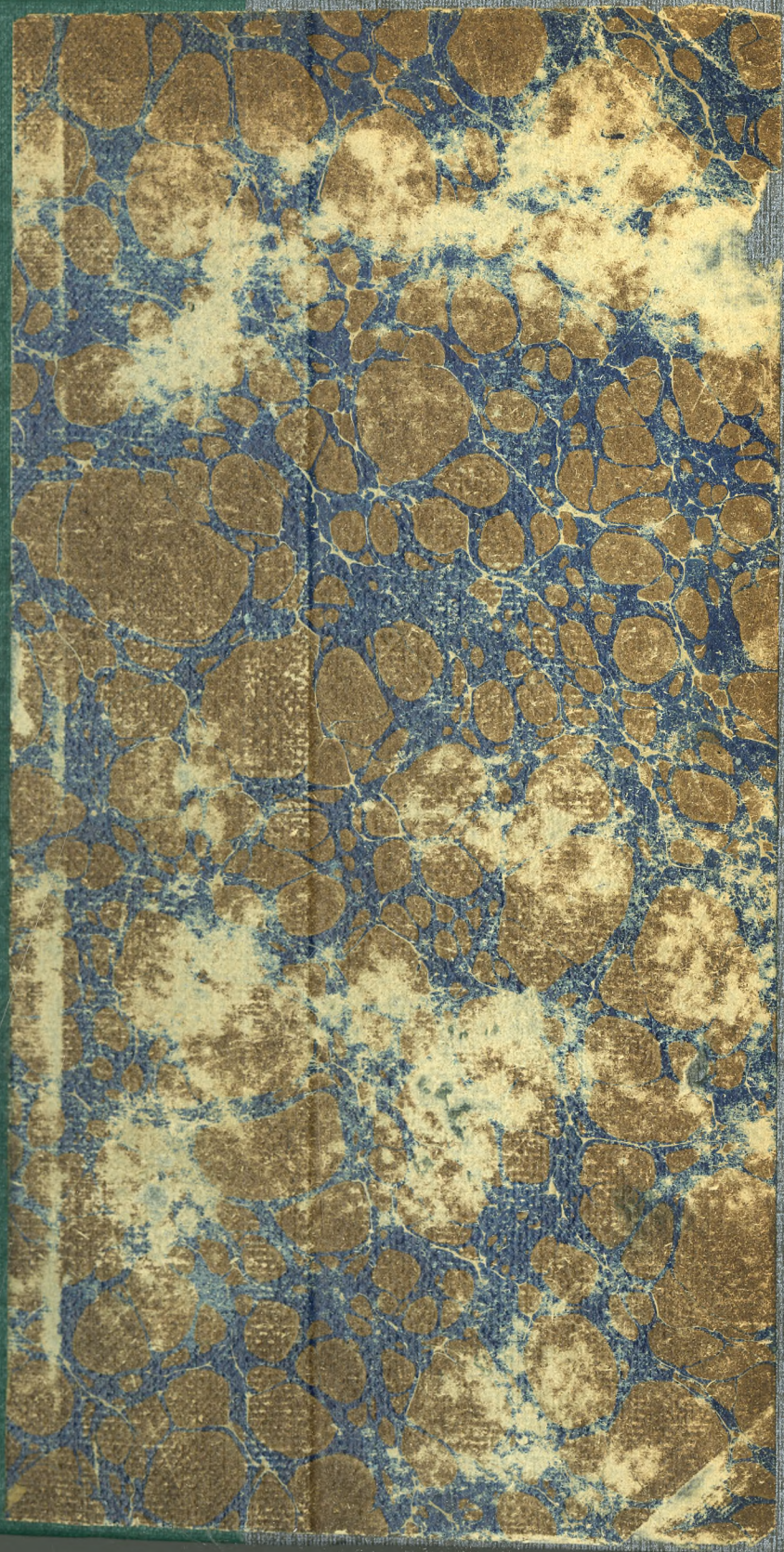

Politikai
röpiratok.

142.

142

1246

PÁLYAMUNKÁK

A

SÁROSPATAKI REF. FŐISKOLÁBÓL.

ELSŐ KÖTET.

IRTA

SZIVOS MIHÁLY

hittanhallgató.

KIADJA

A TISZÁNINENI REF. EGYHÁZKERÜLET.

7.

SÁROSPATAK.

NYOMTATTA FORSTER REZSŐ A REF. FŐISKOLA BETŪIVEL.

1863.

PÁLYAMUNKÁK

EZROSZATI ÉS VÖRSZÉKOLÁSBÓL

KISZÓRÓT

ÉVI

Szabadság, testvériség, egyenlőség.

ÉVI M. H. Y.

ÉVI

ÉVI

A TISZÁNYI ÉS VÖRSZÉKOLÁSBÓL

SZABADSÁG

ÉVI M. H. Y.

ÉVI

ELŐSZÓ.

Jelen pályairat azon ifjusági dolgozatok közül, melyek a sárospataki ref. főiskola kebelében kegyes alapítványokból évenként előállanak, első jut nyomatatás alá. Nem említve ugyanis a nagy emlékezetű Vay József alapítványát, mely régibb idők óta minden évben három külön rangu dolgozatot jutalmaz, a mult tized közepén jött folyamatba néhai Péczely József volt debreceni tanár és m. t. akadémiai tagnak 1842. junius 6-án kelt végrendeleténél fogva egy 42 ftos díj, mely a végrendeleti 2. pont értelme szerint „az ifju elmék s nemzeti irodalom élesztését, gyarapodását célzó versenzésnek fordittatik alapul.“

Ezen ugynevezett „Péczely díjra“ az akadémiai szék által Szeremlei Gábor elnöklete alatt 1861. szept. 16-án tartott ülésből a következő pályakérdés tüzettki:

„Adassék elő, mit tett a honi törvényhozás 1790. óta különböző vallásfelekezetek jogainak biztosítása tekintetéből; az a mit tett összhangzatban áll-e az egyházat természetesen illető jogigényekkel ?

A következett áldozó esőtörtökig mint kiszabott határnapig, vagyis 1862. máj. 29. napjáig érkezett három pályairat következő jelmondatok alatt:

1) Adjátok meg a császárnak a mi a császáré.
Máté XXII. 21.

2) Fiat justitia aut pereat mundus.

3) Szabadság, testvériség, egyenlőség.

E pályairatok megbirálásával, illetőleg a jutalomra méltónak kijelölésével három akadémiái tanár Antalfi János, Csoma Mihály és Erdélyi János lőnek megbizva; kiknek egyező véleménye oda nyilatkozott, hogy a „szabadság, testvériség, egyenlőség“ jelmondatos pályairat, melynek a felbontott jeligés levél Szivos Mihály III. éves theologust mutatta szerzőjeül, nemcsak jutalomra, hanem úgy belbecsért mint az ifju elmék buzdítása tekintetéből is nyomtatásra érdemes és méltó, hogy mint ilyen ajánltassék az egyházkerületi küldöttségnek, általa az egyházkerületi gyűlésnek.

Ez uton a tiszánimeni ref. egyházkerületnek a mult 1862. év. szept. 24. s több napjain Kaposon tartott gyűlésében 208. sz. a. jegyzőkönyvi pont alatt „Szivos Mihály (már most) esküdt diák pályadíjt nyert egyházjogi értekezése 500 példányban kinyomatni“ rendeltetvén, ezen eljárásnak veszi mostan gyümölcsét, jelen könyvecskében, a tisztelt közönség.

Az akadémiái igazgatóság, midőn iskolából iskolai pályaművet bocsát világ elé, irodalmi tekintetből föl van mentve a magasb követelések kielégítésének gondjai

vagy bárminemű felelősség terhe alól azon egy kötelesség teljesítése után, hogy az iskolai felsőbb tanuló ifjuság kebelében mind inkább igyekszik terjeszteni az irodalmi szellemet, és serkenteni az irodalmi munkásságot. Vajha e mérvén túl is találtassék valami pályairatban, mely azon kívül, hogy tanuskodik a nemeskeblű egykori alapító célzatának eszközléséről, némileg az irodalmat, különösen a magyar egyházjog irodalmát is gazdagítsa.

Sárospatak, május 10. 1853.

Az Igazgatóság.

Mit tett a hazai törvényhozás 1790. óta, a különböző vallásfelekezetek biztosítása tekintetéből? Az a mit tett, összhangzatban áll-e az egyházat természetesen illő jogigényekkel?

ÁLTALÁNOS NÉZPONTOK.

Az egyház, mely minden népet beölelni törekszik, a vallásnak, mint általános fogalomnak tárgyiasítása, s mint ilyen, különféle színezetben jelenik meg, s bár az általános célt, t. i. isten országának minden népre és időre kiterjesztését, mindenik egyház szeme előtt tartja, mégis mindenik egyháznak más más jogigényei vannak nagy célja elérésére.

De mindenik egyháznak van egy közös kívánata, t. i. hogy nyilvános létezése, azaz szabad vallásgyakorlata teljesen biztosított legyen.

Mert nagyon jól tudjuk azt, hogy az egyház mint társulat nem maga létezik a föld színén, de mindig más társulatokkal összeköttetésben, melyek reá az idő és körülményekhez képest mindig nyomást gyakorolnak. Különösen pedig az állam azon intézet, mely az egyházra hat, s mely ellen kénytelenítettik magát törvényekkel védeni. Ezen törvények teszik már az egyház államhozi viszonyát, mely még az ugyanazon színezetű vallásfelekezetek között is különböző, a különböző országokhoz képest.

Mig az egyház és állodalom között meg nincs állapítva ez a viszony, mig az állam valamely vallásfeleke-

zet államjogi létezését teljesen nem biztosította, addig, miként Révész mondja : a legjobb egyházalkotmány is porló fövényen áll.

Különösen az újabb időkben szükség ezen viszonynak erős alapon állani, mivel az államok minden hatalmat egy központban szeretnének egyesíteni, s igyekeznek még az egyházak feletti hatalmat is kezükbe ragadni. Ugy hiszszük pedig mind az új testamenti szent irások, mind az apostoli kor s az őskeresztény egyház példája szerint, hogy az egyházi és polgári hatalomnak mind céljára s rendeltetésére, mind hatósági körére nézve külön választva kell lennie.

Mert ha az egyház élete világi hatalom befolyása alatt állana, akkor az természetes alapelvei nyomán nem fejlődhetnék, hanem elsatnyulna, s az államhatalom eszköznek tekintené a vallást saját céljai elérésére, miként ezt Oroszországban tapasztaljuk.

Továbbá, mivel többnyire több vallásfelekezet létezik egy államban, mindenik vallás felekezet vagy egyház jogosan és természetesen megkívánhatja, ha alapelvei, melyeket symboljaiban kijelentett, nem ellenkeznek az állam céljaival, hogy a többi vallásfelekezetekkel egyenjogunak tekintessék. Megkívánhatja, hogy az állam egy vallást se pártoljon jobban mint a másikat, s ne igyekezzék fényét emelni egyiknek a másik rovására.

Az egyház tehát mindig, miként kifejtém, az állam és más egyházakhoz való viszonyban tekintendő az államra viszonyítva, természetesen igényli, hogy államjogi létezése azaz szabadsága biztosíttassék, más vallásfelekezetekre nézve pedig követeli, hogy azokkal egyenjogunak nyilváníttassék.

E két jogigény megadása s biztosításától függ bármely egyház élete. Ezek nélkül vallásos élet nem létezhetik; ha létezik is, az nem élet és elevenség, hanem tengődés. Ezek nélkül fogalmát az egyház sohasem valósíthatja. Ugyanazért a vallásos életnek ezen két fő tényezőjét lélkiismeretes kötelessége megadni az államnak,

ha örülni tud polgárai jólétének, ha tiszteli a lelkiisméret szabadságát, ha a „humanitas“ elveitől van áthatva.

De a szabadságnak is van mértéke, melyet a különböző vallásfelekezetek alapelvei határoznak meg, melyekre alább a hozott törvények birálatánál tekintettel leszek; mert az a szabadság, mely korlátokat nem ismer, nem szabadság többé, hanem féktelenség, fejetlenség.

Ezeket láttam jónak előre bocsátani, mielőtt hozzákezdtém volna a pályakérdés tulajdonképeni kidolgozásához.

Még egy pár szót akarok munkám felosztása igazolása végett szólani.

Magyarországban a reformáció elterjedvén, négy nagy vallásfelekezet lett s van ma is, melyek számuk által a többieket tulszárnyalják. E négy vallásfelekezet r. katolikusok, nem egyesült görögök, ágostai és helvét vallástételt követők. A két utóbbi vallásfelekezet közül az ágostai terjedt el előbb hazánkban; de később az azon idő tájban „sakramentáriusoknak“ nevezett Kálvin követői vagy helv. hitvallásuak is kiküzdötték magukat az eretnekség gyanuja alól, s a két vallásfelekezet sorsa egybeforrt. Együtt türtek és reméltek; együtt nyertek és vesztek. Törvényeink is, melyek később államjogi létezésök biztosítása végett hozattak, együtt említik őket „evangélikus“ köznevezettel. Jelen munkámban én is együvé foglaltam e két vallásfelekezetet, mivel a törvények, melyek biztosítások végett 1790. óta hozattak, szüntogy tartoznak egyik mint másik vallásfelekezetre.

Munkám tehát három fő részből fog állani. Első részben a két evangélikusok, a második részben a nem egyesült görögök és a harmadikban a r. katolikusok vallásfelekezetét biztosító törvényeket fogom előadni; a pályamű másik kérdését sehol sem mellőzvé el.

ELSŐ RÉSZ.

Mit tett a hazai törvényhozás 1790. óta a két evangélikus vallásfelekezet biztosítása tekintetéből? Az a mit tett, őszhangzatban áll-e az egyházat természetesen illető jogigényekkel?

II. József 1790. febr. 20-kán meghalván, addig tett rendeletei visszahuzásával tökéletes zavarban hagyta Magyarországot. S ámbár 1781-ben kiadott „türelmi parancsát“ épségben megtartani rendelte, mindazáltal a két evangélikus egyház nyugodt, s a kibocsátott türelmi parancsossal megelégedett nem lehetett. Nem lehetett már csak a rendelet címjénél fogva sem. Mert jól tudták azt az evangélikusok, hogy az ő állami létezésök kölcsönös szerződés alkotta törvények, még pedig királyi eskü által szentesített törvények alapján nyugszik. Es habár a türelmi parancs gyógyír volt is a sötét századok okozta sebekre, de a benne foglaltak koránsem feleltek meg a bécsi és linci békekötéseken alapuló jogos kívánataiknak.

Mindenki tehát a II. Leopold által jun. 6-ára hirdetett országgyűléstől várt és remélt. Ettől várták az evangélikusok is, hogy az ellenök jogtalanul hozott törvények eltöröltetnek, ettől várták, hogy régi törvényes jogaikba visszahelyeztetnek. Nem is csalatkoztak vára-kozásaikban. Mert az országgyűlés első teendőjének tekintette a vallásügy rendezését. Magok a kath. rendek mindent elkövettek, hogy protestáns testvéreiknek jövődjét biztosíthassák, s a két századon keresztül mindig ki-kiujuló türelmetlenségnek valahára véget

vessenek. Érdekes olvasmány mint keletkezett a valósággyi 26. t. c. s micsoda módosításokon ment keresztül, míg végre jóvá hagyatva elfogadtatott. Érdekes miként vetélkedtek a kerületek minél több jogokat adni; de mivel ezen munka körébe nem tartoznak, mellőzőm kell azokat, s amnyival inkább örömet mellőzőm, mert avatott toll, elhunyt jeles írónk Irinyi József tolla kimerítőleg s minden lehető adatot felhasználva írta azt meg; hanem átmegyek magára a törvénycikkre.

Az 179°/₁. országgyűlés a 26. törvénycikkbe tette le az evangélikusok biztosítására vonatkozó törvényt-pontokat, melyeket én egyenként fogok felvenni, hogy annál érthetőbben s világosabban kimerítsem a pályamű másik kérdését.

Ezen 26. t. cikknek bevezetése így hangzik: „Mittán a rendek a köztök örökre megállapítandó egyezéség végett igazságosnak ismerték, hogy a vallás ügye egyedül Magyarország kebelében az 1608. és 1647-iki törvények állapotára visszahelyeztessék, s hogy következőleg mind az ágostai, mind a helvéciai hitvallást követő evangélikus országlakosok örökre helyre állított szabad vallásgyakorlatának alapjául és talpkövéül az 1608-iki koronázás előtti 1-ső t. c. által idézett, s a törvénykönyvbe sorozott bécsi békekötés, s az 1647-iki 5-ik t. cikkbe iktatott linci békekötés tartalmai vétessenek és megújittassanak: ennél fogva ő felsége kegyelmes hozzájárulásával (a papság s a világi katolikusok egy részének ellenmondásai ellen nem állván, sőt örökre semmi érvénynyel nem bírván) rendeltetik....

Ezen „Bevezetésben“ az evangyéliomi egyház államhozi viszonya van megállapítva. Mert tudjuk azt igen jól, hogy az egyház mindig államban létez; sőt a kettő, állam és egyház, a legszorosabban egybefűzvék, miként test és lélek. Az államban is vannak jogos követeléseik az egyháztól, s viszont az egyháznak is. Ezen viszonyt jól s a protestáns egyház elveiből kifolyólag meghatározni egy a legnehezebb feladatok közül, mi-

dön az államban nemcsak egy, hanem több vallásfelekezet is létez, s midőn épen más vallásfelekezet bír tulsulylyal a többiek felett, melynek érdekeit az állam magáéinak tekinti, melynek fénye s hatalma előmozdítására szivesen nyujt segédkezet.

De még akkor is, ha a protestáns vallás csak maga létezne az államban, szükség volna ezen viszony megállapítása. Mert az egyháznak tudnia kell, meddig terjed az ő hatásköre, s más részről az államnak is ösmernie kell az őtet illető jogokat, mert csak így lehet béke a kettő között, s csak ekkor fogják egymás boldogságát, nyugalmát előmozdítani.

De sokszor megtörténik, hogy az állam félreismeri hivatását az egyház irányában. Sokszor megtörténik, hogy az állam egy vallásfelekezetet pártol különösebben a többiek elnyomásával. Ez mindenkor tévesztés az államtól. Bűn, melynek következései borzasztók szoktak lenni.

Az államnak legcélszerűbb minden vallásfelekezetet, melynek elvei az állam érdekeivel össze nem ütökzenek, egyenlő jogokban részesíteni.

Magyarországban nem így volt.

A jezsuiták iskolájából kikerült türelmetlen császárok mindent elkövettek a protestáns vallás elnyomására. De mivel külhadak által gyengítették, míg más részről a magyar főurak nemesi kiváltságaikkal, mint ércbástya álltak ellen a protestáns vallást elnyomni akaró szándékaiknak, így rendeleteiket ritkán tudták életbe léptetni, vagy legalább nem úgy a mint akarták. Mert egy század alatt annyira elterjedt a protestáns vallás Magyarországon, hogy a főurak csak nem mindnyájan azt követték.

Midőn pedig látnák a magyarok, hogy jogos követeléseik a bécsi udvar által meg nem hallgattatnak, Bocskai vezérlete alatt fegyvert ragadtak. Balgaság volna állítani, hogy pusztán azért, mivel a protestánsok jogaikban háborgattak; mert katolikusok, protes-

tánsok együtt küzdöttek Bocskai zászlói alatt, de minden esetre a protestáns vallás nyomatása is egyik ok volt a had kitörésére. Ezen háborúnak eredménye a „Bevezetésben“ első helyen említett bécsi békekötés, mely által a protestáns vallás egyenlővé tétetik a római katolikus vallással.

Ez az egyenlőség nincs ugyan világos szavakkal kifejezve, de a mit részint őseink parlamentarizmus részének részint azon kor jellemének lehet tulajdonítani. Parlamentaris ügyetlenségnek, mert mind a mellett, hogy a felek között csak üzenetek váltottak, s nem valamely önálló kötési szerződés tárgyalatott, „bécsi békekötés“ cím alatt ezen üzenetek közül csak a jun. 23-iki legfelsőbb válasz lön beiktatva a törvénykönyvbe, míg az ellenfél kívánatai egészen elhallgattatnak; mert ámbár legtöbb súly ezen jun. 23-iki válaszra esik: de ez is csak úgy érthető meg, ha a többiekkel összehasonlítva vétetik figyelembe.

Amnyival inkább áll ez, mert a jun. 23-iki válasz 1. 2. és 3. pontjai világosan hivatkoznak a feleknek korábbi üzeneteire, sőt a harmadik pont világos bevalása szerint ezen junius 23-iki válasz csak az első békekötésből felmaradt nehézségek elhárítására adatott ki. E szerint ez nem foglalhatja magába a bécsi békekötést egész terjedelmében. De ha nincsenek is beiktatva törvénykönyvünkbe a felek egymás közt váltott üzenetei, elég nekünk ha hivatkozás történik reájok, mert ez által el van ismervé azoknak jogi érvényök.

Nem akarom elszámlálni miféle üzenetek váltottak a két fél között, mivel ez több helyen meg van írva. Ezen üzeneteknek komoly átolvasásából azonban mindenki meggyőződhetik, hogy a feljebb kimondott egyenlőségi elv valóban benne foglalatik a bécsi békekötésben.

Másik ok, mi szülte ezen törvények laza szerkezetét, az akkori kor jelleme. Magyarország a bécsi béke tör-

vénykönyvünkbe lett iktatásakor csaknem egészen protestáns volt. Három protestáns ült egymás után a nádori fényes széken. A főurak is többnyire a protestáns vallást követték, kik saját területükön birtak anynyi hatalommal, hogy nem hagyták azt háborgattni. Nekik, önerejükben bizva, csekély biztosíték is elég volt. De csakhamar változtak a körülmények.

Pázmán Péter esztergomi érsek és kardinális, kinek nagyságát eltagadnunk nem lehet, csakhamar 50 főuri családot vitt vissza az elhagyott r. katolikus vallás kebelébe. Ő befolyásával, gazdagságával, eszével oda működött, hogy az alásülyedt r. katolikus vallás fényét újra visszaállítsa. Lett is sikere működésének. Mert a papság, mely előtte szegény és tudatlan volt, gazdag és tudományos, az irány, mely előtte protestáns volt, ismét r. katolikus lett. A jézsuiták, kiket az országgyűlés kitiltani akart, remek szónoklatai után meghagyattak, az iskolák gazdag hagyományai után felvirágoztak, egyszerű felekezetének zsibbadtságát mondhatni holt merevségét ismét felvillanyozta s annak minden tagjába új életet öntött. Ily óriási hatása van egy ember szilárd akarata s tevékenységének.

Pázmán halála után is fel-fellobbant az önérzet tüze a protestánsokban; ennek eredményei a niklásburgi és linci békekötések, mely utolsó a „Bevezetésben“ mint második jogi alap említettik, mely nem egyéb mint a bécsi békekötés bővebb magyarázata, s csak annyiban új, a mennyiben a végzetes „absque tamen praejudicio romanae catholicae religionis“ zárszavak kihagyvák. Azt hihetné az ember, hogy a linci békekötés után következett el a protestantismusnak aranykora, pedig éppen ellenkezőleg áll a dolog. A linci békekötés után következett kor egész II. József-ig folytonos üldöztetés korszaka volt, s hogy végkép ki nem irtatott a protestantismus, szívós jellemének köszönheti, s az isteni bölcs gondviselésnek. Ezen üldöztetések alatt hiába hiyatoztak elvitázhatlan jogaikra az evangélikusok, nem

ért semmit, mert többé nem volt erő, mi szavoknak súlyt, követeléseiknek érvényt adott volna. Kivetköztették a protestánsokat legszentebb jogaikból. Törvényeiket addig „explanáltak,“ hogy utoljára semmi sem maradt, s királyi „arbitrium“ alá vették. Ez volt a legnagyobb csapás, mi érhető őket.

Ezen királyi arbitriumnál fogva adta ki II. József türelmi parancsát, mely mint feljebb említém, több okok miatt nem elégitette ki a protestánsokat, s így minden jobb jövő az 1790. jun. 6-án összegyűlt országgyűléstől függött; s ha visszatekintünk a feljebb közlött „Bevezetésre“ s figyelmesen átolvassuk azt, úgy látszik, hogy a jobb jövő alapja megvetetett. Mert ezen „Bevezetésben“ világos szavakkal az 1608-iki és 1647-iki törvénycikkek tétetnek egyedüli jogalaprak.

S minthogy a feljebb említett törvények tétetvék alapul, ez által minden később hozott, s ezekkel ellenkező törvényeknek érvényök semmitve van. Más részről ezen „Bevezetés“ tisztán feltartván az elvet, az alább következő pontokat úgy kívánja tekintetni mint részletes meghatározásait a bécsi és linci békekötéseknek, melyekben ha van valami olyan, mi az ezekben kimondott „egyenlőség elvével“ ellenkeznék, ennek módosítását és kijavítását megengedi a kimondott s tisztán feltartott elv. Minélfogva az 1790. j. 26. t. c. pontjai szigorubbakká nem, de kedvezőbbekké igen is tétethetnek.

Most menjünk át magokra a törvénycikk pontjaira.

Az 1-ső §. így hangzik:

„Hogy tekintetbe nem vevén az utóbbi törvényeket, valamint szabadalmakat, leiratokat és explanatiókat, ezentúl a vallás gyakorlata templomok, tornyok, harangok, iskolák, sirkertek és temetők szabad használatával mind az országzászlósoknak, főrendeknek és nemeseknek mind a szabad városoknak is, és minden rendűeknek saját jószágaikon és a közügyész javain s a mezővárosoknak és falvaknak mindenütt szabadságuk-

ban hagyassék, és senki bárminő rendü és állapotu legyen is, annak szabad használatában és gyakorlatában semmi ürügy alatt ő felsége, vagy más bármely földesur által semmi módon ne zavartassék vagy akadályoztassék, a földművelők is, legyenek azok akár mezővárosiak akár falusiak, bárminő földesur és a közügyész jószágán, az ország közbékéje és nyugalma végett, a vallás szabad gyakorlatában és használatában és hasonló módon ő felsége vagy miniszterei avagy földesuraik által semmi módon és semmi ürügy alatt se zavartassanak vagy akadályoztassanak.“

Ezen §. lerontván mindazon rendeleteknek érvényét, melyek a linci békekötés óta a protestáns vallás szabadságának elnyomására hozattak, teljes szabad vallásgyakorlatot biztosít az evangélikusoknak. Ugyanazért az evangélikusokat természetesen illető jogokkal a szabad vallásgyakorlat és egyenjogúság elvével összhangzatban áll.

Most már az a kérdés, valjon a protestáns egyház jogosan követelheti-e az államtól, hogy nyilvános létezése biztosíttassék? jogosan követelheti-e, hogy a többi vallásfelekezetekkel egyenjogunak tekintessék?

A protestáns egyház egyedül a szent írást tartja alapnak mind a hit mind az erkölcs dolgában, már pedig a szent írásnak több helyei (Máté XXII. 21. Róm. XIII. 17. Tit. III. 1.) világosan parancsolják a felsőség iránti engedelmisséget, s mi őszintén nyilvánítjuk, hogy a protestáns egyház az államhatalom iránt minden polgári ügyben feltétlen engedelmisséget tanít és teljesít. Továbbá a mi symbolikus könyveinkben semmi olyan elv nem foglaltatik, mi az államnak önmaga elé tűzött céljaival vagy az állami élettel ellenkezhetnék. Mi nem akarunk az államtól külön, függetlenül élni s munkálkodni miként az independisták, sőt oly fensőbb eredetű intézetnek tartjuk azt, melynek végcéljai az egyházéival sokban összesznek.

Minthogy ily elveket vall a protestáns egyház, azt

hiszem, hogy jogosan követelheti az államtól nyilvános létezése biztosítását; jogosan követelheti a más egyházzal egyenjogúság elismerését.

Hogy az anabaptisták, quakkerek vagy más ezekhez hasonló vallásfelekezetek csak eltérésre számolhatnak az állam részéről, nagyon természetes, ha meggondoljuk, hogy vallásos elvök szerint mind az esküt mind a katonáskodást tilosnak tartják, már pedig ugy egyiket mint másikat nem nélkülözheti az állami élet.

De menjünk át a második §-ra.

A törvény 2-ik §-a így szól:

„2. Az ekkép kinyilatkoztatott szabad vallásgyakorlat bővebb megszilárdítása végett továbbá kijelentetik, hogy az már sehol sem magános, hanem mindenütt nyilvános; ennél fogva a magános és nyilvános gyakorlat közötti különböztetés megszűnván, szabadságukban áll az evangélikusoknak az alább megírt módon jövőben, azon helyekre is, melyek eddig fiók helyeknek tekintettek és mindazokban, hol az evangélikusok szükségesnek tartandják, egyházi szolgálatakat beállítani, templomokat tornyokkal vagy azok nélkül, s lelkészlakokat és iskolákat, valamint különbség nélkül azon helyeken is, hol gyakorlatuk van, minden további folyamodvány nélkül felállítani, vagy azokat javítani, azon biztosítás mellett azonban, hogy mivel az adózó nép fentartása a közigazgatás főfeladata, azon helyeken, hol ezentul a szabad vallásgyakorlat behozatalával valamely új templomot vagy imaházat kellene építeni vagy egyházi szolgát kellene beállítani, az illető megye által kiküldendő vegyes bizottmány, de a püspök befolyása nélkül, a szükséges költségeket s kiadásokat és az adózó nép erejét, valamint az ott állandó lakhelylyel bíró lelkek vagy családok, azontul a nyilvános vallásgyakorlat fentartására is képes számát, a földesuraság közbenjárulásával, megvizsgálja, elismerje és a megyének jelentse, mely arról bizonyítványt adván, hogy elegendő alap van, valamint a vallásgyakorlat fentartására kellő szám sem hiányzik, a földesur csak alkalmas

belső telket köteles az egyház, egyházi szolga és iskola számára adni; a kath. községek pedig az ily egyházak vagy iskolák felállításához költséggel vagy igás vagy kézi napszámmal járulni semmikép sem kényszeríthetők, mi a földesurak és evangélikus községek részéről is meg fog tartatni a r. kath. ujon építendő egyházak vagy lelkészlakok iránt; a nemesek és evangélikus földesurak joga a szabad vallásgyakorlat behozatala, valamint a templomok és lelkészlakok építése vagy javítása iránt egyszer mindenkorra korlátlanmak és határtalannak nyilvánítottván.“

Ezen §. kinyilatkoztatván, hogy a vallásgyakorlat már sehol sem magános, hanem nyilvános, ez által a protestáns vallást az őt illető álláspontra felemelte, s a szabad vallásgyakorlatot még jobban megszilárdította. De ha tovább vizsgáljuk ezen §-ust, ki kell nyilvánítanunk, hogy a vegyes bizottmány felállítása ellenkezik a szabad vallásgyakorlattal, ellenkezik különösen az egyenjoguság elvével. Mert ha valamely addig fiók egyház elég erősnek érzi magát arra, hogy önerejéből anyagyülekezetté alakulhat át, meg van s ki van mutatva az egyházkerület előtt az erre szükséges alap s az egyházkerület elégségesnek találta azt, én azt hiszem több nem kell, hogy anyaegyházat alakithasson. A r. katolikusoknak nincs semmi joguk beléletünkbe avatkozni, nincs joguk vallásos életünk fejlődésében gátolni. Mert ezen §. értelménél fogva csak azon esetben építhetnek templomot, iskolát vagy lelkészlakot a protestánsok, vagy állithatnak be lelkészeket, ha ezen vegyes bizottmány a megyének tett jelentésében kimutatta, hogy a kívánt alap megvan a nyilvános vallásgyakorlat fentartásához, s az az adózó nép megterhelhetése nélkül történhetik meg. Ha megvolt is a szükséges alap, ki biztosította a protestánsokat, hogy az hűségesen feljelentetik a megyének? Mert ha a protestáns kiküldöttek bebizonyították is, hogy a kívánt alap megvan, más részről a katolikus küldöttek az ellenkezőt állithatták, s a megye igazat adhatott ugy

egyik mint másik állításnak, s határozatában felekezeti érdekek is vezethették. S ha hozzá vesszük az ily eljárásokkal társult halogatást, időhuzást, a mi minden esetre a vallásos élet kárával történik, lehetetlen ezen §-ban a vallási gyűlölség elszórt magvait fel nem ismernünk. Az egyházak keletkezését legfeljebb tudomásul kell vennie az államnak; több jog protestáns elvek szerint nem illeti.

Ugyanazért ezen pontban a vegyes bizottmány elvének felállítását a szabad vallásgyakorlat megszorításának s az egyenjogúság megsértésének állítom.

Most lássuk a 3-ik §-ust.

A törvény 3-ik §-a ekként szól :

„3. Az evangélikusokatillettő szabad vallásgyakorlat következtében, legyenek azok akár mesteremberek, más akárminő rendű és sorsu emberek, a céhek szabalmait sem véve tekintetbe, sem misére sem járdalatokra sem más szertartásokra s vallásukkal ellenkező cselekvényekre semmi szin alatt és semmi büntetéssel se kényszeríttessenek, vagy bárminő nevű, ily szin alatt teljesítendő tartozásokra ne köteleztessenek.“

Ezen §. azon elvtől van áthatva, hogy a lelkiismereten erőszakot tenni vétek. Mert minden olyan cselekvénynek kényszerítése, mely a bennünk élő hittel ellenkezik, a lelkiismereten való erőszakotétel. Midőn tehát a feljebbi pontok a szabad vallásgyakorlatot s annak nyilvánosságát biztosították, ezen pontszintén a szabadság s egyenjogúság elvétől áthatva, a lelkiismeretet szabadítja fel a nehéz járom alól, melyet legszentebb meggyőződése ellenére viselnie kellett.

Hanem egyéni meggyőződésem szerint ezen §. szükkörű, a mennyiben az evangélikus katonák lelki szükségeiről nem gondoskodik. Jóllehet ezen kifejezésen „minden rendű és sorsu emberek,“ a katonákat is lehet érteni; de ne feledte volna az országgyűlés, hogy furfangos ellenféllel lehet ügye, ki minden legkisebb alkalmat felhasznál, hogy a törvényt kijátszhassa. Igen

jól tudjuk pedig mily szomorú sorsuk van az evangélikus katonáknak e tekintetben, mily kevésbé van gondoskodva lelki szükségükről, úgy hogy tábori lelkészekről is csak legujabban gondoskodik a kormány. Hogy az evangélikus katonák szomorú állapotját valóban figyelembe vették a későbbi országgyűlések, s azon segíteni törekedtek, megtetszik az 1833-iki országgyűlés alsó táblájának a mélt. főrendekhez XXII. szám alatt intézett üzenetéből, melyben így szólnak:

„Mivel több ezredek számosabb evangélikusból állván, tanyázó hegyei változtatása miatt néha több esztendőig a boldogító s megnyugvást szerző vallás gyakorlásától sem helyben sem a környéken fel nem található lelkipásztorok hiánya miatt elzártnak, a vallás iránti elhidegülés mirigye elkerülése tekintetéből felszólítjuk a mélt. főrendeket: hogy a görög nem egyesült papoknak illetően alkalmaztatása példájára is, állandó evangélikus tábori káplánoknak az illető ezrekhez leendő kineveztetését s szabad vallásuk szertartásai gyakorlásának elrendelését, egyesített kérelmekkel ő kir. felségénél eszközölni méltóztassanak.“

Miként ezen közlésből látni lehet, magok az alsó tábla tagjai is nem kis dolognak tekintették az általam feljebb említett ügyet. De következik is ez természetesen a szabad vallásgyakorlat biztosításából, ki kell annak terjedni a magyar haza földjén született minden polgárra.

Szükkörűvé teszi továbbá ezen pontot a keresztelési ügy kihagyása is, mely a készített javaslatok mindenikében beemfoglaltatik. Igaz, hogy ezen szavakban: „semmi vallásokkal ellenkező cselekvényekre ne kényszeríttessenek“ beemfoglaltatik a bábák által szent írás ellenére véghezvitt kereszttségnek eltörlése is. Ugyanis a mi vallásos elveink szerint keresztelni csak az Istentől elhívott s az egyháztól meghívott lelkésznek szabad. Asszonyoknak pedig semmi egyházi szolgálatot sem szabad teljesíteniök.

Azonban szükséges lett volna a keresztelési ügy

megemlítése már csak azért is, mivel az 1781. apríl 6-iki rendelet kath. papok felügyelése alá helyzi a keresztelést.

Most menjünk át a 4-ik paragrafusra.

A 4-ik §. így hangzik:

„4. Mind a két hitvallásu evangélikusok azokban, melyek a vallásra tartoznak, egyedül vallásuk felsőségeitől függjenek, hogy azonban ezen fokozatos felsőség a vallás tárgyában a maga bizonyos rendében álljon fenn, ő felsége feltartja magának mind a nevezett felsőség rendezését mind a többi fegyelmi részt illetőleg, minden esetre a vallásszabadság érintetlen hagyásával oly rendet állapítani meg, mely azon vallás mind világi tagjainak mind vallási szolgálóinak közhelyeslésével leginkább egyezőnek fog tartatni.

Ennél fogva ő császári királyi felsége az őt illető legfelsőbb felügyelési hatalomnál fogva, mind a két hitvallásu evangélikusokat továbbá meg fogja hallgatni, s egyuttal gondoskodni fog, hogy e tárgyban bizonyos, s az ő vallásuk elveihez alkalmazott rend alapíttassék meg; addig továbbá rendeltetik, hogy az ő hitvallásu zsinataik által magok módja szerint alkotott kánonok, melyeknek ugyanis jelenleg használatában vannak, s az ezentul ezen törvény által meghatározandó módon alkotandók, sem kormányzéki parancsok sem királyi rendeletek által ne lehessenek megváltoztathatók, szabadságukban állandóan tébát nékiek ezentul nemcsak mindenemű consistoriumot tartani, hanem zsinatokat, előre meghatározatván azonban ő királyi felsége által időről időre mind az azokban résztvevő személyek száma, mind a tárgyalandó ügyek, azon helyre, melyet ő felsége előzetes beleegyezésével választanak, összehívni, úgy azonban, hogy az egyik vagy másik hitvallásu evangélikusok egyházkerületeinek ezen, mint mondva volt, ő felségének előre bejelentendő zsinataira, ha ő felségének úgy fog tetszeni, vallás különbség nélkül, királyi embert is, nem ugyan igazgatás vagy elnöklés, hanem

esupán felügyelés végett befogadni tartozzanak, s az így alkotott kánonok és szabályok, csak miután a királyi főfelügyelésen átmentek, és helybenhagyást nyertek, birjanak érvényességi erővel, minden esetre mindenben megmaradván a királyi legfelsőbb felügyelési, az ország törvényes kormányzékei útján gyakorlandó hatalom, valamint a többi királyi jog is, melyek ő felségét mind a két hitvallásu evangyéliomi egyház ügyei körül illetik, melyeknek ő felsége soha sem fogja legkisebb megsértését sem elszüvedni.“

Mielőtt ezen S-nak birálatába belebocsátkoznám, némi tájékoztatásul, s mivel más módon ezen paragrafust megérteni, helyesen felfogni s magyarázni nem is lehet, előrebocsátom, micsoda körülmények folytak be ennek módosítására, s miként jutott a magyar katolikus király azon álláspontra, hogy a magyar protestánsok államhozi viszonyának megállapításában törvényhozó szereppel birjon, a mi távolról sem illette, mint nem protestáns fejedelmet.

Tudjuk, hogy az 179 $\frac{1}{2}$ -iki országgyűlés nem egy helyen és együttműködött, mint az 1848-iki vagy a legközelebbi országgyűlés is. Három felé is készítették a javaslatok. Egyikét készítette egy országos vegyes bizottmány, másikat az előbb külön működött, de a vallásügyek tárgyalásakor egyesült két dunai kerület, harmadikát pedig a két tiszai. Ezen javaslatok mindenike egy alapból indult ugyan ki, a bécsi békekötésből, de mindenik másként értelmezte azt. Egyik többet kívánt, mint a másik adni akart, s így a folytonos vitatkozások semmi eredményt, végmegállapodást nem szülhettek. Elősegítette ezen szerencsétlenséget az is, hogy az országgyűlés törvényhozó szerepét mindjárt kezdetben elejtette az által, hogy két táborra, még pedig nem elvekért s benső meggyőződésért küzdő táborra szakadt, hanem felekezetségbe ment át. A r. katolikus és protestáns vallás harcolt egymás ellenében. A felvilágosodás, s a

vallási erények legszebbike a türelem, még nem hatotta át minden rétegét a katolikus rendeknek.

A klérus különösen nem akart engedni két százados fensőségi jogából, nem akarta, hogy a protestánsok is végre valahára annyi kiállott szenvedés után békét és csendet élvezhessenek.

De más részről voltak sokan a katolikus rend közül, kik átlátták, hogy a protestánsoknak igazságos és jogos követelésök van, és a klérus ellenében a javaslatok, kisebb nagyobb szótöbbséggel, jobban vagy kevésbé megfelelőleg a protestáns egyház kívánalmainak, mindig győzelmet arattak. De mivel a javaslatok száma három volt, a törvénycikkek közé pedig csak egynek lehetett betétni, nem tudtak megegyezni, melyiknek adjanak elsőséget a többiek felett. Mindenik javaslat szerzői természetesen a magokét tartották legjobbnak.

Végre is átlátta az országgyűlés, hogy így célt nem ér. Ugyanazért szept. 5-én tartott országos vegyes ülésökben a koronázási hitlevéllel a három vallásügyi törvényjavaslatot is felterjesztették ő felségének II. Leopold magyar királynak azon alázatos kéréssel, hogy: „miután a felek kívánsága az ide alázattal mellékelt három javaslatból, melyeknek egyikét a dunáninneni és tuli kerületek, másodikát a tiszáninneni és tuli kerületek, harmadikát az országos vegyes bizottmány, nem ugyan közmegegyezéssel, hanem szavazati többséggel szerkesztette, kitűnik: felséged igazságos volta, méltányossága, bölcsesége és a közjó s nyugalom iránti törekvése szerint a rendeknek, a felek megelégedésére szolgáló törvényt javasolni, és így legmagasabb közbenjárásával ezen ügy eldöntését s a kedélyek kiengesztelését elősegíteni méltóztassék.“

Ezen felterjesztett javaslatok közül a felség a két tiszai kerület javaslatát választotta vezérfonalul, mint a mely legprotestánsabb volt. Ezen tiszai kerületek munkáját azonban gondos és éber figyelemmel kísérték a

tul a tiszai lelkészek, hol épen ezen idő tájban heves és keserű küzdelem folyt az egyházi és a roszul ugynevezett világi párt között. Az egyháziak nem annyira a két százados gyakorlat, mint inkább hierarchiai nézetektől s protestánsához nem illő szűkkebliségtől vezetve, nem akartak engedni semmi befolyást az ugynevezett világiaknak az egyházi ügyekbe, s hivatkozva régi egyházi törvényeikre, különösen a gelei kánonokra erősen ellenálltak a bodrog-kereszturi gyűlés után magoknak befolyást követelő világiaknak. Még az országgyűlésre is felküldtek két egyént Hécei Dánielt és a nagy tudományu Sinai Miklóst, nem pusztán a tiszai kerületek munkálatára való felügyelés végett ugyan; de ez is utasításukban volt. Ezek olvasván a tiszai kerületek javaslatát, megbotránkoztak annak több pontjaiban, s rögtön tudósították Szathmári Paksi István tul a tiszai szuperintendenst, ki 13 esperes társaival összeülvén, egy folyamodást készítettek, melyet a fentebb nevezett két férfi és Keresztesi József benyújtottak ő felségének. Ez az a híres folyamodás, mely előidézte a Sinai és Domonkos féle drámát, mivel az evangélikus rendék Sinait tarták szerzőjének. Ezen folyamodás érdekel bennünket is, a mennyiben sokat módosított a sinórmértékül választott tiszai kerületek munkálatán. Ezen folyamodás 5 pontból áll. Első pontja épen a feljebb közlött 4-ik §-ra vonatkozik; mivel ezen pontban foglaltatott be a tiszai kerületek munkálatának 8-ik §-a. Ezen pontot, valamint a többit is illető helyén közleni fogom, mivel ennek tudása nélkül sok homályban maradna előttünk.

Ezen első pont lehető hű fordításban így hangzik: „A tiszáninnen és tuli kerületnek munkálatában a 8-ik §-ban az mondatik, hogy „az evangélikusok azokban, melyek a vallásra tartoznak, egyedül az ő felsőbbjeik, vagy szuperintendenseiktől, azaz: a helybeli presbiteriumok, megyei és kerületi konzisztoriumok és zsinatoktól függjenek.“ Ezeknek véleményére következő észre-

vételeink vannak : hogy azon szuperiorok vagy szuperintendensek, a kik a pozsonyi országgyűlésnek 1608-ik évi koronázás előtti első cikkében említvék, magyarázattal összeköttetve jelöltetnek és fejtegettetnek a fellebb közlött cikkben, midőn ők a helybeli presbiteriumok, megyei és kerületi konzisztoriumok és végre a zsinatok által fejeztetnek ki. Mert az 1608-dik k. e. I-ső törvénycikkben említett szupérieurok, vagy szuperintendensek még a hely. hitvallásu egyházaknak tekintetbe vételével is, csak egyházi szupériort vagy egyházi szuperintendenst, a ki máskép episcopusnak, magyarul püspöknek is hivatik, jelentenek. Ezek a szuperintendensek már az alattok levő egyházakat két féle módon kormányozzák. Először a megyei alattok levő széniorok által, a kik a szuperintendensi kerületnek bizonyos részein és vidékein elnökölnek, azoknak egyházaira vigyáznak, azokat igazgatják, a midőn már a megyei széniorok ülnök társaikkal, a kik a lelkészek közül választvák, összejönnek, rész-zsinatot gyakorolni mondatnak. Midőn pedig a szuperintendens a csak most említett széniorokat összehívja, a széniori megyékről fellebbezett és áttett ügyek újra átnézése és elintézése végett, ekkor az a szuperintendens a bevett kánonok szerint mondatik gyakorolni a kerületi zsinatot. És ez a két zsinati törvényszék van, melyek a reformált egyházakban engedelmisséget és engedékenységet követelnek ; nem is volt eddig a presbitereknek egy egyházban sem tekintélyök, egyházi ügyek eligazítására, és a magok ítéletinek kánonizálására (szentesítésére, végrehajtására). Mert első folyamodásu törvényszék az egyházi és vallási dolgokban az ülnök lelkészekkel együtt a végre rendelt megyei széniornak törvényszéke. A honnan a föllebbezés és áttétel által a szuperintendensi törvényszéken a szénioroknak és ülnököknek kollégiumában és kollégiumával, a föllebbezett és áttett ügyek végképen és eldöntőleg eligazittatnak és elvégeztetnek, nemzeti zsinat máskép nem hivatik össze, mintha valami

fontos ügyek adták elő magokat, a melyek az összes hitfelekezet szerint a helv. hitvallásu egyházak elítélésére várnak.

Ezekben határozódnak azon dolgok, melyekbe a feljebb említett 8-ik §. szerint az igazgatásba és így mintegy a vallásba is ujtás látszik bevezettetni.“ (Lásd az eredeti szöveget Révész I. Vélemény a magyar prot. egyház alkotmány sat. című műve 17.18. lap).

Látni való, hogy ezen most közlött pont valóságos episkopalizmust s mintegy hierarchiát akar behozni, megállapítani, a magyar prot. egyház multjával merően ellenkezőleg. Mert ha a keserű és még most is fájó régmultban nem folytak, nem folyhattak be világi nagyjaink s a községek az egyházügyek vezetésébe annyira, mint azt egyházát szerető protestánsoktól várni s kívánni lehet, annak oka az akkori idő mostohaságában keresendő, midőn minden legkisebb összejövetel összeesküvésnek, szóval politikai érdekek felőli tanácskozásnak tekintetett; midőn még a kormány ellen a r. katolikusok által támasztott s tisztán politikai színezettel bíró Wesselényi-féle összeesküvés is a protestánsok ellen zsákmányoltatott ki; szóval minden lehető alkalom felhasználtatott elnyomatásuk, sőt kiirtásukra. Nem lehet tehát csudálni, hogy a világiak, mennyire lehetett, távol tartották magukat az egyházi ügyek vezetésétől; de mert távol tartották magukat, ezen okból indulva ki, a jövőben is minden befolyástól, kormányzattól elzárni akarni őket, szükkeblűség s a protestantizmussal, mely a nyilvánosság zászlója alatt halad, ellenkezik.

Hogy ezen pontnak nagy befolyása volt a tiszai kerületek munkálatának módosítására nézve, az a nov. 7-én kelt királyi resolútióból nyilván kitetszik, mely így hangzik:

„Mind a két hitvallásu evangélikusok azokban, melyek a vallásra tartoznak, egyedül vallásuk felsőségeitől függenek, mivel azonban időközben a tiszai egyházkerület és egyházmegyei esperesek nevében, mind

azon vallás fokozatos felsőségét, mind a világi gondnokok által sürgetett, némely ügyekre való nagyobb befolyást illetőleg, azon ügyekben, melyekben eddig csak az ezen hitvallású lelkészek és illetőleg tanárok intézkedtek, különféle észrevételek adattak elő; mi pedig őszintén ohajtjuk, hogy a vallásszabadság minden esetre érintetlen hagyásával mind a nevezett felsőség rendezésében, mind a többi fegyelmi részben oly rendet lássunk megalapítva, mely azon vallás mind világi, mind egyházi férfainak közhelyeslésével leginkább egyezőnek fog tartatni; ennél fogva mi legfőbb felügyelési, minket illető hatalmunknál fogva őket továbbá meghallgatván, egyuttal gondoskodni is fogunk, hogy e tárgyban bizonyos, s az ő vallásuk elveihez alkalmazott rend állapíttassék meg, addig pedig meghatározatván, hogy az ő hitvallású zsinataik által, maguk módjuk szerint alkotott és alkotandó vallásügyi egyházi kánonok sem kormányszéki parancsok, sem királyi rendeletek által ne lehessenek megváltoztathatók; szabadságukban állandó tehát nekik ezentul nemcsak mindennemű egyházi széket tartani, hanem közvagy nemzeti zsinatokat is a magok által választott helyre összehívni; ugy azonban, hogy a négy egyházkerület ezen köz összehívását nekünk előre bejelenteni, s ha nekünk ugy fog tetszeni, valláskülönbség nélkül királyi embert is, nem ugyan igazgatás vagy elnöklés, hanem csupán felügyelés végett befogadni tartozzanak, s az így alkotott kánonok és szabályok csak miután a királyi főfelügyelésen átmentek, birjanak érvényességi erővel; minden esetre mindenben ment maradván legfelsőbb felügyelési hatalmunk, valamint többi jogunk is, melyek mint a két hitvallású evangyéliomi egyház fejét illetnek minket az egyházi ügyek körül, melyeknek megsértését soha sem fogjuk megszenvedni.“

De ezen, a felség mint közbenjáró által beiktatás végett kibocsátott törvénytpontra, valamint a többieknek is, bár a nemesebb és helyesebb gondolkozásuak sokáig ellene küzdöttek, a római katolikus klérus el-

lene mondott, s azt elfogadni teljességgel nem akarta, a miáltal míg egy részről a felség iránt tiszteletlenséget s bizalmatlanságot, más részről a protestánsok iránt nagy türelmetlenséget követett el. Nem tetszett nekik, hogy a felség sőt tekintélyes római katolikus főurak is, jogaikra nézve a bécsi és linci békekötésekre akarják visszaállítani a protestánsokat; nem tetszett nekik, hogy a nov. 7-iki törvényterv oly szabad szellemben nyilatkozott. Ugyanazért nov. 20-áról egy ünnepélyes feliratot intéztek a fejedelemhez, a melyben okokkal támogatják azon kérelmököt, hogy a protestánsoknak ne engedessék oly nagy szabadság. A római katolikusok ellenvetéseire megfeleltek az evangélikusok dec. 12-én kelt feliratukban, melyben a katolikusok feliratát egészen megcáfolják. E szerint a felség törvényterve korántsem eredményezte azt, mit az ország rendei tőle vártak, t. i. a feleknek egymás közötti kibékülését, s a kedélyeknek lecsilapodását. Végre is látván az ország rendei, hogy egymás között a vallás dolgában végmegállapodásra jutniok nem lehet, a linci békekötés 4-ik pontjára támaszkodva felkérték a fejedelmet, hogy a felterjesztett törvénytervek közül valamelyiket kellő módosításokkal most már véglegesen erősítse s szentesítse meg.

Igy jött létre 1791. jan. 18-án a 26-ik törvénycikk s annak általunk feljebb közlött 4-ik §-a, ha nem egészen más szellemben fogalmazva is, de nagyban eltérő módosításokkal az első, nov. 7-iki törvénytervtől.

Ezen §-ban, valamint az előbb kibocsátott nov. 7-iki törvénytervben is leglényegesebb a „felségi jogok“ mi-kéntiségének meghatározása, t. i. annak meghatározása, micsoda jogai vannak a felségnek az evangélikusok vallásügyei körül, melyet ezen §-nak következő szavai határoznak meg:

„Mind a két hitvallású evangélikusok azokban, melyek a vallásra tartoznak egyedül vallásuk felsőségeitől függjenek, hogy azonban ezen fokozatos felsőség a vallás tárgyában, a maga bizonyos rendében álljon

fen, ő felsége fentartja magának mind a nevezett felsőség rendezését, mind a többi fegyelmi részt illetőleg, mindenesetre a vallásszabadság érintetlen hagyásával oly rendet állapítani meg, mely azon vallás mind világi tagjainak, mind vallási szolgálóinak közhelyeslésével leginkább egyezőnek fog tartatni.“

„Ennél fogva ő császári királyi felsége az őt illető legfőbb felügyelési hatalomnál fogva mind a két hitvallásu evangélikusokat továbbá meg fogja hallgatni, s egyuttal gondoskodni fog, hogy e tárgyban bizonyos, s az ő vallásuk elveihez alkalmazott rend állapíttassék meg, addig továbbá rendeltetik, hogy az ő hitvallásu zsinataik által magok módja szerint alkotott kánonok, melyeknek ugyanis jelenleg használatában vannak, s az ezentul ezen törvény által meghatározandó módon alkotandók, sem kormányszéki parancsok, sem királyi rendeletek által ne lehessenek megváltoztathatók.“

Hogy mennyire fontosak a törvénynek ezen szavai s mennyire félrevezetheti az annak szellemét nem értőket, bizonyítja azon keserű tapasztalás, miszerint az 1859-iki szept. 1-sői pátens, s a szept. 2-iki miniszteri rendelet ezen pontra támaszkodott mint jogi alapra, s ebből akarta bebizonyítani mindkettő törvényes eredetét. Továbbá a német tudósok nagy része is, kik valamennyire a dolog lényegéhez szólni akartak, mind ebből igyekeztek okoskodásaiknak alapos voltát kimutatni.

Méltó tehát, hogy mi is figyelembe vegyük a törvény ezen szavait; valjon van-e abban oly valami mondva, minek értelme szerint joga van a felségnek egyházi ügyeink rendezésébe befolyni, sőt ott döntő szereppel birni?

A felségnek nincs joga egyházi ügyeink rendezésébe befolyni. Ezen elvet elismerték az 179⁰/₁-iki országgyűlés rendei is, midőn csak akkor kérték fel a felség közbenjárását, miután egymás között megegyezni teljességgel nem tudtak.

De más részről, ha vizsgálat alá vesszük a kerületek s az országos vegyes bizottmány által szerkesztett törvényterveket, azok közül egy sem tulajdonítja ezen jogokat a felségnek. Még a római katolikusok törvényterve is teljes szabadságot biztosít az evangélikusoknak egyházi ügyeik rendezésére nézve. Így szól nevezetesen azon törvénytervök, melyet jun. 27-kén 1790-ben előterjesztettek az evangélikus rendek jun. 22-iki előterjesztésére válaszulva:

„Mindkét hitvallásu evangélikusok azokban, melyek a vallásra tartoznak, egyedül az ő felsőbbjektől vagy szuperintendenseiktől, azaz a helybeli presbyteriumok, megyei és kerületi gyűlésektől és zsinatoktól függenek“ sat. De itt, valamint a többi törvénytervekben sem fordul elő egy szó sem, mely a törvénybe foglalt jogokat adná, vagy adni akarná ő felségének; hanem vette azt magának önkényesen, alkalmat adván reá az akkori mostoha körülmények, midőn magában az evangélikus egyház kebelében is elkeseredett harc folyt az ugynevezett világi és egyházi párt között. Midőn magok azok, kiknek legnagyobb érdekekben állott volna, hogy teljesen függetlenek legyenek minden az egyházon kívül eső elemtől, végzeteszerű folyamodásuk által mindent elrontottak, s alkalmat adtak a felségnek arra, hogy jogokat formáljon, oly jogokat, melyek teljességgel nem illették őt. Ezen folyamodásra való hivatkozás a nov. 7-iki törvénytervben világos szavakkal ki van emelve; de ezen második vagy törvénynyé lett javaslatból sem maradt az ki egészen, midőn mondatik: „mely azon vallás mind világi tagjainak, mind vallási szolgálóinak közhelyeslésével leginkább egyezőnek fog tartatni.“ Miért e megkülönböztetés ugyanazon hitvallásu egyház tagjai között? Hiszen mi mindnyájan egyenlők vagyunk az Urban. A mi vallásos elveink szerint egyik rendet a másik felett nem illeti semmi elsőség, s már csak megkülönböztetésök is ellenkezik a reformátorok által kimondott elvvel. Így szól nevezetesen Kál-

vin „Institutiones religionis christianae“ című művében: „a klérus nevezet minden keresztyénre tartozik, mint-hogy az apostol az egész egyházat klérusnak, vagyis az Úr örökségének nevezi, s e nevezetnek csak hivatalnokokra való értése vagy eszmézavarból vagy nagy vakmerőségből származhatott“ (IV. IV. 9.). Szintén ilyen értelemben nyilatkoznak a reformátorok vezér befolyása alatt készült vallástételek is. Nevezetesen így szól a „*Helvetica confessio*:“ „A Krisztus apostolai, minden Krisztusban hívőket papoknak neveznek; de nem az egyházi szolgálatnál fogva, hanem azért mert Krisztus által minden hívők királyokká és papokká levén, lelki áldozatokat vihetünk Istennek.“

Különben is józanul jogot formálni az evangélikusok ügyeinek rendezésébe egy nem protestáns fejedelemnek nem is lehet, még ha protestáns volna is a felség, a zsinat-presbyteri rendszer szerint csak úgy volna jogosulva egyházi ügyeink rendezésébe befolyjni, ha arra a köz által bizatnék meg. Mert miként az evangélikusok megjegyzék a maguk javaslatában nagy helyesen: „A vallási ügyekben a teljes törvényhozó hatalom magát a felekezetet illeti.“

És ez nem csak jog szerint van így a bécsi békekötés alapján, hanem a vallás- és lelkiismereti szabadság, s a józan ész szerint is ennek multhatatlanul így kell lenni.

De mindamelllett sokkal jobb lett volna, ha ki nem mondatik az evangélikusokra nézve a rendezés szükségessége; hanem saját magokra hagyatnak, hogy ha úgy tetszik, fogjanak még új rendezéshez is. Aligha nem azért történt ez, hogy a házassági ügyek feletti bíráskodási jog visszaadását továbbra is megtagadhassák a r. katolikusok az evangélikusoktól, s körülbelől, sőt bizonyosan, az ő nov. 20-iki folyamódásuknak eredménye, hogy e tekintetben a nov. 7-iki törvényterv ily lényeges változást szenvedett.

Továbbá a hét törvényjavaslat közül, melyek az

országgyűlés folyama alatt készültek, a királyi legfelsőbb felügyelőségről az országos vegyes bizottmányé tesz egyedül említést. Pedig az evangélikusok jun. 22-iki törvényjavaslata, mely kelte szerint minden javaslatok között legrégebb, ünnepélyesen tiltakozik a bécsi békekötés alapján minden felülvizsgálat ellen, s így az eszmére jókor felhívta mindenki figyelmét, és mégis a készített javaslatok egyikében sem lőn az megemlítve, míg végre az országos vegyes bizottmány kikerekítette azt ezen szavakban: „az ily módon hozott kánonok és szabályok, csak miután a királyi főfelügyelésen átmentek, birjanak érvényességi erővel, mindenben ment maradván a legfőbb felügyelési hatalom.“

A törvény azonban még tovább ment, s megbővitve adja elő az országos bizottmány eszméjét, a mint következik: „ő cs. kir. felsége, az őt illető legfőbb felügyelési hatalomnál fogva mind a két hitvallásu evangélikusokat továbbá meg fogja hallgatni, s egyuttal gondoskodni fog.“

Talán azt gondolta a fejedelem, vagy legalább ezen szavak oda látszanak mutatni, mintha e téren is oly kölcsönös egyezkedés léteznék a törvényhozásban, mint a nemzeti törvényhozásnál van a nemzet és királya között.

Mi távolról sem akarjuk elvitatni a felség felügyelési jogát. Mert annak, mi államban létezik, szükségkép alá kell esnie a felügyeletnek: „ne quid respublica detrimenti capiat.“ De ezen felügyelés az egyházon kívül esik, nehogy az saját körét túlhaladja, s olyan intézkedéseket tegyen, a melyek az állam életével jönnek összeütközésbe, vagy ha nem is, de káros hatásuk van arra. De saját maga körében, beléletében teljesen függetlennek kell lennie, mert más különben a fejedelmek változó szeszélyeinek volna folytonosan kitéve s ez nem egyéb volna mint a vallásnak ezen legszentebb dolognak profanálása, melyből magára az államra háramlának legtöbb kár. Mert ha igaz az: „mennél vallásosabb

valamely nép, annál erkölcsösebb: úgy igaz az is, hogy jó erkölcs nélkül egy nép, egy nemzet sem állhat fenn. Miként a költő mondja: „Róma ledől s rabigába görnyed.“

De ha szigoruan figyelembe vesszük ezen paragrafust, s nem egyes helyeire építünk, hanem az egészről huzunk ki eszmét, úgy ennek szavaiból, lényegében fogván fel azt, teljességgel nem lehet törvényhozói jogot formálni a felségnek, miként ez 1859-ben történt. Mert a „stabilire“ (állapítani) szó is, melyen fekszik minden súly, miként a tul a tiszaiak 1859. okt. 8-án kelt feliratukban dönthetlenül kimutatták, nem bizonyos rend létrehozását, hanem csak a meglévőnek megállapítását, megszilárdítását jelenti, és így csak ezen jogot tartja magának fenn a fejedelem.

De más részről, ha feljebb közlött szavai a tárgyalás alatt levő 4-ik paragrafusnak úgy értelmeztetnek, miként azt 1859-ben értelmezték, hogy t. i. a fejedelem önhatalmulag egészen új egyházszerkezetet hozhat létre: úgy ezen paragrafus maga magával jön éles ellentétbe, mert végén kimondatik, hogy a fejedelmet csak az egyházi ügyek körül (circa sacra) illetik jogok. Már pedig a törvényhozás az egyház körén belől eső jog, a hová való beavatkozást teljességgel nem fejezik ki a „circa sacra“ szavak. Ezen szavak által ugyanis nem más fejeztetik ki, mint hogy a fejedelemnek van joga felügyelni, van joga a maga „veto“-jával tiltakozni azon törvények ellen, melyek az állami étellel s annak céljaival ellenkezésbe jönnek, de nincs joga az egyházi ügyekbe (in sacra) beavatkozni, a mi a fejedelempápaság eszméjét föltételezi, a mi pedig nálunk hol a fejedelem római katolikus, lehetetlen, s még ha protestáns volna sem lehetséges, mivel mint feljebb emlitém, a zsinat-presbyteri rendszer szerint csak a köz által megbizott egyén folyhat be az egyházi ügyek vezetésébe.

Ezek szerint a felségnek teljességgel nincs joga egyházi ügyeink rendezésébe befolyni.

De vannak a törvénynek több pontjai, melyek által nem belügyekre való hatás fejeztetik ki ugyan, de mégis nagy kül-megszorításnak tétetvék ki általok az evangélikusok. Nevezetesen így szól a törvény. . . „Előre meghatározatván azonban ő kir. apostoli felsége által időről időre mind az azokban (a zsinatokban) résztvevő személyek száma, mind a tárgyalandó ügyek azon helyre, melyet ő felsége előzetes beleegyezésével választanak, összehívni, úgy azonban, hogy az egyik vagy másik hitvallásu evangélikusok egyházkerületeinek, ezen mint mondva volt, ő felségének előre bejelentendő zsinataira, ha ő felségének úgy fog tetszeni, valláskülönbség nélkül, királyi embert is nem ugyanigazgatás vagy elnöklés, hanem csupán felügyelés végett befogadni tartozzának, s az így alkotott kánonok és szabályok csak miután a királyi főfelügyelésen átmentek és helybenhagyást nyertek, birjanak érvényességi erővel.“

Őszintén ki kell nyilvánítanunk, hogy ezen szavai-
ban a törvénynek a szabad vallásgyakorlatnak megszorítását látjuk. Látjuk továbbá megsértését a „Bevezetésben“ világosan kimondott elvnek, hogy t. i. az evangélikusok szabad vallásgyakorlata a bécsi és linci békekötésekre tétetik vissza. Ugyanis a bécsi békekötés törvénykönyvünkbe lett iktatása után több zsinatok tartattak Magyarországon a nélkül, hogy az azokban résztvevők számát s a tárgyalandó ügyeket előre meghatározta volna a felség. Mindkét vallásfelekezet tartott zsinatot akkor, midőn azt szükségessé tette valamely felmerült fontos ügy. Így tartatott már a szathmár-németii zsinat 1646-ban a Tolnai által támasztott újítások elnyomására, így tartatott még jóval előbb a zsolnai zsinat 1610-ben az ágostaiak részéről.

De hogy maga a fejedelem is érezte, tudta hogy e téren az evangélikusokat teljes szabadság illeti, t. i. ők tudják legjobban meghatározni, ismervén a körülménye-

ket, mind a tagok számát, mind a zsinaton tárgyalandó ügyeket, kitetszik a nov. 7-iki törvénytervből, hol csak a zsinat előleges bejelentése s az azon netalán megjelenő királyi biztosnak eltürése kívántatik; de a zsinati tagok számának, valamint a zsinati tárgyaknak meghatározásáról egy szó sem tétetik, valamint az országgyűlés folyama alatt készült hét javaslatban sem, s csak a jan. 18-ki törvénynyé lett királyi resolútióban fordul az először elő.

Hogy mi ok miatt tétetett be ezen pont a törvénybe ellenkezőleg a készített javaslatok sőt a nov. 7-diki törvénytervvel is: bátran és nyíltan felelhetünk, hogy a r. kath. klérus szükkeblősége, türelmetlensége s féltékenységé miatt; ők ugyanis nov. 20-áról kelt folyamodásukban a nov. 7-iki törvényterv ide vonatkozó pontja ellen így okoskodnak: „non aliud nobis hoc esse videtur, quam statum in statu, cum summo dignitatis regiae et totius constitutionis nostrae damno ac praejudicio introducere, et talem quidem statum qui legislativam potestatem absque concursu regio et quatuor regni statuum exercet, et cujus improprie dicti canones, quin vel per regnum aut dicasteria praevie discutiantur nec per dicasterialia mandata, nec per benignas resolutiones regias alterari possunt“ (nem máskép látszik nekünk ez a dolog, mint hogy állam formáltatik az államban, a királyi méltóság s a mi egész alkotmányunknak igen nagy kára- és sérelmével, olyan állam, mely a törvényhozó hatalmat a király s az ország négy rende hozzájárulása nélkül gyakorolja, s melynek jogkörén túl hozott kánonai sem a király, sem a kormány székek által előre meg nem semmisíttetnek, sem kormány széki parancsok, sem királyi rendeletek által meg nem változtathatnak).

A római katolikusok ellenvetéseire megfeleltek az evangélikusok dec. 12-én kelt feliratokban, nevezetesen ezen pontra nézve így szólunk: synodi nostrae pure rem religionis et disciplinam ecclesiasticam tangentes

tractaturae, nunquam statum in statu formabunt, semper enim cum praescitu regio, et per cives, nulli extra regnum seu saeculari, seu ecclesiastico principi, quocumque multominus vinculo juramenti sacramento firmato obnoxios celebrabuntur, regium majestatis vestrae hominem, pro inspectione admittent, canonesque et statuta in iisdem noviter condenda non nisi postquam inspectionem regiam transiverint robur sortientur firmitatis.“ (Egyedül vallásos ügyeket és egyházi fegyelmet érdeklő dolgokat tárgyalandó zsinataink soha sem fognak államot képezni az államban, mert mindig a király tudtával, s oly polgárok által fognak tartatni, kik semmi az országon kívüli akár egyházi, akár világi főnek, semmiféle annál kevésbbé esküvel szentesített kötelekkel nincsenek alávetve, felséged királyi emberét felügyelés végett befogadandják: s az azokban újonnan alkotott kánonok és szabályok csak a királyi jóváhagyáson átmenetelök után birandnak érvényességi erővel).

De bár az evangélikusok megjegyzései mind a józan észszel tökéletesen megegyezők, mind jogosak a vallásszabadság s egyenjogúság elvéből indulva ki, mégis a felség ellent nem tudott állani a klérus sürgetéseinek, s betétette a törvénybe ama feljebb közlött szavakat nem annyira azért, mintha nem tudta volna, hogy e téren kevesebb jog illeti, mint a mennyi a törvényben neki tulajdonittatik, hanem azért mert a hatalmas klérus kívánta.

Hogy állításunkat annál inkább beh bizonyítsuk, nézzük miként tartatott meg a budai és pesti zsinat.

Az evangélikusok hogy minél hamarabb élvezhessék a törvénybe foglalt jogokat, még az országgyűlés folyama alatt, mivel az országgyűlés március 12-én végződött be, 1791. febr. 10. Pozsonyban tartott konventjünkben, s ugyanazon hó 16-án a felséghez intézett folyamodásukban kijelentik, hogy ők azon szándékkal vannak, hogy a törvényben említett tárgyak végett zsinatok tartassanak, s úgy akarják, hogy költségkiméletből min-

denik zsinat 100 tagból álljon. A helv. hitvallásu világiakat ösztönözte ezen zsinattartásra különösen azon ok, hogy szilárd positiv törvények által biztosított állást foglaljanak el az egyházkormányzatban, melyből az ugynevezett egyháziak által kirekesztetni akartak.

A fejedelem nem csak megadta kérésöket, de még azon jogokat sem gyakorolta, melyeket a törvény biztosít számára, s ez által világosan bebizonyította azt, hogy nem szive s keble sugallatát követte akkor, midőn oly szavakat tétetett be a jan. 18-iki kibocsátványba, melyekről a nov. 7-ikiben említés sem volt.

Továbbá a mi illeti a királyi biztosnak jelenlétét zsinatainkon, ebben semmi megszorítást nem látunk ugyan, mert gyűléseink nyilvánosságánál fogva, abba mindenkinek belépni s ott jelenlenni szabad, de mégis ennek törvénybe tétele sérti az önérzetet. Mintegy azon bizalmatlanság felujtását látjuk benne, mely volt századokon keresztül az uralkodó és evangélikus alattvalói között.

A mi pedig a törvény azon szavait illeti: „az ekként alkotott kánonok sat.“ csak miután királyi föfelügyelésen átmentek s helybenhagyást nyertek, birjanak érvényességi erővel“: ez a legnagyobb megszorítások egyike, s lerontója, akadályozója minden jónak. Ez a legveszedelmesebb jog oly uralkodó kezében, kiben a türelmetlenség rossz akarattal párosulhat azért, mert alkalmazása semmi meghatározott okoktól sem tétetik függővé.

De miként csuszhatott be ezen erős kifejezés: „helybenhagyás“ a törvénybe, midőn az a nov. 7-iki törvénytervben csak ekként fejeztetik ki: „az ekként alkotandó kánonok sat. csak miután királyi felügyelésen átmentek, birjanak érvényességi erővel.“ Az itt kimondott elv, s megallapittatni akort jog, az evangélikus egyház sérelmét távolról sem idézte volna elő, mert a felügyelés csak épen egy szerény fokozattal több a tudomásul vételnél. Hogy miért nem maradt ez így meg

a jan. 18-iki törvénynyé lett királyi resolútióban, s miért bővítettett s tétetett keményebbé? nem másért, mint hogy látta a fejedelem az ellenhatást, melyet előidézett nov. 7-iki kibocsátványa, s hogy épen ezen pont ellen igen hevesen kikeltek a r. katolikusok a mint azt feljebb közlém. Így jogaink megszorítását itt is egyedül a r. katolikusok nov. 20-iki feliratának tulajdoníthatjuk, annyival is inkább, mert a készített törvényjavaslatok egyike sem tesz említést az, itt a felségnek tulajdonított jogokról.

Ezekben határozódik, mit e nevezetes és úgy szólva legfontosabb paragrafusáról a 26-dik törvénycikknek mondani lehet.

Most foglaljuk röviden egybe egész véleményünket.

Ezen paragrafus bizonyára némely szavai és kifejezései által megszorítja a szabad vallásgyakorlatot, némelyek által pedig az egyenjogúság elvét sérti meg, s így nem felel meg tökéletesen az evangélikus egyházat természetesen illető jogigényeknek. De józanul s a törvénynek szellemét s az akkori körülményeket véve tekintetbe, korántsem lehet abból a felségnek oly jogokat formálni, mint az 1859-ben megkísértetett, s miként a német tudósok nagy része által vitattatott.

A mi illeti a kül megszorításokat, például a zsinat tartása s annak határozatainak megerősítése körül, itt a megtörtént példára hivatkozva leginkább eligazodhatunk.

Mindenesetre sokkal jobb s célszerűbb lett volna, ha határozottabb kifejezésekkel él a törvény, hogy egyes szavai félremagyarázásokra soha okot ne adtak volna, s ne adhatnának; különösen célszerű leende annak meghatározása, hogy a zsinat kánonainak szentesítése csak alapos okok következtében tagadtathatik meg. Ezen törvénynek káros voltát tapasztaltuk a budai zsinat után, melynek kánonjait a felség soha meg nem erősítette. Igaz, hogy magának az egyháznak kebeléből tekintélyes szavak emelkedtek ellene; de valjon szabad

és méltányos-e törvényhozásnál egy töredék pártnak nézeteit tekintetbe venni s a nagyobb párt törvénynyé lett nézeteit nem szentesíteni? Így helyes törvényhozás soha sem lesz; így, mit száz józan ész épít, leronthatja két három főnek mondhatni egyéni véleménye.

De menjünk tovább s lássuk az 5-ik §-ust.

Az ötödik paragrafus így hangzik:

„5. Nemesak mind alsó mind grammatikai iskolákat, melyekkel birnak, megtarthatják, hanem minde-
nütt, hol szükségesnek tartatik, ujakat és felsőbbeket is (ezek iránt előzetesen királyi jóváhagyás járulván) állithatnak, s azokba mestereket, tanárokat, igazgatókat, aligazgatókat hívni, azokat elbocsátani, azoknak számát nevelni vagy kevesbiteni, valamint mindennemű iskoláik igazgatóit avagy gondnokait, mind a helybelieket mind a felsőbbeket és legfelsőbbeket saját hitvallásuk embereiből választani, a tanítás és tanulás módját, szabályát és rendjét (ezen iskolák irányában is ment maradván ő felségének, mint előre bocsátva van, az ország törvényes kormányzókei által gyakorlandó legfőbb felügyelési hatalma) elrendezni, a jövőben mindig szabad leend a két hitvallásu evangélikusoknak a rendek alázatos felterjesztése nyomán ő felsége által meghatározandó közoktatási rendszeren ezen iskolákra is ki fogván terjesztetni, ide nem értve a vallási tárgyakat, melyeknek minden vallásra nézve a sajátoknak kell maradni. Tanulóiknak továbbá nemesak adományért és egyházi szolgálatra leendő segélyezésért jöltevőikhez biztosan járulhatni, hanem tanulás végett külföldi akadémiákra is minden akadály nélkül mehetni, s a számukra ott létező alapítványokat felvehetni szabad legyen. S mind szimbolikus mind hitvani s az ájtatosság gyakorlatára tartozó könyveiket a magok által rendelő s a királyi tanácsnak névszerint bejelentendő hitvallásukbeli saját censorok felügyelése alatt szabadon kinyomathatni, azon feltétel alatt azonban felszabadíttatnak, hogy ezen könyvekbe a katholika vallás ellen semmi guny vagy sértés ne iktattassék, ezen

gunyok és sértések iránt a kinyomatás alá bocsátókra hárulván a felelősség terhe; s a királyi rendelkezés, hogy az ujon nyomatott könyvekből a királyi helytartó tanács utján három példány mindig fölterjesztessék ő felségének, ezen könyvekre is kiterjesztetvén.“

Ezen törvénypont által visszaadatott az evangélikusoknak az, mi után oly régóta sovárogtak. Magok kormányozhatták iskoláikat. Mert a protestáns egyház minden felsőbb és alsóbb tanintézeteit az egyház teste kiegészítő, elválhatlan tagjainak s életföltételének, ugyanazért az azok feletti törvényhozás s az azokbani kormányzás jogát az államhatalom felügyelési jogának épségben tartása mellett, saját kizárólagos birtokának tekintette mindig (Révész. Vélemény a magyar sat. 33. l.), s valahányszor kezéből az önkormányzat kivétetett, s az uralkodók önkénye által az állami iskolákkal egy kalap alá huzatni rendeltetett, mindannyiszor vallásszabadságát látta mélyen sértve.

Hogy tökéletesen ezen elvből indultak ki a két hitvallású evangélikusok, kitetszik 1790. jun. 22-én kelt első javaslatukból, melyben így szólnak: „ha az evangélikusok a növelés ügyében gátoltatnak, s mind felső grammatikai és alsóbb iskoláikat, melyekkel jelenleg birnak, meg nem tarthatják és mindenütt nem birhatnak azokkal, s teljes joguk és szabadságuk nincs mindenemű tanítókat és igazgatókat hívni és elbocsátani, azok számát növelni vagy kevesbiteni, a tanítás és tanulás módját, szabályát és rendét, és pedig saját tetszésök szerint elrendezni, a tankönyveket megválasztani, s mind ezeket mind a szimbolikus, hittani és az ájtatosság gyakorlására tartozó könyveket minden további cenzura nélkül kinyomatni . . . úgy nem is birnak vallásszabadsággal.“

S bár második javaslatukban sok, még pedig lényeges elvekre nézve eltértek első javaslatuktól, hogy annál biztosabban arathassanak valami sikert, mindazáltal a feljebb közlött elvet annyira nélkülözhetlen kellé-

kül tekintették a vallásszabadság sértetlen gyakorlására nézve, hogy őszintén kimondották, hogy nem képzelnék vallásszabadságot, ha a tanítás és tanulás módja és szabályai felett nem maga az egyház határoz és rendelkezik.

És ezt nem csak a józan észből s vallásszabadságból indulva ki követelhatték, hanem követelhatték az 1647. 10-ik egyezményi törvénycikkre hivatkozva is, mely szabadságot biztosít a protestánsoknak saját iskoláik körül.

És bár a törvények ereje meggyengült, s a mult századokban a türelmetlenség nehéz járma alatt nyögünk, s többször erőfeszítéssel s nagyszerű áldozatokkal fentartott iskoláink általános tanrendszereknek vettek alá, így például az 1777-iki általános tanrendszer a mi protesztáns iskoláinkra is kiterjesztetett: de soha sem tűrte ezt a protestáns egyház némán, hanem erélyes folyamodásaiban kérte az uralkodót, hogy iskolái felett önmaga rendelkezhessek.

Valóban nincs is annál nagyobb csapás az egyházra nézve, mint ha iskolái kivételnek kormányzata alól.

Mi, az iskolákról szólván, elismerjük, hogy a felügyelés itt is illeti a fejedelmet, de hogy az állam inkább volna hivatva az iskolaügy rendezésére s vezetésére mint az egyház, midőn sem az eszközöket, sem a célt kellőleg nem ismerheti, azt kereken tagadjuk. Az állam csak állampolgárokat, hivatalnokokat képez, míg mi saját iskoláinkban állampolgárt s egyszersmind egyháztagot, ki tudja egyházának ügyét szívében viselni, azért élni és halni.

Továbbá az állam sokszor egyesek szeszélyes és erkölestelen játékanak lapdája, romlásnak, megosztásnak van alája vettelve s e miatt a nevelés és tanítás nagy fontosságú ügye is gyakran veszélyeztetve lenne, míg az evangélikus egyház mindig örök s változhatlan törvénykönyvéhez, a szentíráshoz ragaszkodik, s van egy végeszménye a Krisztus, ki az ma, a ki volt tegnap és

a ki leszen mindörökké, kinek példája mint világító szövetnek lobog előttünk, s kinek példáját követni legfőbb boldogságunk. Az egyháznak pedig legfőbb tisztegyenge csemetéi lelkébe becsepegtetni a Jézus példája iránti szeretetet a sziv nemesítése által. Az értelem felvilágosítása által pedig oda működni, hogy azok egykor az igének értelmes hallgatói legyenek, s lelkök üdvét önmaguk is munkálhassák. S miként bizhatná az evangélikus egyház ezt idegen kezekre?

Ily elvektől lévén áthatva prot. egyházunk, a fellebb közlött §-nak azon pontjait, melyek szerint a protestánsok iskolai ügyeik felett önmaguk rendelkezhetnek, a prot. egyház jogigényeivel tökéletesen megegyezőknek tartom.

De van ezen §-nak egy pontja, mely által mintegy leromboltnak látszik lenni mind az, mit az előtte levő pontok nyujtanak az evangélikusoknak. E pont így hangzik: „a rendek alázatos felterjesztése nyomán őfelsége által meghatározandó közoktatási rendszer azonban ezen iskolákra is kifogván terjesztetni; de ide nem értve a vallási tárgyakat.“

És a törvény ezen szavaira nem egyszer történt hivatkozás, pedig ebből semmi jogot sem lehet kiokoskodni a fejedelem részére, ha nemcsak betűit, de a körülményeket is, melyek ezen pont betételét szülték, tekintetbe vesszük.

1-ör. A törvénynek említett pontja azon általános iskolai tanrendszernek az evangélikusokra kiterjesztéséről szól, melyről ugyancsak az 179°/₁. törvények XV-ik cikkében tételik említés, s melynek nyomán a LXVII-ik cikkben már az egyének is, kik között protestánsok is valának (Prónay Gábor, Podmaniczky József és Vay István) elszámálvák. Ezen kinevezett egyéneknek feladatuk lett volna egy oly általános tanrendszer készítése, mely országgyűlésileg helybenhagyatván s magok közé a törvénycikkek közé is beiktattatván, örök időkre kötelező erővel bírjon minden vallásfelekezet is-

koláira nézve. El is készült ezen általános tanrendszer, de sem az országgyűlési törvények közé be nem tétetett, sem az evangélikusok által el nem fogadtatott.

Igy miután épen azon országgyűlési tagok szerkesztették a LXVII. törvénycikket, kik a 26-dik törvénycikkbe a kérdés alatt levő pontot betették, világos, hogy annak, vagy a LXVII. t. c. értelmében kell állania, azaz a tanrendszernek az országgyűlésen, melyben az evangélikusok is részt vesznek, kell meghatározatnia, hogy az az evangélikusok iskoláira is kiterjeszthető legyen, vagy pedig a LXVII. t. cikkben biztosított közremunkálás megszűntével megszűnik a kérdéses pontnak kötelező ereje is.

2. Törvények magyarázásánál az is nagyon figyelembe veendő, hogy és miképen nyilatkoztak a felől azok, kiknek lett volna egyedül joguk alkotni és létrehozni azt. Mert a fejedelem csak közbenjáróul kéretett fel a rendek által, minthogy maguk között eligazodni, végmegállapodásra jutni nem tudtak. Közbenjárói szerep pedig csak ott lehet, hol két fél között különbség létezik. De ezen pontra nézve semmi különbség sem létezett az evangélikusok és r. katolikusok javaslatai között. A készült javaslatok mindenike teljes „autonomiát” biztosít az evangélikusoknak, a felség felügyelési jogának épségben tartása mellett. Maga a nov. 7-diki első kibocsátvány is az országos rendezetnek, sőt a főbb elveknek kiterjesztéséről is egy szóval sem emlékezik. Az országos vegyes bizottmány pedig azon elvek épségben hagyását kívánja a protestáns iskoláktól, melyek a koronázási oklevél 22-dik pontja értelmében lettek volna meghatározandók; de mely abból (a koronázási hitlevélből) a felség által kihagyatott. Ezen 22-dik pont így hangzik: „Cum salus reipublicae ab educatione civium plurimum dependeat, idcirco rationem educandae juventutis nullo unquam tempore seu nos, seu successores nostri, propria autoritate nostra definimus, aut qualicunque demum aulicae commissioni, vel

cuicunque aulico aut extraneo dicasterio subordonabimus, verum secundum generalia principia nationalis educationis diaetaliter defigenda, cum plena scholarum religionis utrius a regnicolis aliarum religionum independentia, ut sic res literaria majora in dies incrementa capiat, curaturi sumus. (Mint hogy a társadalom jóléte a polgárok nevelésétől igen nagy mértékben függ, emélfogva az ifjuság nevelésének módját soha semmi időben sem mi, sem utódaink, saját magunk tekintélyével nem határozandjuk el, sem bármely udvari bizottmánynak, s udvari vagy külső hatóságnak alá nem rendelődjük, hanem a nemzeti nevelésnek országgyűlésileg megállapítandó általános elvei szerint, egyik felekezeti iskoláinak a másikatól teljes függetlenségének fentartásával intézendjük el, hogy így a tudomány ügye naponként nagyobb nevedést vegyen).

Ezen 22-ik pont, mint említém kimaradt a koronázási hitlevélből, mivel II. Leopold szorosán ragaszkodott ahhoz, hogy a koronázási hitlevél ugyanazon legyen, mely Mária Theresziáé volt, de mint hogy megnyugtanni akarta méltányosságánál fogva az evangélikusokat, így jött be a jan. 18-iki kibocsátványba azon általam feljebb közlött s kérdés alatt lévő pont biztosítékul. Mert nem az, hogy megszorító volna abban az evangélikusokra nézve, sőt inkább nagy biztosíték, a mennyiben vallás- és iskolaügyök az 1681. és 1715-iki törvények szellemével ellenkezőleg, melyek királyi „arbitrium“ alá veték azokat, országgyűlési tárgynak tekintetnek, mely országgyűlésekben ők magok is részt vesznek.

Ily elvek nyomán vevén vizsgálat alá a törvény kérdés alatti szavait, abban semmi megszorítás nem foglaltatik, sőt ellenkezőleg nagy biztosíték van belefektetve az evangélikusokra nézve.

3-or. Az is figyelembe veendő, hogy a budai zsinat kánonai, melyek az 179°/₁. országgyűlésen uralkodott eszmék befolyása alatt készültek, teljes az állam-

tól független szabadságot tartanak fen, az egyház számára, iskolaügyeinek rendezése körül, s törvényeket is alkottak a harmadik szakasz 1-ső fejezetében „az iskolákról különösen“ cím alatt.

4-er. A római katolikusok nov. 20-iki folyamodásuk bár észrevételeket tesz ezen 5-ik paragrafusra, de nem azért, mintha az önkormányzatot iskolaügyeik körül kiakarná csavarni az evangélikusok kezeiből, hanem szembeötlő felekezetestességből indulva ki, elfeledkezve még a haza javáról és boldogságáról is, midőn kifogást tesz az iskolák számának felettébb szaporítása ellen. Nem hogy örülnének rajta, ha memél több iskolája van valamely vallásfelekezetnek. Mert bizonyára, ha van valami, mi képes biztosítani egy nemzet jövőjét, az a mi veltség, mely az iskolák által eszközöltetik.

Es végre:

5-ör. A kérdés alatti pontnak úgy értelmezése, mintha az a fejedelemnek jogot adna iskolaügyeink rendezésébe befolyni, ellenkezik magával az 1791. 26. t. c. szellemével. Mert ezen törvénynek szelleme az, hogy a protestánsok ügye többé nem fejedelmi „arbitriumtól“ tétetik függővé, hanem országgyűlési tárgy az, mint volt a bécsi és linci békekötés korában.

Igy értelmezve ezen 5-ik paragrafust, azt a szabad vallásgyakorlat elvével megegyezőnek állítom lenni; bár végszavai: „ezen könyvekbe (melyeket t. i. saját cenzorai felügyelete alatt kinyomatnak) a katolika vallás ellen semmi guny vagy sértés ne iktattassék“ sértenek egy kissé, de nem szorítják meg a vallásszabadságot.

A törvény 6-ik §-a így szól:

„6. A pap és ágyberek, melyeket addig evangélikusok a katolikus lelkészeknek és mestereknek, vagy más egyházi szolgálóknak vagy kész pénzben vagy természetményekben vagy munkákban szolgáltatnak, jövőre teljesen meg fognak szünni, s ezen országgyűlés törvényeinek kihirdetése után számítandó évnegyed

mulva, sehol sem lehet azokat többé követelni, ha csak az evangélikusok a nevezett lelkészek működésével önként nem élnek, mely esetben azokért a katolikusokkal egyenlő pappért tartoznak letenni. Mikép kártalaníttassanak pedig a katolikus lelkészek ezen elvesztett jövedelmekért: ez iránt a helytartó tanács meg fog hallgattatni; de egyszersmind az is ki fog jelentetni annak, mikép ő felsége soha sem fog ahhoz járulni, hogy ezen kárpótlás színe alatt vagy az adózó népre vagy a királyi kamarai kincstárra valamely teher háruljon. A templomok, lelkészlakok és iskolák építése vagy javítása alkalmával pedig sem a katolikus nép az evangélikusoknak, sem az evangélikus nép a katolikusoknak kézi vagy igás napszámot teljesíteni nem köteles, s minden ez iránt kötött szerződvény eltöröltnek tekintendő.“

Ezen törvényt pont épen ugy hangzik szórul szóra, miként a nov. 7-iki törvénytervben szerkesztve volt.

A r. katolikusok nov. 20-iki felirata ezen pontot is meg akarta változtatni, midőn a pappér és más nemű tartozások iránt a törvény kihirdetésétől rendelt három havi határidőt és pedig határozatlan időre kiterjesztetni kívánta. De a felség helyt adott az evangélikusok dec. 12-iki felirata ezen pontra vonatkozó szavainak, midőn ezen tartozások szedetését nemesak az 1647. 11. és 12. és az 1681-iki 26. t. c. 20. pontjával merően ellenkezőnek, hanem még a természeti igazsággal is össze nem férőnek állították.

Igazságuk is volt teljes mértékben az evangélikusoknak, mert ennek gyakorlása merőben ellenkezik az egyenjogúsággal, ellenkezik a józan észszel, hogy én t. i. olyannak fizessek bért, a ki nekem semmi szolgálatot sem teljesít.

E szerint midőn a felség ezen pontját a törvénynek teljes érvényben fentartotta, nem tett mást mint a protestáns egyházat egy és ugyanazon álláspontra emelte a római katolika egyházzal, s eltörölte azon igazságtalan zsarolást, mely az evangélikus egyháznak mind

méltósága mind törvények által biztosított szabadsága s államjogi létezése, mind az egyenjoguság alapelvével merően ellenkezett.

A törvény 7-ik §-a így szól.

„7. Mind a két hitvallásu evangélikus szolgák beteg és fogoly hitsorsosaikat, a szokott rendőrségi ovatosság alkalmazása mellett, mindig és mindenütt szabadon meglátogathatják, halálra készíthetik, s a kivégzésre ítélték mellett a kivégzés helyén nyilvánosan is, de beszédet nem tarthatva, megjelenhetnek; a római katolikus lelkészeknek pedig midőn a betegek, foglyok és kivégzendők által hívatnak, a rendőrségi szokott ovatosság alkalmazása melletti megjelenhetésök semmikép meg ne tagadtassék.“

Ezen pontot is megtámadta a római katolikusok nov. 20-iki felirata, midőn azt kívánja, hogy a római kath. lelkészek mindig szabadon járulhassanak a betegekhez és foglyokhoz.

De az evangélikusok dec. 12-iki felirata ide vonatkozó szavainak engedett a fejedelem s így a nov. 7-iki kibocsátvány e pontra nézve semmi módosítást sem szenvedett.

De következik is ez a szabad vallásgyakorlat és egyenjoguság elvéből. Miként lehetne éltők végperceiben az olyanoktól a vigasztaló hitet megtagadni, kiknek arra valóban nagy szükségük van, s miként nyújthatna vigaszt egy r. katolikus lelkész egy protestáns elítéltnak? A hit szavaival? Igaz, hogy bárki vigaszt nyújthat egy hánykodó léleknek a hit szavaival, de tudjuk jól, hogy idegen lelkész soha sem bír oly vigasztaló hatással az elítéltnak lelkiismeretére, s nem történhetik-e meg gyakran, kivált durvább kedélyüeknél, hogy kellemetlenül találkozáván a r. kath. lelkészszel, káromlásra vetemednének, s így nem a hogy lelki vigaszt nyernének, sőt inkább elfásulna szívök.

De az egyenjoguságból is következik, hogy miként a kath. lelkésznek szabad a saját hitfelekezetü halálra

ítélteket meglátogatni, azokat az örökkévaló trónusa elébe készíteni, úgy kell hogy legyen szabad az evangélikus lelkészeknek is ugyanezt tenni.

Amnyiban megsérti ugyan e paragrafus az egyenjogúságot, hogy csak az evangélikus lelkészekről mondja, hogy nem szabad a kivégzés helyén beszédet tartaniok; de többi szavai ellen semmi kifogásunk sem lehet.

A törvény 8-ik paragrafusa így szól:

„8. Mind a felsőbb mind az alsóbb közhivatalokra nézve rendeltetik, hogy azok a magyar állam iránt érdemes, s a törvények által kívánt képességekkel bíró hazafiaknak minden vallás különbség nélkül adassanak.“

Ezen pont szórul szóra a nov. 7-iki; bár a római katolikusok ez ellen is tettek kifogásokat, s különösen a városi szabadalmakat kívánták tekintetbe vétetni.

De természetesen is következik, hogy mihelyt valamely vallásfelekezet államjogi létezással bír, vallásáért senki mellőztetésnek, semmi kár és veszteségnek ne legyen kitéve, hanem mindenki felekezeti különbség nélkül érdem szerint nyerhessen hivatalt.

És bár elvileg ezen paragrafus ellen semmi kifogást sem lehet tenni, mégis jobb lett volna a hivatalok névszerinti elősorolása, szóval ezen általános fogalomnak „hivatal“ részletezése, kifejtése, a mint ezt az evangélikusok első javaslata tevő.

A 9-ik paragrafus így hangzik:

„9. Az evangélikusok a törvényes eskü letételétől is menteknek nyilatkoztattassanak a záradéokra nézve (a boldogságos szűz Máriára, Istennek szenteire és választottaira).“

Az előbbi §. csak ezen §. törvénynyé létele után bír fontossággal, e kettő egymástól elválhatatlan.

A törvény 10-ik paragrafusa így hangzik:

„10. Az evangélikusok alapítványai, melyek egyházaik s az ő szolgálk, és bármínemű iskoláik, kór- és árvaházaik s mindazok, melyek az ágostai és helvéciai hitvallásu szegények és ifjuság részére alapítottak, vagy

jövőben alapítatnak, valamint az alamizsnák is tőlök semmikép el ne vétessenek, sem az ő kezeikből és az ő kezelésök alól semmi szín alatt ki ne vonassanak, továbbá ezen alapítványok igazgatása azoknál, kiket az ő kebelökből helyesen megillet, épségben és érintetlenül meghagyassék; azon alapítványok pedig, melyek a két hitvallású evangélikusoktól az utóbbi országzás alatt netalán elvették, azonnal visszaadassanak, a királyi fő felügyelés, hogy ezen alapítványok az alapítók célja szerint kezeltessenek és osztassanak ki, ezekre is kiterjesztetvén.

Ezen pont szorosán összefügg a szabad vallásgyakorlattal épen úgy, miként az iskolák ügye. Mert az egyházak, az iskolák, szóval a vallásos élet és tudományosság felvirágzásának kétségkívül nagy előmozdító a kegyes alapítványok, melyek által az anyagi szükségektől óvatnak meg a tudományos intézetek.

És bár ezen pont ellen kifogást tennünk nem lehet, mert ez a legnagyobb méltányosság s a szabad vallásgyakorlat elvétől van áthatva, mégis lehetetlen észre nem vennünk, hogy kifejezései nem a prot. egyház elveiből kifolyók, sőt úgy szólva, igen nagy határozatlanság ömlik el az egész paragrafuson, midőn így szól: „ezen alapítványok igazgatása azoknál, kiket az ő kebelökből helyesen megillet, épségben és érintetlenül meghagyassék.“

Amnyival inkább feltűnik pedig ez a határozatlanság, mert ha tekintjük a tiszai kerületek javaslatát, melyet a felség irányadóul választott: meghatározva s világosan kijelölve látjuk ott, hogy kik által kívánják ezen alapítványokat kezeltetni. Így szólnak ugyanis: „ezen alapítványok igazgatása helybeli és főbb gondnokaiknál, a legfőbb felügyelés pedig egyházkerületi consistoriumaiknál épségben s érintetlenül meghagyassék.“ Sokkal jobb és protestánsabb meghatározás, ha kibővitjük „a tanárokkal és lelkészekkel egyetértve“ mint: „kezeljék a kiket illet, a felügyelés pedig a fejedelem kezében leend.“

Ezen pontnak ily határozatlanságát bizonyára nem más, mint Szathmári Paksi István és társai folyamodása okozta; így szól ugyanis folyamodásuknak ide vonatkozó pontja: „A kollégiumok számára tett alapítványokat továbbra is a szuperintendens, professzorok és a kollegium széniorai kezelése alatt méltóztassék hagyni ő felsége. Hogy jobb ennek úgy lenni, megtetszik abból, hogy a debreceni kollégium főkepenzei szuperintendens és professzorok által kezeltetvén jó állapotban vannak, ellenben a sárospataki kollégium pénze s jószágai, melyek felülhaladták a debrecenit, világiak által kezeltetvén, megfogyatkoztak.“ Itt is világosan kéri a hierarchia. Mindent önmaguk akartak kezelni a patrónusoknak, a kiknek kezéből kapták az adományt, kirekesztésével.

És már most méltán lehet kérdenünk, valjon méltányos volt-e a fejedelemtől inkább hallgatni némelyeknek sajtóságos, magok tekintélyét vadászó nézeteire, mint a magyar protestáns egyházért több ízben vértököt ontó, s annak jólétének előmozdítását akkor is szívéből viselő országgyűlési rendeknek, a protestantizmus elveivel kevés módosítással öszhangzóbb s többség által megállapított javaslatára? Az én véleményem szerint bizonyára nem volt méltányos.

A törvény 11-ik paragrafusa így szól:

„11. Mind a két hitvallású evangélikusok minden házassági ügyének elitélése az ő saját egyházi székekre hagyassék, ő felsége azonban királyi hivatalához képest magokat a mindkét hitvallású evangélikusokat meghallgatván, alkalmas módról fog gondoskodni, hogy nemcsak a perlekedő felek minden oldalu biztosságára kellően szerveztessenek ezen egyházi székek, hanem hogy azon elvek is, melyek szerint ezen egyházi székek annak idejében a házassági ügyeket itélni fogják, felügyelés és megerősítés végett neki fölterjesztessenek. Addig pedig ezen házassági ügyek a közelebbi múlt években divott elvek szerint fognak a világi székek által itéltetni, a megyékben ugyanis és a saját törvényszékekkel

ellátott kerületekben azok törvényszékei által, a szabad királyi és bányavárosokban pedig azok tanácsai előtt, fenmaradván a királyi s illetőleg a hétszemélyes táblához is a föllebbezés, annak világos megjegyzésével azonban, hogy az elválási ítéletek csak polgári hatásuk iránt tekintessenek mindenütt érvényeseknek, a püspököket pedig az ily kötések érvénytelenségének megismerésére s ennek a katolikusokra kiterjesztésére nem kötelezhetik. Mi a hazai törvények által tiltott, az evangélikusok elvei által pedig nem tiltott fokozatokban leendő engedélyezést illeti, ő felsége az evangélikusokat az ilyen engedélyeknek a harmadik és negyedik fokozatban nála keresésétől, mikép már korábban boldog emlékezetű felséges II. József császár és király szeretett testvére által rendelve volt, egyszer mindenkorra felmenti.“

Az egyház mint isteni eredetű intézmény legfőbb céljául tűzte ki mindig az Isten igéjéhez kötött szellemet az emberek lelkiismeretében szabad kerengésbe hozni s biztosítani, valamint a sákramentumok kiszolgáltatása által a hívőknek a megváltóval való egyesülésben segédkezet nyújtani. Ebben határozódik minden egyházkormányzati s lelkipásztori működés. De mint-hogy az egyház bizonyos meghatározott hitének öntudatával bíró közösség: feladata a házasságnak nemcsak az írásban kifejezett isteni intézményét tanítani, azt a lelkiismeretben élővé tenni és ápolni; hanem arra egyszersmind fegyelmileg is felügyelni: ne incestae fiant nuptiae, neque contra verbum Dei. Ennélfogva a törvényhozást illetőleg az egyház jogigénye nem terjed tovább mint az írás tartalmát kifürkészni, vagy mint-hogy az egyház már megalakult község, nem terjeszkedhetik tovább mint-hogy az isteni eredetűnek ismert parancsokat és tanokat gyakorlatba hozza . . . s a hívőknek segédkezet nyújt, hogy házassági életüket azok szerint rendezzék és folytassák (L. Sárospataki Füzetek, 1859. évi folyam, 208. l.).

Ezen elvek nyomán ha az egyház észreveszi, hogy valamelyik tagja az egyháznak nem Isten parancsolatja szerint él a házasságban, kötelességének ismeri az illet szeliden figyelmeztetni, s ha a figyelmeztetés nem használna, fegyelmet is gyakorolni irányában, nehogy a köz-erkölc-ség szenvedjen általa. Az is természetesen következik a feljebb közlött elvekből, hogy ha házasságok egymástól elválni akarnak, a saját hitfelekezeti egyház legjobban meg tudja ítélni, vajon az okok helyesek és kielégítők-e, szóval minden felekezet legjobban tartozik tudni, ismerni saját elveit.

Igy tekintve már a kérdés alatti pontot, a protész-táns egyház jogigényeivel megegyezőnek tartom, midőn az evangélikusok minden házassági ügye feletti ítéletét saját egyházi székeiknek tartja fen; de nem lehet belső szomorkodás nélkül olvasni a törvény további szavait. midőn látjuk, hogy ezeknek (t. i. az egyházi székeknek) létezése, valamint az elvek is, melyek szerint ezen egyházi székek annak idejében ítélnének, királyi megerősítéstől tétetnek függővé.

Nem akarom a mult fájó behegedt sebeit felszaggatni, nem vagyok barátja a recriminációknak, s hazám jólétéért örömet nyujtom békejobbomat ellenségeimnek is: de mégis lehetetlen a keserűség gondolata nélkül visszaemlékezni az akkori klérusra, mely minden lehető jogot megnyirbálni törekedett, s ennek eszközlésére nemcsak a tudomány és ész fegyvereit használta fel, hanem ugy szólva a sophisticát is. Különösnek látszik és mégis ugy van. Mert kérdeim, nem szántszándékos felhasználása-e az a sophisticának, midőn oly törvények is, melyek semmi érvet sem foglalnak magokban, a jó ügy elnyomására használtatnak fel? Mert azt fel nem teszem, nem is lehet feltennem, hogy a klérus és a r. katolikus világiak között ne lett légyen egy is, ki nem tudta volna azon törvények világos értelmét.

De világosabban fejezem ki magam.

Megjelent a nov. 7-iki királyi kibocsátvány. Ide vonatkozó szavai következőkép hangzanak:

„Mind a két hitvallású evangélikusok minden házassági ügyének vallásuk elvei szerinti elítélését saját egyházi székeikre kell hagyni, egyszersmind meghatároztatván, hogy az ezekben hozott elválasztási ítéletek mindenütt érvényeseknek tekintessenek, megkívánja azonban tőlünk királyi hivatalunk, hogy a helyesen s a perlekedő felek minden oldalu biztosságára szervezendő egyházi székek iránt előre meghallgatván mind a két hitvallású evangélikusokat, célszerű módban egyezzünk meg ö velök.“

Nem tetszett a katolikusoknak, hogy az evangélikusok házassági ügye saját egyházi székeikre bizatik, s azoknak elválasztási ítéleteik „mindenütt“ érvényeseknek tekintetni rendeltettek, s hevesen kikelték ezen pont ellen nov. 20-iki feliratukban, s a feljebb említett törvény félremagyarázását is felhasználták, csak hogy a fejedelem akarátát megváltoztathassák. Így szól nevezetesen folyamodásuknak ide vonatkozó pontja: „A bécsi békekötés 7-ik cikke szerint az van rendelve, hogy a szent székek megmaradjanak, s ez az 1608-iki k. e. 7. t. c. által meg van erősítve. Hogy pedig itt nem más székek, mint a r. katolikusokéi értetnek, mind a használt nevezésből mind abból világos, mivel nem lehet felfogni, hogy az evangélikusoknak már akkor lettek volna egyházi székeik, kik nyilvános vallásgyakorlással sem bírtak. Ezen kérdés aztán a szent székekről a linci békekötés alkalmával ismét szönyegre kerülván, s a közelebbi országgyűlésre halasztatván, az 1647-iki 15-ik t. c. által az határoztatott, hogy az evangélikusok a házassági ügyekre nézve az eddigi szokás mellett maradjanak, s ezekből kiviláglik, hogy ők (a r. kath. szent székek) a házassági ügyek feletti biráskodási jogot a harcok leggyászosabb időszakában sem veszítették el, s hogyan lehetne tehát most új biróságot felállítani, nem látjuk által, s mi nem is tekintjük az evangélikusok el-

vei szerint hozott elválasztási ítéleteket érvényeseknek, s nem is lehet az ily ítéleteket, melyek a r. katolikusok elveivel gyakran ellenkeznek, végrehajtani.

Igen szépen megfeleltek ezen pontra az evangélikusok dec. 12-iki feliratukban s ámbár ezen egész felelet közölve van Irinyi József „az 179°/₁. 26-ik vallásügyi t. c. keletkezésének történelme“ című művében a 124. 125. és 126. lapon, de azért közleni kötelességemnek tartom, hogy fentebbi állításomat, t. i. hogy készakarva ferdítették el ezen törvénycikkek, annál inkább beh bizonyítsam.

Igy szólnak az evangélikusok:

„Ezen kérdésre, ámbár semmi sem lehet természetesebb, mint hogy egyik, az országban törvények által megállapított vallás tagjai a másik vallás felsőségeitől semmi részben se függenek, mely kérdés azonban oly nagy zajjal lön felállítva, elég lesz a következőket felteni.

1-ör. Az evangélikusok házassági ügyeit nem törvény, hanem VI. (III.) Károly császár 1731-ben kiadott rendelete tette a r. katolikusok szent székeihez, úgy azonban:

2-or. Hogy ezen ügyek az evangélikusok elvei szerint ítéltessenek el, mely föltételnek a szent székek

3-or. Ha eleget nem tettek, világos, hogy tulajdon azon rendeletet is áthágták, melynél fogva ezen jogot az evangélikusok irányában bitorlák, következőleg hatályos orvoslásra van szükség.

A szabad vallásgyakorlat természetével ellenkezik ugyanis, hogy valakinek házassági ügyében az ő vallásával ellenkező vallás elvei szerint ítéljenek. Ha pedig e részben elég volt téve, mint minden esetre jog szerint eleget kellett volna tenni, akkor minden most előadott kifogás a szent szék által, de a mi vallásunk elvei szerint hozott ítéleteket is sujtja.

4-er. S nincs is nehézség ezen ítéletek végrehajtására nézve a polgári hatóság irányában, mert csak pol-

gári hatásukról van szó azon ítéleteknek, nem pedig a lelkiismeret kormányzását illetőkről. Miért is a zsidók házassági ügyi ítéleteik is minden rázkodás nélkül megállanak és megtartatnak az országban. Ezért azon ítéletek, melyek a bíróságoknak II. József császár és király alatt történt új rendezése után bár a mi vallásunk elvei szerint hoztattak, az egész ország megegyezésével érvényeseknek s a r. kath. hitágazatot meg nem sértőknek tekintettek. Annál kisebb pedig ezen nehézség, ha megfontoljuk, hogy az evangélikusok házasságai mind föltételesek.

A szentszékeken érvényteleneknek tekintett házassági elválás iránti ítéletek, ámbár a mi egyházi székeinken hoztattak, hatásukban nem sérthetik meg polgártársaink lelkiismeretét. Hogy ezen és más hasonló következménye a szabad vallásgyakorlatnak a r. kath. hitágazatnak nem esik sérelmére, a német birodalomnak a r. kath. egyházi elvekkel együtt mindezek melletti virágzó békéje mindent kétségen kivülivé tesz. Ezeknek általában előbocsátása mellett

5-ör. Minő okoknál fogva volt a bécsi békekötés alkalmával a szentszékek eltörlése sürgetve az I betű alatt ide mellékelt, s viszont felelet, mely Mátyás főherceg válaszára Boeszkai fejedelem, és a vele tartók részéről 1605-ben nov. 24-kén adatott, bővebben előtünteti. (Az idézett nov. 24-iki válasz, melyet a korponai országgyűlés adott azon pontra, melyet nov. 21-én 1605. Forgács Zsigmond gróf Mátyás főhercegtől hozott, így hangzik: VII. A szentszéken ülő vicariusok nyilvánvaló országunknak szokása, szabadsága és törvénye ellen, az országbelieket különbféle hallatlan excommunicálásokkal, sok költséggel felette megbántották. Az többi közül így egynéhányat előszámlálunk. Trenchin vármegye a dézma dolgában excommunicáltatott, holott az Matthias és Uladislaus és Lajos király decretumában meg vagyon írva, hogy praelati propter decimas neminem excommunicent. Maga Zsigmond császártól Magyarországnak királyától is szép confirmatiója vagyon

super pecuniaria solutione decimarum. Annak felette 1563. esztendőben art. 72. végezet volt arról az ország, hogy az hol annak előtte pénzül fizették meg a dézmát, pénzül vegyék fel a praelatusok. A hol pedig in specie szedték, in specie szedjék. Sáros vármegyét is az egi vicarius hasonlóképen az quartaért sokat vexálta, melyeket a memoria hominum soha nem szedtek. Vadnak efféle sok exemplumok, és melyeket hosszú volna előszámlálnunk.“ Tovább nem folytatom, az eddigiekből is meg lehet győződni, hogy igazságuk volt az evangélikusoknak, midőn azt állították, hogy itt nem volt kérdés az evangélikusok házassági ügyeiről). Nem volt itt kérdés az evangélikusok házassági ügyeiről, melyek hogy a szabad vallásgyakorlat megállapításával a r. kath. püspökök egyházi székeihez nem tartozhattak, világos volt. Mert

6-or Ámbár azok, kikkel dolgunk van, meg nem foghatják, mikép birhattunk volna mi már ezen korban s midőn vallásunk gyakorlata köztörvény által megállapított, egyházi székekkel: a történelem tanúsága szerint azonban az evangyéliomi vallást azon időben csaknem az egész nemzet követte, s hogy az evangélikusok saját egyházi törvényhatóságot is képeztek, az 1545-ben Erdődön, 1549-ben Tornán, 1552. Beregszászon, 1549-ben Óvárban, 1557. és 1558-ban Csengerben, 1566-ban Gönczön, 1568 ban Szikszóban, s ugyan ezen évben a császári hadsereg Magyarországon levő főparancsnoka Schwendi Lázár pártfogása alatt Kassán s másutt tartott több nemzeti zsinat bizonyítják. Annál fogva

7-er Elég volt az 1608-ki k. e. 1. t. c. által azt határozni meg, hogy minden vallásnak saját felsőségei vagy szuperintendensei legyenek, kiknek egyházi székeihez

8-or Hogy a házassági ügyek eldöntése tartozott, minden más mellőzésével, bőven bizonyítja a nádori pártfogás mellett 1622-ben tartott zsolnai zsinat VI. cikke, mely így szól: „A közzsinaton (vagy mostani nevezet szerint az egyházkerületi gyűlésen avagy consistoriumon) vétessenek tárgyalás alá mind a házassági

mind a többi, az egyházi szék elé tartozó ügyek, s egyik esperes se kísértse meg, hogy valamely ügyet magán uton tárgyaljon, kivéven a szuperintendens engedelmével, ugy azonban, hogy a határozatot megerősítés végett a szuperintendenshez terjeszsze. Ennélfogva

9-er Midőn az 1647-iki 15-ik törv. cikk. által rendelkezés tétetett a szentszéki működés körül, a 3-ik §-ban az evangélikusok házassági ügyei a római katolikusok hasonló ügyeitől „pedig“ (vero) szócskával különböztettek meg, s azok az 1608-iki k. e. 1-ső t. c. szerint, mely a szuperintendensek törvényes hatóságát alapítja meg (és nem az 1608-iki 7. t. c. szerint, mely a szentszékekről szól) az eddigi szokás mellett hagyattak meg. (Az idézett 1647-iki 15-ik t. c. miután bevezetésében és két első §-ban a szentszékek eljárásáról szól, a végrendeleteket és házassági ügyeket illető tárgyalásban világosan mint olyan dologról, melyről tulajdonkép mint ide nem tartozóról, szükségtelen is e helyen említést tenni, így szól a 3-ik §-ban az evangélikusok ügyeiről: „*Evangelicis vero, de vigore articuli anni 1608. ante coronationem ad primum editi, in matrimonialibus in usu consveto permanentibus*). Melyet későbbben is, valameddig a papság tulhatalma különösen az idézett Károlyféle rendelet után abból ki nem ütött, folytattunk, miként a tiszántuli egyházkerület példájából is világos, mely a mennyiben most Erdélyhez tartozó megyékre is kiterjed, ezen gyakorlatot egész azon ideig megtartotta, midőn a házassági ügyek (II. József alatt) a polgári törvényszékekhez tétettek át.

Ezen tény és gyakorlatunk annyira világos, hogy a Baranyi-ügyben, mely egész a pápai székig föllebbezve, ezen legfelső felülvizsgálaton is átment, a Baranyi örökösök törvényes leszármazása azon alapon állapított meg, mivel az evangélikusok még a lefolyt században házassági ügyeik elítélésének jogában levén, nemzöjük első feleségétől történt elválása törvényesnek tekintendő.“

Eddig tart az evangélikusok cáfolata, s ebből bárki meggyőződhetik, hogy a r. katolikusok készakarva ferditették el, magyarázták félre a világos törvény szavait, csak azért, hogy a felség jó akaratát megmásítsák.

S bár miként látni lehet az evangélikusok a legalaposabban megcáfolták, megdöntötték okoskodásikat, ellenvetéseiket, mégis meglátszanak annak nyomai a jan. 18-iki törvény nyé lett királyi kibocsátvány ide tartozó s általam feljebb közlött pontján. Mert kimondatik ugyan, hogy az evangélikusok házassági ügyei felett saját egyházi székeik ítélnék, de majd akkor, ha ezek az egyházi székek, valamint az elvek is ő felségétől megerősítetnek. S hogy valóban a törvény semmi biztosítékot sem nyújt az evangélikusoknak, kitetszik abból, hogy házassági ügyeik felett mai napig sem saját egyházi székeik ítélnék, kitetszik abból, hogy bár a budai zsinat a maga kánonjainak ötödik szakaszában helyes, és a protestantizmus elveiből kifolyó házassági törvényeket hozott, azok soha meg nem erősítettvéu törvényes tekintélyre nem jutottak, habár az előforduló esetknél a polgári törvényszékek által multhatlanul használatniok kell, ha azok az evangélikus egyház elveivel egyezően akarnak ítélni.

Ugyanazért a szabad vallásgyakorlat nagy megszorításának ítélem lenni a kéz alatti §. azon szavait, melyek által „fejedelmi megerősítéstől“ tétetik függővé az evangélikus egyházi székek létezése, valamint a házassági törvények is; amnyival inkább, mivel most 70 év mulva az 1790^{1.} országgyűlés után látjuk, mily pusztá ígélet, mennyi üres szó foglaltatik ezen §-ban, s mily nagy horderejű „fejedelmi megerősítéstől“ temi függővé egy nagyon üdvös törvény életbeléptetését. Nyilván ellenkezik ez a protestáns egyház általam feljebb közlött jogigényeivel, melyek szerint jogosulva van liveinek lelki üdvét a házasságban nem csak tanítással, hanem fegyelemmel is előmozdítani. Nyilván ellenkezik a „helvetica confessio“ ide vágó tanításával : „Állitassanak a

gyülekezetben törvényes ítélőszékek és kegyes bírák, kik a házasságok felett örködjének, minden szemérmertlenséget, fajtalanságot megzabolázzanak, s kik által a házassági viszályok intéztessenek. (Lásd: Révész Imre. A protestáns egyházalkotmány alapelvei sat. 77. l.)

A törvény 12. paragrafusa így szól:

„12. A két hitvallásu evangélikusok mindenkép biztosítottván, az ekkép alkotott és örökké tartandó törvény rendelkezése által vallásuk szabad gyakorlata, s templomaik, iskoláik és lelkészlakaik, valamint alapítványaik megtartása iránt, hogy még inkább megszilárdítottassék köztök és a r. katholika vallást követő ország-lakosok közt a béke és egyetértés, rendeltetik, hogy a nevezett templomok, iskolák, lelkészlakok, alapítvány iránt (épségben maradván azonban a Szirmai, Hrabovszki, valamint Apaffi alapítványok iránt, mennyiben azt próbákkal bizonyíthatják az evangélikusok követelése) mindkét részről a jelen birtokállapot vétessék sinór-mértékül oly móddal, hogy ezentul a katolikusok alapítványai a katolikusok, az evangélikusok alapítványai pedig az evangélikusok számára fordítottassanak, annál-fogva nemcsak mind két részről szűnjék meg jövőre ezeknek további visszakövetelése, hanem ezentul semmiféle ürügy alatt soha semmi elfoglalása se engedtéssék meg a templomoknak, iskoláknak és lelkészlakoknak; azokra nézve pedig, kik ily erőszakos foglalásokban bűnösökké teszik magokat, az 1647. 14-ik törvénycikkben meghatározott 600 magyar forint büntetés maradjon.

Ezen §. kinyilatkoztatván, az 1790/1-iki 26. t. c. örök érvényét, állandóságát, tökéletesen a vallásszabadság és egyenjogúság elvétől, és így az evangélikus egyház természetes jogigényeitől van áthatva. Mert a szabad vallásgyakorlatnak nem vakmerő megsértése-e az, midőn valamely vallásfelekezetnek templomai, iskolái, lelkészlakai elfoglaltatnak? Van-e ott a szabad vallásgyakorlatnak úgy szólva még árnyéka is, hol ezeknek szabad használatában valamely fél gátoltatik?

Amnyiban lehetne ezen §. ellen kifogást tenni, mivel azon templomoknak visszaadását, melyek az evangélikusoktól a bécsi és linci békekötések „szabad vallásgyakorlatot“ biztosító szavai ellenére elvették, nem teszi kötelességökké a r. katolikusoknak. De ha megdölgjük azt, a mi a törvényben is nagy helyesen okul van felhozva, hogy a béke a két vallásfelekezet között csak úgy létesülhet, s az egymás iránti türelmetlenségnek eleje csak úgy vétetik, ha a jelen birtokállapot szolgál sinórmértékül, akkor nem lehet nem helyeselnünk a törvény szavait.

Továbbá az egyenjoguság szorosán követeli, hogy egyik vallásfelekezet a másik felett semmi előnnyel ne birjon, egyik vallásfelekezet ne rendelkezék a másik javai felett. Az pedig a legnagyobb szentségtörés, ha az egyik felekezet alapítványai a másik felekezet által bitoroltatnak, s nem azok részesülnek azoknak jótékony-ságai s hasznaiban a kik számára alapítottak. E szerint midőn ezen §. meghatározza, hogy „katolikusok alapítványai katolikusok, evangélikusok alapítványai evangélikusok számára fordítottassanak,“ megadta az evangélikus egyháznak azt, mihez természetes joga volt, s mely jog a r. katolikusoktól hosszú évek során át lábbal tiportatott.

A törvény 13. §-a így hangzik:

„13. Mivel az áttérés a katolika vallásról valamelyikre a békekötések által bevett evangéliomiak közül, a katolika vallás elveivel ellenkezik, nehogy az vakmerően történjék, az ily előjövendő esetek ő királyi felségének lesznek megjelentendők; szigorú büntetés alatt meghagyassék továbbá: hogy végre senki se merjen valamely katolikus az evangéliomi vallás követésére bármint eszközökkel kecségtetni.“

Ha valamely államban több államjogi létezással bíró vallásfelekezet van, s azoknak szabad vallásgyakorlata törvények által biztosított, sőt kimondatik ezen törvények által ezen vallásfelekezetek egyenjogu-

sága is, miként ez Magyarorszában a bécsi békekötés, illetőleg az 1608. k. e. 1. t. c. által ki van mondva, akkor szerény véleményem szerint egyik vallásról a másikra áttérni szükségkép szabadnak kell lenni, mert ennek egyik vallásfelekezettől megtagadása ellenkezik az egyenjogussággal, ellenkezik az igaz keresztyén türelem s a lelkiismeret szabadságával.

Ha már ily elvek nyomán vizsgáljuk a fenebbi paragrafust, ki kell nyilvánítanunk, hogy az teljességgel nincs áthatva az egyenjogúság elvétől. Mert a r. katólika vallásról áttérni az evangyéliomiakra csak királyi engedélylyel lehet, a mi pedig mily nagy megszorítása a lelkiismeret szabadságának, kitetszik abból, ha meggondoljuk, hogy csak hatalmasok és gazdagok részesülhetnek a törvény biztosította jogban, ezek is sok kellemetlenség, s hosszú idő után, míg a szegényebbek elől el van zárva az áttérés útja, habár az lelkök hő kívánata is.

A nov. 7-iki kibocsátvány bár nem felel meg az evangélikus egyház jogigényeinek, mégis többet ad, mint a kézalatti paragrafus. Így szól nevezetesen:

„Mivel az igaz keresztyéni türelem minden kényszerítést kizár, azok ellen, kik az ország egyik törvényesen bevett vallásáról másik egyenlően bevett vallásra térnek át, hithagyási bűnvád miatt tiszti kereset ne indíttassék, vagy valamely fogsági, verési s közmunkai büntetés ellenök ne szabassék, hogy azonban azoknak, kik elegendő oktatás hiányában szakadnak el a r. kath. hittől, szabad visszatérési mód szerzettessék, a hit igazságáról a szerzetesek házában, hat heti mérséklettel teljes s a keresztyén valláshoz illő szelidséggel alkalmazott oktatásuk kísértessék meg; mind a két felekezetű egyházi szolgáltnak pedig parancsoltassék meg, hogy semmi eszközzel se merjenek valamely katólikust az evangyéliomi vallás követésére kecségtetni, vagy valakit abba felvenni, kinek a hat héti oktatás helyesen kiállításáról az illető kath. lelkésztől bizonyítvá-

nya nincs. A katolikus lelkészeknek pedig kötelességek lesz, az oktatás kiállása után a kérő félnek a kívánt bizonyítványt haladék nélkül kiadni.“

De ezen pontját a nov. 7-iki törvénytervnek hevesen megtámadták a r. katolikusok nov. 20-ki feliratukban; és bár az evangélikusok dec. 12-iki felirata szóról szóra megcáfolja minden állításukat, mégis sikere lett folyamódásuknak, mert mint látjuk a törvény még annyira sem egyezik meg az evangélikus egyház jogigényeivel, mint ezen nov. 7-iki törvénytervnek most közzölt pontja, mely már csak azért is nagy figyelmet érdemel, mert az evangéliomi vallást is „egyenlően bevett vallásnak“ nevezi. De az itt kimondott egyenlőségi elvtől eltér, midőn minden kölcsönösség nélkül gondoskodik a r. kath. vallástól elszakadás eseteiről.

A törvény 14. §-a így szól:

„14. Már többször ki lön nyilatkoztatva, hogy az evangélikusok ezen jogai egyedül Magyarország kebelében birnak érvénnyel; Dalmátia, Horvátország és Slavonia tehát helyhatósági törvények további használatában meghagyatnak, annál fogva az evangélikusok azon országokban sem birtok, sem köz- avagy magánhivatali képességgel nem birnak, szabadságukban maradjon azonban az ágostai és helvéciai hitvallásu evangélikusoknak ősi birtokjogaikat, a törvény rendes útján, azon országok kebelében is visszakövetelni, s ha valamely birtokot nyernek azokban, ő felsége fentartja magának az ő kárpótlásukról gondoskodni; továbbá alsó Slavóniában azon néhány részint ágostai, részint helvéciai hitvallást követő község továbbá is ne csak semmikép ne bántassék, hanem a szabad vallásgyakorlatban azon módon, melylyel jelenleg él, ezentul is meghagyassék, végre kereskedés és gyárak végett szabadságukban maradjon mind a két hitvallásu evangélikusoknak bérleti jogon lakást tartani ott, következőleg minden nemesi vagy polgári vagyon tulajdonossága nélkül.“

A keresztyéni szeretet és türelemmel, melyek Jé-

zus evangyéliomának legfőbb ékességei, merőben ellenkezik ezen pont. Mert Jézus evangyéliomának hathatós fegyvere a lelkek legyőzése az igének világossága a hit erős fegyverével, nem pedig az erőszaktétel. Nem olvassuk, hogy Jézus és az apostolok valaha tanították volna, hogy a más hiten levőkön kegyetlenkedni, azokat sanyargatni kell. Ezen elvekből indulva ezen §. ellenkezik az evangyéliommal, és így a protestáns egyház hitelveivel is; de ha az evangélikus egyház jogigényei szerint tekintjük is, által fogjuk látni, hogy teljességgel nem felel meg az egyház természetes jogigényei, a szabadság és az egyenjoguságnak. Mert miként munkám elején kifejtém, minden vallásfelekezet, melynek hitelvei nem ellenkeznek az állam önmaga elé tűzött céljaival, jogosan követelheti, hogy szabad vallásgyakorlata biztosíttassék. Már pedig ha Magyarország határain belül lehetett biztosítani az evangélikus egyház szabadságát a nélkül, hogy abból az államra veszély csak legkisebb részben is háramlott volna, ugy bizonyára a kapcsoltsorokban is lehetett volna azt biztosítani. Ezek ugyanis szorosán össze valának az anyaországgal fűzve, közös törvényhozás, régi, apákról fiakra szálló szent kapcsolatok által.

De a türelmetlenség fősvény; s minden lehető alkalmat felhasznál a más vallásfelekezetűek elnyomására. Ezen türelmetlenség s önző felekezetesség okozta, hogy a klérus szigoruan ragaszkodva a bécsi béke betűihez, csak Magyarország kebelében kívánta biztosítani a szabad vallásgyakorlatot, s ennek élvezetétől a kapcsoltsorokat megfosztotta. Már pedig ugy lehet következtetni, hogy a Boeszkai részéről tett első felterjesztés első pontja rövidség végett emliti csak „Magyarországot,“ de ebbe bele foglaltatnak a kapcsoltsorok is. (Lásd ezt kifejtve Irinyi J. az 1790. j. 26. t. c. keletkezésének történelme című művének 224—225. lapjain).

A törvény 15. paragrafusa így szól:

„15. A vegyes házasságokból, melyek mindig ka-

tholikus lelkész előtt lesznek kötendők, melyek ellen azonban bárminemű ürügy alatt valamely akadályt emelni tiltva van, származott és származandó gyermekek, ha az atya katolikus, az ő vallását kövessék, ha pedig az anya katolika, akkor csak a fiu gyermekek követhessék atyjok vallását.“

Ezen paragrafus teljességgel nincs áthatva az egyenjoguság elvétől. Már csak a vegyes házasságoknak mindig katolikus lelkész általi összeköttetése is merően ellenkezik az egyenjogusággal, s tökéletesen a r. katolikus vallás főségét, uraságát akarja kitüntetni. Ha már törtémekek vegyes házasságok, miért nem inkább így hangzanak a törvény szavai: a vegyes házasságok mindig azon felekezeti lelkészei által szentesíttessenek, a mely felekezethez tartozik a leány; vagy miért nem hagyta meg e részben a törvény a szabad akaratot a házasfeleknél? A törvény ezen intézkedésének egyik okául tulajdonitom a r. kath. papok pénzhajhászását; másik okául pedig a mi később csak ugyan be is következett, a reversalisok t. i. oly iratok kicsikarását, melyben megígérték a házasfelek, hogy gyermekeiket „az egyedül üdvözítő r. katolika vallásban“ fogják nevelni.

Továbbá hogyan egyeztethető meg az egyenjogusággal, de még a lelkiismeret szabadsága és a józan észszel is a törvény azon követelése, hogy ha az atya katolikus, az ő vallását kövessék minden gyermekek, ha pedig az anya katolika, akkor csak a fiu gyermekek követhessék atyjok vallását? Az ilyen határozatok által a törvény nem válik üdvforrásává, a mi tartozik lenni az üdvös és jó törvény, nem a kedélyek megnyugvását, hanem ingerültséget, s a sziveknek egymástóli eltávolodását eszközli. Mert a vallásos hit éltetője a léleknek, s ha ezt szentségtelen kezekkel megtépik, mi-ként ne fájna, ne vérzenék a szív?! Vegyük fel például, hogy az anya evangelika, az apa katolikus, s így a törvény szerint a gyermekeknek apjuk vallását kell követniök. Ha az a nő vallásához ragaszkodó lelkiület-

tel bir, miként fogja elviselni, midőn látja, hogy gyermekeinek, kiknek szivökbe saját vallása elveit becsepegtette, legszentebb meggyőződésök ellenére a katholika vallást kell követniök? Nem lábbal tapodása-e ez a kebel legszentebb érzeteinek? A vegyes házasságoknál csak akkor oldhatja meg jól a törvény a csomót, ha szabad akaratjokra bizza a gyermekeknek a vallásfelekezet választását majd akkor, midőn értelmök oda érendik hogy fel tudják fogni, melyik vallás elégíti ki jobban lelki szükségeiket, melyhez vonzza őket meggyőződésök.

Majd alább bővebben szólandok még e tárgyról, most lássuk a törvény 16. §-át.

A törvény 16-ik paragrafusa így szól:

„16. Mind azon házassági ügyek, melyek már a kötés idejében vegyesek voltak, mindazok, melyek valamelyik félnek az evangéliomi vallásról a katholika vallásra áttérésével lettek vegyesekké, mivel mind a két esetben valóságos szentségről van szó, a katolikusok szentszéke elé tartoznak.“

Ezen § is, látni való, hogy a katolikusok szentszékeinek ad elsőséget az evangélikusok egyházi székeik felett, s így nincs áthatva az egyenjoguság elvétől. Ezen kényes kérdést csak úgy lehetne helyesen megoldani, ha kimondaná a törvény valláskülönbség nélkül: a felek egyházi székei közül azon vallásfelekezet egyházi széke ítéljen az ügy felett, a melyhez tartozik az alperes. Így lenne meg csak a kölesönösség.

A törvény 17-ik és utolsó paragrafusa így szól:

„17. A római katolikusok most meglevő ünnepeit a közéletben, nem azonban magán körben, hol a zajos munkákon kívül minden mást lehet folytatni, a közbotrány elkerülése végett meg fogják tartani az ágostai és helvéciai hitvallásuk; ehhez adatván, hogy a földesuraknak és minden családfőnek tisztii kereset terhe alatt tiltva van, akár katolikus, akár evangélikus jobbagyaikat és cselédeiket ünnepeik megtartásában és szertartásaik, valamint ájtatosságaikban akadályozni.“

Ezen törvény megszorítás az evangélikusokra nézve, s mintegy lealacsonyítása vallásuknak, a meny-nyiben ez a r. katolikus szertartásoknak alája vettetik. Én hiszem és tudom, hogy minden evangélikus, ki valamennyire gondolkodni tud, őrizkedni fog botrányt szerezni valamely vallásfelekezet követőinek, de hogy nekünk is meg kelljen tartani a r. katolikusok számos ünnepeiket, ezt nem tartom sem a vallásszabadsággal, sem a józan észszel megegyezőnek. Ennek kívánata ellenkezik az 179⁰/₁-ik 26. t. c. Bevezetésében kimondott elvvel, ellenkezik még a r. katolikusok törvényjavaslataival is, melyek magok sem kívántak ily megszorítást.

Most lássuk röviden pár szóval az 179⁰/₁. 26. t. c. jellemét.

Az 179⁰/₁. 26. t. c. főérdeme s jelleme, hogy az idő mostohaságai által meggyengített, sőt egészen háttérbe szorított bécsi- és linci békekötéseknek jogi érvényét elismerte, s ez által kivette az evangélikusok ügyét a fejedelmi „arbitrium“ alól, s tette azt ismét országgyűlési tárgygyá, mely országgyűléseken magok az evangélikus rendek is részt vehettek, s ott szavokkal a dolgok menetelét igazgathatták, kormányozhatták. Fő kimondott elve a 26. t. cikknek, az evangélikusok állapotát a bécsi és linci békekötések által biztosított alapra visszavinni, s ezen törekvés meglátszik a törvénycikk majd minden pontján; de hogy el nem érhetette a kitűzött célt, a türelmetlenségnek s a felekezeti önzésnek lehet tulajdonítani, mely elfeledkezve mindenről, el a haza, a nemzet jólétének előmozdításáról, az evangélikusoknak lehető legkevesebb jogokat akart adni.

Mert bizonyára a nemzeteket az egyetértés teszi nagygyá, s miként lehetnének ott a népek szorosán összefűzve, hol a vallási türelmetlenség felzaklatja, elidegeníti egymástól a kedélyeket?

Kiemelendő még, hogy az 179⁰/₁. 26. t. c. nemcsak törvény, hanem a magyarországi evangyéliomi val-

lásnak is fejének, a bizalmi bíróságra kétszer felkért fejedelemnek ünnepélyesen kiadott chartája, annak evangélikus alattvalói számára önként kinyilatkoztatott szent adománya, s mint evangélikus alattvalói és (felügyelő minőségében) némileg a magyarországi evangélikus egyház fejének, egy részről a r. katolikusok és evangélikusok, más részről pedig maga és az evangélikusok között szerzett örök érvényű sérthetetlen egyezménye, a melynek mint törvény alaknak valamely körülmények között megcsökkenhet tekintélye, de mint egyezmény minden esetre örök érvényre számíthat.

De érdemei mellett meg kell emlitenem ezen t. c. főhibáját az ingatagságot is, mely a rossz akaratnak ajtót nyitott, hogy azt sarkából egészen kiforgassa, s új meg új sérelmek forrásává tegye.

Most lássuk eredményezte-e ezen törvénycikk azon békés megelégedést és boldogságot, mit tőle oly sokan vártak?

Mindjárt a jan. 18-iki királyi resolúciónak törvénynyé létele után látni lehetett a kath. klérus ellenmondásából, melyet febr. 8-án Batthyán József bibornok az összes klérus nevében tett, hogy az 179°/₁. 26. t. c. az örök békét nem fogja eszközölni, s a katolikusok minden lehető alkalmat felhasználnak a törvény tekintélyének csökkentésére s annak kijátszására. Ez annyival inkább sikerült, mert Leopold a népei boldogságát munkálni akaró szelid fejedelem mart. 1. 1792-ben meghalt, s utáma a fiatal Ferenc lett Magyarország királyává, ki katolikus alattvalóit az evangélikusok rovására minden áron kitüntetni, azok vallásának fényét munkálni törekedett, talán elvakítva tanácsadói s hihetőleg a klérus izgatásaitól. Ő nem tekintette minden alattvalói boldogságát oly fő s lényeges kérdésnek, mint saját vallása fényét.

Igy már 1793-ban megjelent egy körirata a hatóságokhoz, mely szerint nem katolikus férfiak, ha katolika nőt akarnak nőül venni, papi áldás előtt felszó-

litandók, hogy adjanak erről reversalist, miszerint minden születendő gyermeköket katholika vallásban fogják nevelni. Ezen körirat ugyan még ugyanazon év november havában visszavétetett a magyarországi protestánsok általános és sürgető kéréseire, de a visszaélés megmaradt s számtalan bajnak lett forrásává. Így megtétetett az első csapás az 1790/1. 26. t. c. szentsége, sérthetlensége ellen.

Majd az 1790/1. 26. t. c. 13. §-ának az áttérésre vonatkozó ezen szavai: „nehogy az (a katholika vallásról áttérés) vaktában történjék, az ilyen előforduló esetek ő felségének feljelentendők,“ kibővítették, s az áttérés több királyi rendeletek által oda módosított, hogy arra nem volt elég pusztán a királyi engedelem, hanem ennek megnyerése után a hat heteti oktatást ki kellett állani az 1803. apr. 5-iki rendelet szerint, az 1795. jun. 21-iki rendelet szerint pedig bizonyítványt kellett venni a hat heteti oktatásról, még pedig nem a katholikus paptól, ki által vitetett véghez az oktatás, hanem a világi hatóságtól; az 1816. febr. 27-én kelt rendelet pedig még azzal nehezítette meg az áttérést, hogy a kiállott hat heteti oktatás után újra a felséghez kellett folyamodni, s csak miután innen az engedély leérkezett, fogadhatta egyházába az evangélikus lelkész az áttérni akarót.

De a hat heteti oktatással is mennyi visszaélés történt! A napi órák nem voltak meghatározva, azokat a lelkész meghoszabbíthatta, vagy az oktatást oly időben követelhetette, midőn az áttérni akarónak csaknem lehetetlen volt megjelenni; hanem a legnagyobb nehézség az volt, hogy az oktatás ritkán állapodott meg a hat hét-nél, hanem a ki feltételében szilárdan megmaradt, a kiállott hat hét után újra meg újra meggondolatlanak, könnyelműnek nyilvánított, úgy hogy az oktatás évekig elhúzódott, s volt rá eset, hogy az ifju megöszült az oktatás folyama alatt. Az ilyen aztán egyházi tilalom alatt állott, nem volt szabad házasodnia, mert egyik

egyházhoz sem tartozott, s ha meghalt, nem számíthatott egyházas eltemettetésre.

Volt ugyan több ízben országgyűlés u. m. 1805. 1807. 1808. 1811-ben, de ezen országgyűléseken a vallás ügye nem fordult elő, bár egy 9 tagból álló deputatio még 1793-ban kiküldetett, az országos ügyek teljes reformja végett, a mely által készített munkálatok közt a vallásügy is lett volna tárgyalandó. De a mint bekövetkezett a napoleoni korszak, a becsületes magyar nép örömet felejtette önsérelmeit, midőn látta, hogy királya érdekeit végveszély fenyegeti, s nem akarta vallási sérelmeit felhánytorgatni, nehogy az uralkodó szívét még inkább keserítse. Az 1825-iki, 1830-iki országgyűlések szinte bevégződtek a nélkül, hogy a vallási sérelmek orvoslását megkísérették, vagy a vallásügyek tárgyalásába belebocsátkoztak volna.

A bajok tehát orvoslás nélkül rágódtak mind mélyebre a nemzet testébe. A bajok orvoslására az 1832. dec. 16-án összeült s 3 év 4 hó és 16 napig működött országgyűlés lett volna hivatva; de még ekkor a kedélyek nem voltak annyira lecsilapodva, az értelem nem annyira felvilágosodva, hogy a katolikus klérus feledte volna a felekezetest, s testvérekül fogadta volna a más felekezeten levőket.

Az országgyűlés folyama alatt csakugyan szőnyegre került a vallás ügye is.

A rendek 1833-ik évi 15-ik ülésökből XXII. szám alatt izenetet váltottak a főrendekkel, a vallásbeli sérelmek s nehézségek iránt. Izenetjöknek rövid foglalatja:

... El nem hallgathatják a karok és rendek a vallásos tárgy iránti sérelmeiket. Mert

Akár ugy tekintessenek ezek okai, mint az emberek legszentebb jussai, s a lelkiismeretnek, t. i. szabadságát helytelen korlátolók, melyek minden világi tárgyak elintézésénél sokkal előkelőbbek s fontosabbak, akár azon szempontból nézessenek, hogy honosink egy nagy részének legbecsesebb jussait érdeklük, kik sorsá-

nak javítását ő felsége kegyelmes előadásainál fogva is még emez országgyűlésen eszközteni kívánjuk, akár végtére mint a bécsi és linci békességeken alapult sarkalatos 1790. 26. törvény sértései: ezeknek helyre állítása előtt annál kevésbé haladhatnak biztosan előbb a rendszeres új törvények alkotásában, mennél inkább meggyőződnek, hogy egyesek java a közboldogságtól elválhatlan, s minden a mi az egyesek bátorságát lerontja, egyuttal a közbátorságot is veszedelmezteti.

I. Ezen sérelmek közt első helyet foglalnak a reversalisok.

Azon felül, hogy ezek a bécsi s linci békébe és az 1790. 26. törv. cikkbe ütköznek, a szülőknek gyermekeik iránti legszentebb szabadságát korlátolják, megfosztják az érett korra jutott gyermeket természetes s törvényes jussától, hogy meggyőződése s belátása szerint a legjobbnak ismert vallást követhesse.

Mind azért tehát, mind azon okból is, hogy a Mária Thereszia által gyakorlásba hozott reversalisok 1785-ben II. József császár alatt már tökéletesen eltöröltetvén, s csak 1792-ben kelt felsőbb intézetnél fogva, s így a fenálló törvény ellenére, egyedül a végrehajtó hatalom által létesítettek, hozzájárulván még az is, hogy ezek nemcsak phisicus nyomás behatásra az egybekelések elluzása által, de moralis kényszerítésre is adnak alkalmat, mert a nem kath. fél szive ingere miatt szentebb kötelességéről mámorában megfejtkezve, kevés idő mulva keserü bánkódás s nem ritkán meglegedetlenséget s vizálgodást vonz a földi, elég nyomorult rövid lét boldogítására alkotott házassági frigyben.

. . . . . Innen elkerülhetetlen törvény által megállapítani: hogy minden gyermek a mint atyja sorsát követi, ugy annak vallását is követni tartozzék érett koráig, ennek elérésekor fenmaradván jussa, meggyőződéséhez képest ama vallást választhatni, mely önmön belátása s meggyőződése szerint lelki nyugalnát eszközli, s így legfőbb boldogsága elérésére legalkalmasabb.

Nem csekélyebb figyelmet érdemel a szerelem-gyermekek iránti rendelés, mely azoknak atyjok vallásában való neveltetését parancsolja. Hogy mennyi keletlenység származik ennek kutatásából, mindenki elgondolhatja.

Ide tartozik a talált gyermekek iránt való törvényes elhatározás is. Természetes, hogy az ilyenek azoknak vallásában neveltessenek, kik a szülési gondoskodást teljesítik irányukban.

Elkerültetik így, hogy a szelid keresztyén vallás ürügye alatt a legszentebb szülési jussok letapodásával, a gyermekek szüléiknek karjai közül kiragadtassanak, hogy a jegyestől összekelése előtt jegyese, vagy ezután a férjtől mindenképp felett szeretett nője hatalommal elvitetvén, idegen kezekre bizassék. Elfojtatik ez által a külön valláson nevelt testvérek közt hár eltakart, de mégis sokszor sejdíthető viszálykodás csirája, részesíttetni fog a haza valahára más országokban a vesztfáliai béke óta helyreállott egyetértés eddig ohajtvá ugyan, de haszontalan várt boldogságában.

II. Méltán megkívánja a törvényhozás gondosságát egyedül a felsőbb rendeléseknél fogva, s így önkényesen behozott hat héti tanítás, melyre a fenálló 1790. 26. törvény 13. §-a elég világos rendelkezésének a végrehajtó hatalom által történt s így egyoldalú törvénytelen magyarázata szolgáltatott alkalmatosságot.

. . . . Elkerülhetetlen tehát, hogy a törvény elleni felsőbb intézet tökéletesen megszüntetessék, s az 1790. 26. t. c. 13. §-a a törvényből kihagyassék.

III. Megszüntetvén ezen cikkely, orvosoltatni fog azon panasz is, mely a végrehajtó hatalom egyedüli s így törvény elleni magyarázatából a csábitásnak eredete, hogy t. i. a lelki pásztorok más vallásuaknak a templomba járásukért büntetessenek, nem egyezhet meg az igazsággal, hogy egy valakiért más harmadik lakoljon.

IV. Sérelem, hogy a katolikusok gyermekeiknek az evangélikus iskoláknak való neveltetésétől, ugy azokhoz

evangélikus vallást követő nevelő fogadásától felsőbb rendelkezésknél fogva tiltatnak.

. . . . Ellenkezik ez a vallásszabadságot tárgyzó békekötésekkel, ellenkezik az atyai jussokkal s kötelességekkel. Mert .

Ha az evangélikus iskolákban nevelt evangélikusok gyermekeiből, a mint a tapasztalás mutatja, hazájokat szerető, fejedelmök iránt hív, a köz jó s boldogság előmozdításán untalan fáradozó erényes polgárok neveltetnek : nincs ok miért fosztathassanak meg mások is eme, nem csak az egyesekre, hanem a hazára nézve is boldogítást szerző cél elérésétől : s ha jó foganattal, s minden veszélyes következés nélkül az evangélikus ifjak a katolikus iskolákban neveltethetnek, midőn a közjó tekintete forog fen, mi gátló ok lehet a vizonti tanulásra s tanításra ?

V. Hogy az 1790. 26. t. c. 1-ső és 5-ik §-ával merően ellenkezőleg az evangélikus ifjak a külföldi egyetemekre való menetelben gátoltatnak.

VI. Az újra esketések (recopulatiók), melyeknek az 1790. 26. törvényben emléke nem fordul elő, és így ezen törvényben nem is alapulhatnak, az evangélikus vallás alapjaival is ellenkeznek, de az újra esketések előtt nemzett gyermekek törvényessége iránt is kellemtlen kérdésekre nyujtanak alkalmatosságot, hogy tökéletesen megszüntessenek, szükséges.

VII. Az 1790. 26. t. c. 5-ik §-a a kisebb s grammatikális iskolák felállítását megengedvén az evangélikusoknak, ettől pedig felsőbb rendelkezésknél fogva eltiltatván, ezt, mivel világosan a törvénybe ütközik, megszüntetni kell. Ugy

VIII. Most érintett törvény 4. §-ai értelmében felállítandó s 40 év óta sikertelen szorgalmazott consistoriumok felállítása, és szintén oly rég előterjesztett synodalis irományok helybenhagyása iránt ő királyi felségét alázatosan megkérni méltóztassanak.

IX. Vegyes házasságban élt protestánsok az elválás után, az újra házasságtól eltiltatnak azon okból,

mivel az 1790. 26. törvény 16. §-a a szentszékekre bizza azoknak ügyeit.

X. A katolikus vallásu egyházi személyek és tanítók fizetésére, ugy a szentegyháznak felállítására vagy határozására, a holt az adakozásokból gyűjtött községi pénztárból történik, az evangélikus valláson levők is aránylag járulni köteleztetnek, minekutána pedig az 1647-iki 11. 12. és az 1790. 26. t. 2. és 6. §-ai ettől őket felmentették, vagy eme törvények rendelkezését szükséges megtartani, vagy ö királyi felségének Szatmár-Németi városa panaszára adott kegyelmes intézetének tartalma szerint is, a katolikus lakosokat a teherviseléshez alkalmazandó viszonyos aránylagi járulásra törvény által kötelezni.

XI. Csak a most érdeklött törvény 8. §-ában a hivataloknak minden vallás tekintete nélkül való betöltése elrendelve lévén, a városokat is ennek megtartására szorítani köteleesség.

XII. Méltó, hogy némely városoknak, földesuraknak és községeknek ama törvény elleni tette, melylyel a vallás tekintete miatt némelyeket a birtokszerzéstől, vagy mesterségüzéstől gátolnak, megszűnjék. Megkívánja azt az alapos jussok közössége, összeköttetése és a kölcsönös igazság; de szükség azon felül, hogy eme törvényes rendelés megszögöi, az 1790. 26. t. c. 12. §-a szerint meghatározott büntetésben annyiszor mennyiszor elmarasztaltassanak.

XIII. Hogy a megürült telekbe költözködő evangélikusok a kath. lelkipásztorok, s viszont a kath. az evangélikus egyházi személyek fizetésére ne szorittassanak az 1790. 26. t. c. 6. §-a szerint.

XIV. Illő, hogy a közhazának éltoket egyetértésben töltő polgárai hunytok után is választatlanok legyenek: a hol tehát választott temetők nincsenek, egy temetőbe takarittassanak.

XV. Föllivják a m. förendeket, hogy az 1790. 26. t. c. 14. §-ának eltörlése után a velök vér, eredet s kö-

zös törvények által összezsátolt Horváth- és Tótországban lakó polgártársaikát is részesítsék a vallás és lelkiismeret szabadságát biztosító jogokban.

XVI. Mivel a hadseregnél protestáns lelkészek nincsenek, ezeknek alkalmazását törvény által elrendelni kéri.

Végül így rekesztik be izenetjüket:

„Csak úgy szüntethetnek meg a sérelmek, ha az eddigi törvénytelen intézetek megszüntettetnek, ezentul pedig a törvények nem felsőbb intézetek, hanem sark-törvényeink lelkéhez képest egyedül a törvényhozó test által fognak magyaráztatni, kiki megtartásukra szorittatik. Mert csak úgy eszközöltetik a tárgyalat tartós s a nemzetboldogító egyetértés, ha ugyanazon szabadságban s alkotmányban alapult polgárjogok s ezzel kapcsolatban levő egyenlő vallásbeli szabadság tetteleg valósíttatnak.“

De az alsó tábla valódi honszeretet s testvériességtől áthatott ezen „Izenete“ a főrendi táblánál nem talált kellő viszhangra. Tárgyalás alá vették ugyan, de sok jogos kívánatban meg nem egyeztek. Válaszuk lehető röviden ezekben öszpontosul:

Az első pontra nézve. Minél szorgalmatosabban fejtegetik a kérdéses reversalisokat tárgyzó rendszabásokat, annál inkább meggyőzöttetnek: hogy az ilyen kötések, úgy mint más akármely tárgy iránt magános személyek közt szabadon történt egyezségek mindenkor folyamatban lévén, mivel sem az 1791. 26. t. c. sem más törvény által el nem töröltettek, érvényteleneknek nem mondathatnak. Való ugyan, hogy II. József császár alatt eltöröltettek Mária Therézia királynénak azon rendeletei, melyek a vegyes házasságokat reversalis nélkül összeköttetni nem engedték, de hogy ezen határozás soha az önként, szabad akarattal tett kötésekre ki nem terjedett, azoknak mind maga József császár uralkodása alatt, mind utóbb és mai napig szüntelen való gyakorlása elegendően bizonyítja. . . Jóllehet tehát a kérdéses reversalisokat törvénytelen ellenkezők-

nek el nem ismerik, mégis az ohajtott egyetértésre első lépést kívánván tenni, az eddig kiadott reversálisok épességben tartása mellett az ennekutána kiadandók minden kötelező erő nélkül valóknak kijelentessenek.

Itt meg kell jegyezni, mielőtt tovább mennék, hogy a főrendek beleegyezése nem őszinte, s teljességgel nincs áthatva azon elvtől, miszerint egy hazában, egy drága vérrrel szerzett hazában, melyért mindenki egyiránt ontá vérét ha kellett, valláskülönbség nélkül egymás testvérei tartozunk lenni. Mert bár itt a reversálisok jövőre kötelező erő nélkülieknek nyilváníthatnak; de nincs meghatározva kereken, hogy azokat kérni avagy követelni semmi szín alatt sem szabad a r. kath. papoknak; nincs kimondva, hogy a miatt a papi áldást meg nem tagadhatják, szóval a főrendek adni látszának, pedig nem adtak semmit, sőt új versengésre nyitottak utat és ajtót s egyoldalú szavaik által a felek szívébe még inkább becsepegtették a gyűlölség szétválasztó cseppjeit.

De lássuk tovább „Válaszuk“ szavait:

Nem ily, sőt felette különböző tekintetben tünt fel a tek. kk. és rr. azon további kívánata, hogy jövőre az 1791. 26. t. c. módosítván, minden gyermek 18 esztendő koráig atyja vallását kövesse, ekkor pedig magának vallást szabadon választhasson; mert bármely szempontból nézessenek azon indító okok, melyeket a tek. kk. és rr. ezen kívánságuk támogatására előadnak, nem olyanok mindazonáltal ezek, hogy a bécsi és linci békekötéseken alapult 1791. 26. t. c. azon világos rendelkezésnek, mely a vegyes házasságokból származott gyermekek vallását elhatározza, módosítását szükségessé tennék, ugyanazért a javallott módosításban meg nem egyeznek.

A mit a szerelemgyermekekre nézve javasolnak a kk. és rr., az, mivel a törvényben ben nem foglaltatik, új kívánatnak tekintendő, s annak fölterjesztésében megegyeznek, valamint a talált gyermekekre nézve tett

javaslatok is új kívánatot, s annak fölterjesztését szintén nem akadályozzák, de erre mégis megjegyzik: hogy midőn a talált gyermekek gondviselőjük vallásában neveltetni engedtetnek, ezen rendelkezés értelme az országban törvényesen gyakorlott keresztyén felekezetekre szoríttassék.

Itt is világosan kitűnik a felekezetiesség. Mert igaz ugyan, hogy az 1791. 26. t. c. 15. §-a elhatározza a egyes házasságból származott gyermekek vallását; de ugyanazon testületnek, mely hozta a törvényt, nincsen-e joga azt módosítani, megváltoztatni, sőt eltörölni is, ha annak káros volna a tapasztalás által bebizonyult? És fájdalom a mi törvényhozásunk a vallás tárgyában nem haladt a korról előre, hanem hátrafelé ment. Törekedett mindig a bécsi és linci békekötések által biztosított teljes vallásszabadság s egyenjogúság nagyszerű és magasztos eszméi felé; de elérni azokat nem tudta 48-ig soha.

De ha a törvények ellenkezőt állítanak is azzal, mit a kk. és rr. kívántak, magából a lelkiismeret szabadságából, mely erőszakot nem tűr, természetesen következik, hogy mindenkinek szabad, sőt kötelesség saját meggyőződését követni. És ezen lelkiismereti szabadságot korlátozni akarni azért, hogy a kath. egyház kebelében néhány hypokritával több legyen, nem tartom a józan okossággal sem megegyezőnek. Mert a meggyőződést erőszakolni, kényszeríteni nem lehet soha. Ha nincs is ereje soknak felvenni a martyrkoszorút, de bizonyára az ilyen csak színből fog ragaszkodni azon valláshoz, melyhez egyedül az erőszak kényszerítése láncolja; s ha nyilván nem is, de titkon azon vallásfelekezethez szit, mely felé meggyőződése vonzza.

A főrendek válasza a kk. és rr. izenetének 2-ik pontjára nézve abban öszpontosul, hogy a hat héti oktatás tovább is maradjon meg, a mennyire mindazonáltal a vakmerő átmenetelt tiltó törvény (1791. 26. t. c. 13. §.) csak a kath. vallásból másra átmenni kívánókat em-

liti, s így azokra, kik ámbár a törvény ellen, de mégis cselekvőleg kisedel koruktól fogva evangélika vallásban éltek, kiterjedni nem látszik : az ohajtott egyesülés elősegéllése végett, készek annak elfogadására, hogy a most említett személyekre nézve, ha már egyszer a 18 esztendő elérték, a tek. kk. és rr. izenetében előterjesztett javaslat megállapíttassék.

Ezen pontra nézve szerény véleményem az, hogy a főrendek nem gondolták meg, mit tesz ez a szó: „vallásszabadság.“ Mert ha meggondolják, nem lehet a hat héti oktatást el nem törölniök.

Én nem akarok elfogult lenni. S bár mai korunkban is tapasztalhatni, hogy sokan meggondolatlanul, talán hű földi érdekek miatt abban hagyják a legszentebbet, vallásukat, s árucikknek tekintik azt, de mindezeket megismerve is, a hat héti oktatást soha sem tudnám pártolni, még akkor sem, ha a törvény világos különböztést tenne a mivelt és miveletlen között. Mert a sok litvány s haszontalan ember között akadnak becsületes egyének is, kik lelkök meggyőződését követve térnek át, s az ilyeneket akadályozni lelkök meggyőzésének követésében több mint bűn, megszensteltelenítése az isteni törvényeknek, melyek biztosítják a szabad akaratot.

De különben is az államot semmi gondoskodás sem illeti a léleküdvösségre nézve, ez egyéni s mindenki úgy igyekszik elérni, a mint legjobbnak látja. Az állam figyelme csak odáig terjedhet, hogy az állam céljával ellenséges vallás gátoltassék.

De lássuk tovább a főrendek választát : a III-ik pontnak felterjesztését a mélt. főrendek nem akadályozzák.

A IV. pontban előadott azon nehézséget : hogy a katolikusok gyermekeinek az evangélikusok iskoláiban való tanítása elleneztetik, nem az evangélikusokat, hanem a katolikusokat illetvén, mint különben is a váláshoz nem tartozót, a fő rr. az országos kiküldöttség

munkálatainak sorába, a literariumba halasztatni kívánják.

Az V-ik pontban említett panasznak ellenben, am-
bár az is egy oldalról inkább a katolikusokat illeti, s
e részben csak kívánatformában jelenhet meg, felter-
jesztését nem hátráltatják.

A VI-ik pontban foglalt kívánatnak feladásában,
hogy a recopulatiók jövődre megszűnjenek oly érte-
lemben, hogy a hozandó intézet egyedül azokra, kik
kisdedségöktől fogva evangélika vallást követvén, azon
felekezet lelkipásztora által jó lélekkel, minden csa-
lárdtság vagy csalfaság nélkül összeeskettettek, terjesz-
tessék ki, a mélt fő rr. megegyeznek.

A VII. és VIII-ik pontoknak felterjesztésében nem
ellenkeznek.

A IX-ik pontban foglalt sérelmet nem orvosolhat-
ják, mivel minden házasság, vallásuk principiumainál
fogva a kötésre nézve felbonthatlan.

De azt vagyok bátor megjegyyezni, valjon vallás-
szabadság-e az hogy valamelyik vallásfelekezetnek
elvei kötelezzék a más vallásfelekezeten lévőt, a kinek
vallása hitelvei szerint, ugyanazon dologról, épen ellen-
kező nézete van!

Ha a római kath. vallás megköveteli, a mit jogosan
is megkövetelhet, hogy vallásos elvei tiszteletben tar-
tassanak, az evangélika vallás is megkövetelheti, hogy
jogai tiszteletben tartassanak.

Én részemről nem látom a r. kath. vallás hitelveit
a házasságra nézve megsértve, ha az evangélikus félt
teljesen felmenti s annak új házasságot megenged, a
kath. félt tiltsa el az új házasságtól, de a mi vallásfele-
kezetünkhöz tartozóval nem rendelkezhetik a nélkül,
hogy biztosított vallásszabadságunkat ne sértse. S ezen
elvekből kellett volna kiindulni a mélt. fő rr.-nek is.

A X-ik pontban egyedül óvás gyanánt a patroná-
tus jogával járó kötelességeknek fentartását kívánják
kitétetni.

A XI-ikben nem különben.

A XII-ik pontra nézve méltónak tartják, hogy mindazok, melyek az evangélikusokra nézve rendeltettek, viszont a katolikusokra nézve is megállapításának.

A XIII-ik pontban a patronatus és dézma iránt való jussok fentartását óvás gyanánt megemlítendőnek gondolják.

A XIV-ik pontot annál biztosabban vélik kiagyandónak, minél bizonyosabb, hogy az az egész nemzetre csak homályt vetne.

A XV. pontban foglaltakat, mint a melyek az 1791. 26. és 58. úgy több hazai törvényekkel egyenest ellenkeznek, nem tartják elfogadhatónak.

A mi végre:

A XVI. pontot illeti a kk. és rr. azon kívánságának, hogy az ezredekhez evangélikus lelkipásztorok rendeltessenek, ő felsége elé leendő terjesztésében részükről is megegyeznek.

Ennyi az eredmény, mit az 183 $\frac{2}{6}$ -iki hosszú ideig működött országgyűlés a vallás tárgyában felmutatni képes. Igaz, hogy ez nem positiv érvénnyel bíró törvény, de mégis meglelt az a jó hatása, ha ugyan jó hatásnak lehet nevezni, hogy felizgatván a kedélyeket, siettette a vallásügy rendezését a következő országgyűléseken, s mind inkább oda hangolta még a kath. rendeket is, miszerint átlátták, hogy ennek így maradni lehetetlen az ország békéje örökre veszélyeztetése nélkül. A mint ugyanis a megyék meghallották, hogy a reversalisok jövőre eltöröltettek, érvényteleneknek nézték azokat a multa nézve is, és ha meg nem tartásuk miatt panasz emeltetett, a vármegyék közbenjárásukat megtagadták. A kath. főpapok pedig még nagyobb erélylyel léptek fel a magok vallásos elveik mellett, s még inkább nevelték a feszültséget a két vallásfelekezet között. A reversalisok az országgyűlés bevégezése után is folytonosan követeltettek általok, s ha az evan-

gélikus fél reversalist nem adott, megtagadták a papi áldást.

Első volt, ki a vegyes házasságokra nézve a kath. vallás elvei mellett föllépett, a nagyváradi püspök Lajcsák Ferenc. Ő 1839. márc. 15-éről egy pásztori körlevelet bocsátott híveihez, melyben vallása elvei szerint természetesen egyoldalulag, a más vallásfelekezet elveit tekintetbe nem véve fejtegeti a vegyes házasság ügyét, s úgy állítja azt fel mint szentséget, melynek szentsége a vegyes házasságban csak úgy őriztethetik meg, ha minden leendő magzatok a kath. vallásban neveltetnek.

Ezen pásztori körlevél magában nem sokat tett volna, mert mindenkinek szabad, annyival inkább egy püspöknek vallása hitelveit szóval védeni, ha ő meg van győződve, hogy mind igaz és jó az, a mit az állít. De nem sokára megjelent ápril 22-éről a vegyes házasságok egybeadása körüli utasítása is a nagyváradi lelkészhez, melyben világosan meghagyja, hogy mivel a kath. egyház, a pápák világos rendeletei szerint, a vegyes házasságokat csak úgy engedi és engedte meg mindig az egyház színe előtt köttetni és áldatni meg, ha az azokból származandó gyermekek mind katholika vallásban fognak neveltetni : tehát főtiszt. uraságod is oda működjék, hogy téritvények adása által a magzatoknak katholika vallásbani neveltetésök biztosittassék. Ha pedig törekvései meghiúsulnának, akkor főtisztelendő uraságod a házassági szentség kiszolgáltatásától annyival inkább tartózkodjék, mennél bizonyosabb, hogy ily esetben a kath. vallás szolgája azon vallás elveinél fogva, saját lelkiismeretének megsértése nélkül, a házassági egybekötéshez a szentségi áldást nem adhatja.

A mennyiben pedig a hazai törvény rendeletéből egy részről a vegyes házasságokat akadályozni nem lehet, más részről pedig ezek a kath. lelkész előtt kötenődök, tehát nehogy ezekkel ellenkező történjék, főtiszt. uraságod a kath. jegyesnek kinyilatkoztatja, hogy ha születendő magzatainak kath. vallásbani neveltetését

nem biztosítja, házassága nem fog ugyan akadályoztatni, de ezen házasságnál csak mint tanu fog jelen lenni. Ennélfogva semmi papi disz ruhát ne használjon, s egyszersmind, miután megegyezéseket a szokott magyar eskü formával megerősítették, jelentse ki megegyezését, s nyilatkoztassa ki, hogy érvényesen történt, s majd külön anyakönyvbe fog iratni.

Erre Bihar vármegye ő felségének felirt, s az evangélikusok között nagy mozgalmak támadtak. Ugy tekintették ezt és méltán: mint vallásszabadságuk megsértését, korlátozását. A felség meghallgatta Biharmegye szavát, s a királyi helytartótanács által egy „intimatum“-ot bocsátott ki, mely így hangzik:

„A legközelebb kiadott legfelsőbb királyi rendelet, melyben tudtul adatik: „miszerint ő felsége ugyanazon készségnél fogva, mely lelkében mélyen gyökeredzik, és melyet máskor is, de nem rég is kegyelmes királyi levelében kijelentett: hogy mind az ország egyéb törvényeit mindnyáját, mind azokat is, melyek boldogult nagyatyjának gondoskodása által az örök béke és egyetértésnek Magyarország kái és rrei közötti megállapítása tekintetéből az ország ágostai és helvét vallásu lakosainak szabad vallásgyakorlatára nézve a törvénykönyvben, különösen az 1790/1. 26. t. c. által rendeltetnek megtartani, és a II. rész 5-ik cikke értelmében minden által megtartani kívánja, s így mindazt, mi ezen különben is már törvényes gyakorlat által szentesített szabályoktól elüt, legfelsőbb beleegyezéssel helyben nem hagyhatja, hanem szigoruan akarja, hogy azon törvény iránt minden k. és r. azon engedelmességgel legyenek, melyet annak szentsége követel, egyszersmind szigoruan meghagyni rendelte: a fentérintett törvénynek megtartására minden érsekek és püspökök azon hozzáadással figyelmeztessenek, mikép ő felsége kívánatai iránt tanusított készségeket az ezen kötelességek teljesítése körül kimutatandó készségök szerint fogja mérni,“ fencimzett urasággal azon megjegyzés mellett

közli azon helytartótanács : hogy a fentisztelt legfőbb királyi rendelet tartalmáról minden érsekek, püspökök és káptalani helytartók a mai kelet alatt szintén értesítették. Kelt a m. k. helytartótanácsnak 1839. évi apr. 30-án Budán tartott üléséből sat.

Ezen királyi rendelet még inkább nevelte az ingerültséget a katolikusok részéről, kik nem akartak jogtalan gyakorlatuktól eltérni. Ily ingerültségben találta az országot a jun. 2-ikára (1839.) hirdetett országgyűlés, melynek főfeladata lett volna a kedélyek lecsendesítése s a békének helyreállítása ; de a vallásügyek csak az 1839. év vége felé novemberben kerültek szőnyegre.

Nagyszerű és heves viták folytak mind az alsó mind a felső táblánál a vallásügy felett. Bámulva csodáljuk világi főurainknak a vallás tárgyában mondott remek beszédeiket *), de mivel ezeknek előadása, tárgyalása nem e munka célja, én csak az eredmény közlését tartom szükségesnek.

Több a két tábla közt váltott, s hosszas időbe került üzenetek után végre egyesség jött létre a két tábla között, melynek következtében a kk. és rr. felirtak a felséghez, s felterjesztették a megállapított törvénycikket is.

A felírás így hangzik :

Felséges Császár sat.

„Az állandó egyetértés az ország erejének és hatalmának talpköve. Ennek eszközését célzák dicső elei felségednek a bécsi és linci békekötésekkel, melyek törvénykönyvünkbe is igtatva szemléltetnek. Felsőbb rendelkezések által a viszálykodás magvát elszórva látván az 1790-iki országgyűlésen egybegyűlt kk. és rr. és az egy honnak fiai között való kölcsönös bizalomnak helyreállítását ohajtván, az akkor uralkodó fejedelem egyeztével azokon alapuló 26. t. c.-et alkották.

Most midőn felséged által e jelen országgyűlésre

*) L. Sárospataki F. 1860. §19 stb. I. Vallásügyi tárgyalások. Közli Bodon Ábrahám.

egybehivatván felséged biztató szavai sérelmeink előterjesztésére felszólítanak, meg levén győződve, hogy a nemzet csak úgy lehet boldog és állandó egyetértésben, ha jusiai teljes épségben megtartatnak s a törvényben gyökerezett igazságos kívánságai meg nem szoritattanak : kötelességünknek tartjuk felséged elébe terjeszteni a vallásos némely sérelmek orvoslására célzó törvényjavaslatot.

Melyet ide mellékelve terjesztvén cs. k. felségedet kérjük, hogy azt jóvá hagyni és megerősíteni méltóztassék. Kik egyébiránt császári királyi kegyelmeibe jobbagyi alázatossággal ajánlottak maradunk. Költ sat. 1840. esztendőben pünköszt hava 7-én tartott országos ülésünkből.

Törvényeik

a vallás dolgában, a mint az megállapodást nyert.

„A bécsi és linci békekötések alapján az 1790°/₁. 26. t. következőkben bővítették s illetőleg módosították:

1. §. A vallásos reversalisok, vagyis születendő gyermekeknek mely vallásban neveltetése iránt ezentul kötendő kötelezések erőnélkülieknek nyilatkoztatnak.

2. §. Kijelentetik : hogy azok, kik 18 éves koruk eléréseig az evangélika vallásban neveltettek, a nőszemélyek pedig férjhez menetlők után, habár ezen időkort még el nem érték is, sem maguk, sem maradékaik vallásos kérdés alá nem vétethetnek.

3. §. Azon vegyes házasságok, melyek eddig a kath. lelkipásztor előtt, de egyházi áldás nélkül kötöttek, ugys erőteljesek levén, az azokból származott, vagy ezután származandó gyermekek is törvényeseknek tekintendők.

4. §. A vegyes házasságra lépni kívánók, ennekutána mindenkor a völegény vallásán lévő lelkipásztor által adassanak össze.

5. §. Az ennekutána kötendő vegyesházasságok-

ból születendő mindkét nembeli gyermekek atyjuk vallásában neveltessenek.

6. §. A törvénytelen születésű gyermekek anyjok vallásában neveltessenek; következő vegyes házasság általi törvényesítésök esetében pedig azok, kik a 7 évet a törvényesítéskor még el nem érték, a vegyes házasságokból született gyermekekre nézve megszabott rendelet alá esvén, azok, kik a hét évet már meghaladták, továbbá is anyjok vallásában fognak neveltetni.

7. §. A talált gyermekek gondviselőjüknek vallásában, mindenesetre pedig valamely bevett keresztyén vallásban neveltessenek.

8. §. Oly esetben, midőn eredetileg tiszta házasságokból az egyik vagy másik házastársnak a házasság ideje alatt más vallásra történt átmenete miatt vegyes házasságok válnak, azon gyermekek, kik az átmenetkor a 7 évet még meg nem haladták a vegyes házasságból származott gyermekek nevelésére nézve megszabott rendelet alá esnek; azok ellenben, kik a 7-ik évet már meghaladták, azon vallásban fognak továbbá is neveltetni, melyben az átmenet előtt nevelésök már megkezdett vagy neveltetniök kellett volna.

Viszont azon esetekben is, midőn eredetileg vegyes házasságból tiszta házasságok válnak, a gyermekek nevelése megfordítva ugyanazon rendelet alá esik.

9. §. Az evangélikusok templomaiba, oda különben sem meg nem hívott, sem nem édesgetett más vallásuaknak járása az evangélikus lelkipászorokra nézve törvénynyel tiltott, fenyítetteti is rendelt csábítási véteknek nem tartatik.

10. §. A kath. gyermekeknek az evangélikus iskolákba való járása megengedtetik úgy mindazáltal, hogy ezen iskolai gyakorlás, az evangélikusoknál tanított hit-tudományra s vallásos tanulmányokra ki ne terjedjen, hanem ezen tárgyakat a katolikusok tulajdon elveik szerint kath. tanító- vagy illető lelkipászoroktól tanulni és ugyanezen vallásnak szabályait gyakorolni tartozzanak.

Az ily iskolákban nyert bizonyosságlevelék akár a tanulásnak valamely más iskolában leendő folytatására, akár pedig azoknak befejezése után az odábbi menetel eszközlésére, a kath. ifjakra nézve, mindenkor teljes és fökéletes erejüek lévén, melyekhez a kath. ifjakra nézve a kath. hittudomány tanulása és gyakorlása iránti bizonyítvány is kapcsolandó leszen.

11. §. Mind az evangélikus mind a kath. ifjoknak megengedtetik az is, hogy bármely külföldi, ugymint az ausztriai császárságon kívüli tartományokban levő iskolákat akadály nélkül látogathassanak.

12. §. Szabadságában álland a kath. szüléknek gyermekeik mellett evangélikus nevelőket vagy tanítókat tartani, ugy mindazáltal, hogy a kath. vallásbani oktatásra és gyakorlásra nézve a 10. §-ban megszabott feltétel teljesíttessék.

13. §. A vallásos kérdés alatt levő személyekre nézve a recopulatiónak (ujra esketés), midőn az első esketés jó hiszemmel történt, helye nem leszen; de különben is az csak a fenforgott vallásos kérdés teljes és végképeni elintézése után vitethetik véghez; azonban a recopulatio előtt született gyermekek mindenestre még akkor is, ha a házastársak között valamelyiknek időközbeni halála miatt a recopulatio nem teljesíthetnék, törvényeseknek tekintendők.

14. §. Az 1790¹. 26. t. c. 5. §-ának ellenére az evangélikusok abbéli szabadságuk gyakorlásában, hogy elemi és grammatikális iskolákat mindenütt, hol szükségesnek látandják, előlegesen nyerendő felsőbb engedelem nélkül állíthassanak, nem korlátozthatnak.

15. §. A vegyes házasságokból eredett válópörökben az 1790¹. 26. t. c. 16. §-a által megrendelt bírósági hatóság nem terjed ki oly esetekre, midőn a házasságszerzés alkalmával evangélikus valláson volt mindkét házastársak közül valamelyik, a válóper lefolyta alatt vagy épen az elválasztási ítélet után, kath. válásra megy át; ily átmenet sem a már meghozott ítéletre,

sem a per folyamára nézve változást, vagy a már lefolyt pernek az említett bíróság előtti megnyithatását nem következteti.

16. §. Az egyházi személyeknek és tanítóknak fizetésére és bárminémű egyházi épületek felállítására és igazítására az evangélikusok és viszont a katolikusok egymásnak nem köteleztethetnek; ott azonban, hol az e végre szükséges költségek közjövödelmekből gyűjtött községi pénztárból tétetnek, az ily jótéteményben mind a katolikusok mind az evangélikusok kölcsönös arányosságban részesüljenek.

17. §. Az 179°/₁. 26. t. c. 8. §-ának rendelete a hivatalok és tisztségek betöltése iránt, a sz. királyi városokra és különös portákkal bíró kerületekre is világosan kiterjesztetik.

18. §. Az evangélikusokat, úgy viszont a katolikusokat is vallás tekintetéből birtok szerzéstől, vagy a lakástól kirekeszteni, őket mesterségek gyakorlásában, addig is, míg a céhek felállanak, ezekbe való felvételben gátolni az 179°/₁. 26. t. c. 17. §-ában megszabott minden egyes esetben külön-külön megveendő büntetés terhe alatt tiltatik; minden e részben fenálló ellenkező szokás, határozat vagy rendelet, ezennel eltöröltetvén.

19. §. A megürült telekbe költözött evangélikusok a kath., és viszont a katolikusok az evang. egyházi személyek fizetésére nem köteleztethetnek.

20. §. Oly helyeken, hol elválasztott temetők nincsenek, a temetők használata az evangélikus és kath. vallásuakra nézve közös.

21. §. Ő felsége kegyelmesen gondoskodni fog, hogy a magyar ezredeknél az evangélikus valláson levő katonák tekintetéből evangélikus tábori lelkészek is alkalmaztassanak.

Ezen fölterjesztésből s a hozzá csatolt törvénycikkből láthatjuk, mily nagy haladást tett az 18³⁹/₄₀-iki országgyűlés, s mennyivel több eredményt tud felmutatni 18⁴²/₃₆-kinál. Míg az 18³²/₃₆-ki országgyűlésen a két tábla

véleménye mint feljebb látni lehet, csak néhány pontra nézve egyezett meg, addig az 18³⁹/₄₀-iki országgyűlés teljesen kidolgozott törvénycikkkel lépett a felség elé s terjeszté azt fel megerősítés s szentesítés végett. S hogy ezen országgyűlés valóságos szentesített törvényeket nem képes felmutatni, az nem önhibája, hanem inkább az uralkodó hibájául rovandó fel, mivel, a fejedelem a felterjesztett törvények vitatásába sem nem bocsátkozott sem azokat meg nem erősítette azon okból, mivel az országgyűlésre kitűzött idő rövidsége miatt ily fontos törvények vitatásába bocsátkozni nem lehet; de hihetőleg a hatalmas klérus súlyos véleménye következtében, mely ellenmondását ezen felterjesztett t. c. ellen is ünnepélyesen megtette.

Igy szól nevezetesen a vallás tárgyában kiadott királyi válasz:

„Ő császári s apostoli királyi felsége nevében fenséges főhercegnek (nádornak) tudtul adandó azon alá-
zatos felirat, melyet a kk. és rr. a vallás tárgyában csak most a napokban terjesztettek fel ő felsége elébe, mi-
után annak kellő tárgyalása, célját s fontosságát tekintve, az országgyűlés befejezésére küldött határidőnél
hosszabb időt kíván meg, ő felsége megvizsgálandja, és
mindenkép gondoskodni fog, hogy az az adandó kegyel-
mes válasza által minél előbb, a mint ezt egyéb gondjai engedendik, bevégeztessék.

És ez volt az utolsó, mi az 1840-ki országgyűlésen a vallás tárgyában történt.

Az eredmény bizonyára nem positiv törvény; de meg volt törve az ut a jövő országgyűlésnek.

De lássuk mit tett az országgyűlés után a kath. papság.

Nem sokára az országgyűlés bevégezte után július 2-án a primás és püspökök egyházi megyéikben egy tökéletesen egyformán hangzó pásztori körlevelet bocsátottak szét, melyekben a lelkészeknek a [vegyes ház-

ságok megáldása tiltatik, és közbenjárásuk csak merő tanúi szerepre szoríttatik azon esetben, ha az evangélikus vőlegény magáról térítvényt nem ad.

Mi bővebb tartalmuk ezen pásztori leveleknek nem tartom közlésre méltónak, annyival inkább mivel öszhangzók Lajcsák Ferenc nagyváradi püspöknek az általam habár kivonatban feljebb közlött pásztori körlevelével, s bár az utasítások még körülirtabbak s szigorubbak, de ugyanazt foglalják magukban.

A mint a megyék a r. katolikus főpapok ezen tétét megtudták, sokan felindulásukat el nem titkolhatták, s végre is az lett a főpapok maguk tartásának eredménye, hogy a megyék a vallás ügyét tárgyalás alá vették.

Első volt Pestmegye, mely a vegyes házasság kérdését tárgyalás alá vevé, s ennek példája után ezen kérdés csaknem minden megyében szóba jött, még azokban is, melyekben sem panasz, sem vegyes házasság nem létezett.

Természetes, némely megyék pártolták a r. kath. főpapok eljárását, míg mások hárlhoztatták, s így a legnagyobb ellentétben álló végzések keletkezének. Sokan felírtak a felséghez, hogy az ügyminél előbbi elintézése végett országgyűlést hirdessen. Majd többen Pestmegye példájára elhatározták, hogy az áldást megtagadó papok törvényszék elébe idéztessenek, s 600 pftnyi büntetéssel büntetessenek, mivel az áldás megtagadása megsértése az 1791. 26. törv. cikknek.

Ezen határozatok némely megyékben sajátságos kitoldással keletkeztek, t. i. némely megyék a szolgabírák által kihirdettették, hogy a vegyes házasságoknak a kath. papság általi megtagadása törvénnyel ellenkezik, s a megye által meg fog büntettetni. Más megyék kihirdettették ugyancsak a szolgabírák által, hogy a vegyes házasság, még akkor is érvényes mind egyháziilag mind polgárilag, ha az a kath. lelkész által meg nem áldatik is. De legkülönösebb Bars megye határozata, mely azt rendeli : hogy a kath. lelkész jelentse ki

a kath. félnek : miszerint az evangélikus féllel áldás nélkül kötött házassága egyházilag érvényes ; az evangélikus lelkész pedig nyilatkoztassa ki az evangélikus félnek, hogy a közte és a kath. fél között történt kötés áldás nélkül is érvényes kötés ; továbbá köteles az evangélikus lelkész minden ilyen esetet a szolgabírónak feljelenteni, ki el megy a házas felekhez, s kijelenti nekik, hogy házasságuk polgárilag is érvényes, de épen itt a java. Mert a vármegye mindamellett, hogy így gondoskodott a kebelében lakókról, miszerint az áldás nélkül kötött házasságoknak mind egyházi mind polgári jogérvényét elismerte, még az áldást megtagadó papokat a 600 pftnyi büntetésben is elmarasztalni rendelte.

De legtovább ment a kezdeményező Pest s utána Temes. Pest vármegye a fent kitett 600 pftnyi büntetést valóban kimondá s ebbeli határozatát a hercegprimásnak kijelenté, s egyszersmind felkéré, hogy az alatta lévő papokat e szerint utasítsa. Midőn pedig az ország főpapja azt válaszolta, hogy ő papjait jövőben is arra utasítandja, a mik a kath. vallás hitelveivel megegyeznek, Pest megye ő felségét kéré, hogy a hercegprimást hivatalától mozdítsa el. Temes vármegye Lonovics esanádi püspököt, kinek megyéjéhez tartozik, törvényszéke elé idézte ; Zólyom megye pedig elhatározá, hogy ha a kath. lelkészek megtagadják az áldást, a házasság köttessék össze az evangélikus lelkész által, s ily módon házasságok valóban köttetnek is.

Hogy a felség e tárgyban miként vélekedett, leginkább kitetszik abból, hogy XVI. Gergely pápának, Lonovics püspök közbenjárására, a vegyes házasságok tárgyában a primáshoz és magyarországi érsekekhez küldött brevéjét tetszvény mellett a püspököknek megküldetni rendelé, s ezáltal nyilván elismerte a kath. főpapok maguk viseletének helyességét. Mert ezen pápai brevében sem foglaltatik más, mint a mit a püspökök a maguk pásztori körleveleikben kifejtettek. Nem foglaltatik más, mint azon elvek kifejtése, melyeknél fogva a

kath. egyház a vegyes házasságok létrejövetelét sohasem pártolta; ha pedig történtek azok, csak azon esetben adta beleegyezését, ha a házas felek minden gyermekeinek kath. vallásbani neveltetése biztosítottatik.

Ezen brévét kitette egy magyarázó irat Lambruschini — bibornok — secretariustól, melyben ugyanazon elvek, melyek e brevében foglalvák, bővebben kifejtetnek.

Ezen iratok kihirdetése után újabb surlódások keletkeztek, vagy ha nem, a régiak még hevesebben folytattattak, s az elkeseredés a két vallásfelekezet között csaknem felfokra hágott, midőn az országgyűlés 1843. május 14-kére kihirdettetett.

A mint az országgyűlés fontos teendőit elkezdette, nem sokára megérkezett a mult országgyűlésen felterjesztett törvénycikkre a királyi válasz, midőn épen az országgyűlés az első felírás szerkesztése végén állott.

A királyi válasz így hangzik:

„Ő cs. s apostoli k. felsége legkegyelmesebb urunk nevében tudtul adandó, ő császári királyi felsége a kk. és rr. által a legutolsó országgyűlésről 1840-iki május 4-én felterjesztett felírás tárgyát és az ő kegyes jóváhagyása végetti, egyszersmind hozzácsatolt vallás tárgyában alkotandó törvényjavaslatot egybefüggőleg az ez iránt 1840-iki május 11-éről (lásd fentebb 81. lap) a kk. és rr.-hez bocsátott legfensőbb szándoklatával, a tárgy igen nagy fontosságu s ama legkegyelmesebb indulatának gyöngéd gondoskodásánál fogva, melyet dicső emlékezetű nagyatyjával versenyezve táplál: hogy valamint az 1790. 26. t. e. az ország lakosai közötti egyetértésnek s egységnek örökre megállapítása végett hozatott, ugy az e tárgyban ujjban alkotandó törvény is a kölcsönös szeretet és egyetértés kötelékeinek minél szorosabbá tételére, s a hon különböző vallásu és hitfelü polgárai között minden viszátkodások magvainak megszüntetése, s végre az e tárgy felett a vallásosság és erkölcs kárával járó nyilvános és magános vitat-

kozások elfojtása végett hathatósan, s memyire az emberi dolgok viszonyai megengedik, örök időkre terjeszse, s minden kitelhető gonddal és igyekezettel éretten megfontolta s ugyanazon kk. és rr.-nek kijelentetni parancsolta, minthogy azon törvényes gondoskodási módon kívül, melyet a kk. és rr. az 1. 4. és 5. §-ok tartalmában a vegyes házasságokra és ezekből származandó gyermekekre nézve előterjesztenek, más nem kevésbbé üdvös és biztos, a lelkiismeret szabadsága biztosításának és az ilyféle vegyes házasságokra lépni akaróktól minden erkölcsi kényszerítés eltávoztatása főtökintetének megfelelőbb módja is van a fent irt §§. tárgyai elintézésének: ő cs. k. felsége attól, hogy a vegyes házasságokban nemzendő gyermekek az apa vallásában neveltessenek, nem idegen ugyan, minthogy azonban az ily általánosságban hozandó törvény, a lélekismeret szabadságának alapelvével máskép össze nem egyeztethető, hanemha e mellett a különböző vallásu jegyeseknek szabadságában állhatand kölcsönös egyetértéssel szabadon szerződni leendő magzatuknak azon vallásban neveltetéséről, mely nekik leginkább kívánatosnak fog látszani, ő felsége kegyelmesen kívánja: hogy ily jegyeseknek házasságra lépésük alkalmával az iránt: valjon a törvényesen bevett keresztyén hitvallásoknak melyikében akarják gyermekeiket neveltetni, szabad szerződésre léphetési joguk tökéletes viszonzással, minden módon épségben tartassék, azon hozzáadással hogy ily nemü kötelezések magán szerződések és kötelezések erejével minden esetre birjanak, s a hol ily nemü egyezkedések nem sikerülnének, vagy a felk, az őket illető egyezkedési joggal élni nem akarnának, gyermekeiknek az atya vallását követni tartozása elrendeltesék. Ezek folytában tehát kegyelmesen kívánja ő felsége: hogy a fölterjesztett törvény javaslat a kk. és rr. által teljesen ezen elvhez alkalmaztassék, s így módosítva, ennek természete által kívánt további gondosko-

dással minél előbb ismét legfelsőbb megerősítése alá terjesztessék. Többnyire sat. 1843. július 5-én.

Ezen királyi leirat kihirdettetett elsőben a vegyes ülésben majd megküldetett a kk. és rr.-nek. Itt épen heves vita folyt a magyar nyelv ősi jogába való visszahelyezése felett; s a honatyák kik átlátták, hogy a nyelv nélkül nemzet nem létezhet, félretették még ezen egy szólva legfontosabb tárgyak egyikét is, s Tolna megye követe Percel Móric indítványára áttértek a királyi-leirat által felvett vallásügyek tárgyalására, hogy minél előbb bekötözzék a haza sajtó sebeit.

S a mint a királyi leirat bővebb fejtegetésébe bocsátkoztak, s átlátták annak az ő felterjesztett véleményüktől eltérését, nem titkolhatták el szent fájdalomkat, mely szívök mélyéből fakadt, midőn látták, hogy épen ott szenved hajótörést akarátjok, honnan milliók üdvököt várják.

Szent fájdalomknak, de egyszersmind az egyszer kimondott elvekhez szilárd ragaszkodásuknak eredménye azon „felirasi javaslat,“ melyet a július 5-iki királyi válaszra megfelelőleg szerkesztettek, s mely hosszas vitatkozások után a főrendek által is elfogadtatva a felség elébe terjesztetett.

Ezen „feliratban“ így szólnak:

„Hosszu évek során fájdalmasan szaggatva a vallásos viszálykodások nyomasztó átkától, senki sines e honban, ki mást inkább ohajtott volna, mint azt, hogy az 1791. 26. törvénynek, ugy a linci és bécsi békekötéseknek meg nem tartásából eredett sérelmek, a különböző vallásbeli felekezeti polgárok megnyugtatóásával, valahára elintéztetvén, a vallásos kérdések feletti keserű vitatkozásoknak minél előbb vége szakittassék.

Épen azért valamint a jelen országgyűlés megnyitásától várva vártuk felségednek az 1840-ik évi május 7. napján költ feliratunkra 11-ik napján (lásd feljebb mind kettőt) kegyelmesen megígért válaszáat: ugy most, miután az e f. évi július 5 napjáról hozzánk megérke-

zett, alázatos észrevételeinket hódoló tisztelettel felséged elébe terjeszteni legsürgetősb kötelességünknek ismerjük.

Két elv van, melyet a nemzet minden vallásbeli állapotokra nézve igényelt; ez a lelkiismeret szabadsága, és a különböző vallásnak közötti tökéletes viszonzosság. E két elv igazsága oly nélkülözhetlen, alkalmazása oly állhatatosan követeltetett, hogy a nemzet közmeggyőződéséből utat talált felséged méltánylására. Ezeket a fentisztelt kegyelmes válasz világosan kimondja; ezeket mi is Magyarország karai és rendei nyíltan valljuk, ezeket ohajtjuk alkalmazva látni minden vallásbeli állapotban, sőt erősen meg vagyunk győződve: hogy csak azon elvek alapján intéztethetnek el igazságosan és közmegnyugtatóssal minden vallásfelekezeti kérdések.

Kénytelenek vagyunk azonban kimondani, hogy a királyi válaszban kívánt módosítás ezen alapelveknek meg nem felel, a különböző vallási felekezetek célba vett megnyugtatóssát nem eszközli, a vegyes házasságoknak pedig az eddigieknél nagyobb akadályokat tesz.

Nem felel meg a viszonzosság elvének azért, mert az evangélikus vallásnak a születendő gyermekek nevelése iránti minden lekötöttséget a lelkiismeret szabadságával ellenkezőnek tartván, ily kötelezésekkel élni nem fognak, ily kötelezések tehát bár kölcsönösen megengedtetnének is, egyoldalulag csak a r. katolikusoknak használandván, nem léteznék azon egyensúly, melynek a r. katolikus és evangélikus felekezetük között a tökéletes visszonzóságnál fogva létezni kell, sőt inkább meg vagyunk győződve: hogy a viszonzosság elvének semmi sem felel meg egyéb, mint az, hogy valamint a r. katolikus atyának minden gyermekei a r. vallásban, úgy az evangélikus atyáknak gyermekei is az evangélika vallásban neveltessenek.

Nem szolgál közmegnyugtatóssal, mert bár más név alatt, de lényegben ugyanazon reversalisok céloztatnak

törvénybe hozatni, melyeknek eltörlését a nemzet oly folytonosan sürgette, s melyeknek a türelmetlenség kíséretében levő szomorú következményei, s ezekből származó vallásbeli oly keserű panaszok, legnagyobb részben méltán tulajdoníthatók; sőt minden lehető vizsgálódások meggátolásául, s ennél fogva tökéletes megnyugtatótatásul csak az szolgálhat, ha a házastársak közé határozóként a törvény lép, melyet összekelésök előtt tudniok kellett, mert egyedül a törvény az, mely a reversalisokból eredhető minden visszaéléseknek egyszerre és határozottan elejét veszi.

Az eddigieknél nagyobb akadályokat is tenne a kegy. kir. válaszban foglalt módosítása a vegyes házasságoknak; mert eddig a r. kath. lelkész felsőbb rendeleteknél fogva csak felhatalmazva vélhette magát, hogy a gyermekeknek mily vallásban leendő neveltetése iránt a házasulandók között a szerződést megkísértse; a javasolt módosítás szerint pedig erre nem felhatalmazva csupán, hanem kötelezve is lenne, még pedig nem csak a kath. lelkész, de az evangélikus is.

Feltéve tehát, mint a kegy. kir. leirat szerint feltenni kell, hogy az evang. lelkész hasonló buzgósággal fog törekedni ily nemű kötelezések kieszközlésére, mint melylyel a r. kath. lelkészek eddig is törekedtenek, az akadályok, melyek a vegyes házasságokra nézve a reversalisokkal eddig származtak, kettőztetve lennének, és a lelkiismeret szabadsága is két oldalról támadtatnék meg.

Nem kívánunk az egyes pontok terjedelmes vitásába bocsátkozni, ez uttal azért, mert a kegy. kir. válaszban az általunk felterjesztett törvényjavaslat 1. 4. és 5. szakaszai el nem vettetnek (lásd feljebb az 18^{39/40} országgyűlés eredményének I-ső p.), hanem azoknak módosítása csak mint nem kevésbé üdvösséges javaslatként ajánltatik; sőt kijelentjük, hogy a kegyelmes királyi válaszban kimondott elvek, u. m. a lelkiismeret

teljes szabadsága és tökéletes viszonzóság különben legbelsőbb meggyőződésünkkel is megegyeznek.

Csak röviden nyilatkoztatjuk tehát : hogy a mi a fölterjesztett törvényjavaslaton kívül (t. i. melyet az 18³⁹/₄₀. országgyűlésen felterjesztettek) azon kérdések elintézésére nézve, melyeket magába foglalt, közmegnyugtatóra vezető más módot nem ismerünk, hogy ahhoz szorosán ragaszkodunk, és hogy annak semmi részétől el nem állhatunk. Felsőgedet pedig hódoló tisztelettel kérjük : hogy tekintetbe vevén azon ingerült állapotot, mely a vallásos viszálykodások miatt elterjedve van, melynek lecsilapítását felsőged válasza semmi részben nem eszközölheti, az általunk felterjesztett törvény-cikkelyt, oly hosszas és fájdalmas tanácskozások eredményét, kegyelmesen jóvá hagyni méltóztassék.“

A mint ezen feliratot a főrendek elfogadják, tüstént tanácskozás alá vették a kk. és rr. azon vallásbeli sérelmeket, és nehézségeket, melyek a mult országgyűlésről fenmaradtak. Tanácskozásuk eredménye az lön : hogy egy „Izenetet“ küldöttek a mélt. főrendekhez, melynek öt pontjában a mult országgyűlésről fenmaradt fő sérelmek orvoslására kérik fel a főrendeket. Ezen „Izenet-hez“ vala mellékelve egy „felirási és egy törvényjavaslat“ is.

A felirási javaslat csaknem szóról szóra ugy hangzik, mint az általam most közlött s a felség elé terjesztett „felirat.“

A törvényjavaslat szavai pedig ezek :

„A bécsi és linci békekötéseknek alapján az 1790. 26. t. c. még következőkben bővítettik és illetőleg módosítatik :

1. §. A vallásos reversalisok vagyis a születendő gyermekek mely vallásban neveltetése iránti kötelezések, a multa nézve is érvénytelenek, és azok tekintetéből akár addig eredett és még függőben lévő, akár még támasztható mindennemű vallásbeli követelések teljesen és tökéletesen megszüntetnek.

2. §. A r. kath. vallásból az evang. vallásokra és viszont átmenni kívánók ebbeli szándékukat az illető polgári törvényhatóságnak bejelenteni tartoznak.

Ily esetben a vármegyék és külön portákkal bíró kerületek ugyan az első közgyűlésökből, városok pedig tanácsüléseikből meghallgattatásukra világi tagokból álló vegyes küldöttséget rendeljenek, mely a végzés hozatalától számítandó 15 nap alatt eljárni, és ha az átmenni kívánók kijelentett szándékukban megmaradnak, számukra bizonyáglevelet, hogy a kívánt vallást minden akadály nélkül gyakorolhatják, nyomban kiadni köteles. A küldöttség a törvényhatóságot eljárásáról tudósítván, tudósítása, az 1790. 26. t. c. 13. §-a rendeletéhez képest, ő felsége elébe tudomás végett felterjesztessék.

3. §. A vegyes házasságból eredett válóperekben, ha a perlekedő felek az ágytól és asztaltól örökre elválasztatnak, az evangélikus részre nézve a kötés is felbontassék, s szabadságában álljon új házassági szövetségre lépni.

4. §. Az 1790. 26. t. c. 14. §-a az evangélikus vallások szabad és nyilvános gyakorlatát korlátozó rendeletezennel megszüntetik.

5. §. Az evangélikus valláson lévőknek polgári, vallási és egyházi viszonyaikra nézve mind egymás között mind a r. kath. vallás és egyház irányában a teljes egyenlőség s tökéletes viszonyosság szolgál sinórmértékül.

Ezen törvényjavaslat, valamint azon „Izenet“ is, mely hozzá mellékelve volt, hosszas vitatkozás tárgya lőn a főrendi táblánál, mely szinte a múlt országgyűlésen kifejtett elveihez szigorúan ragaszkodva, alig volt lihető, hogy egyesség jöhessen létre, s csakugyan több kívánt pontra nézve nem is engedett.

De később az ügy szerencsésebb fordulatot vett az által, hogy a vallásbeli sérelmek két legsúlyosabbika: a „vegyes házasság“ és az „átmenet“ kérdése, mind a

kk. és rr. által a felső tábla kérésére, mind pedig a felség által külön választatott, s mind a két tárgyban külön felirati és törvényjavaslatot szerkesztettek a kk. és rr.

Az átmenetre nézve nagyon könnyen egyetértés jött létre a két tábla között s így keletkezett a következő tartalmu „Felirat.“

Felséges Császár sat.

„Ide mellékelve felterjesztvén felségednek egy, a vallásos átmenetelt tárgyzó törvényjavaslatot, kérjük felségedet, hogy azt legfelsőbb jóváhagyásával kegyelmesen megerősíteni méltóztassék.

Kik egyébiránt sat.

Költ szabad kir. Pozson városában 1844. szept. 21. napján tartott országos ülésünkben.

TÖRVÉNYCIKKELY.

Az átmenetelről.

„A r. kath. vallásról egy más törvényesen bevett vallásra és viszont, vagy bármi egyéb törvényesen bevett vallásról e másakra leendő átmenet eseteit illetőleg rendeltetik :

1. §. Minden átmenni kívánó abbéli szándékát írásba foglalva megyékben az alispánnak, vagy az illető kerületi szolgabírónak, szabad kerületekben a kapitánynak vagy alkapitánynak, szabad királyi városokban pedig a polgármesternek, két önmaga által meghívandó tanuk jelenlétében és két példányban beadni köteles.

A fentebb említett köztisztviselők pedig az átmenni kívánó ebbéli szándokának írásba foglalt jelentését tulajdon lelkészének másolatban jó eleve küldjék meg.

2. §. Az illető világi tisztviselők a folyamodásnak mindkét példányaira a benyújtásnak napját és esztendejét fejegyezni, s a folyamodásokat azonnal hátirattal ellátni tartoznak, s ezen hátiratban napot és helyet ren-

delnek, hogy előttök s a magokkal viendő törvényes bizonyság előtt, mely az esetre nézve a kerületekben egy táblabíró s esküdt vagy hadnagy, szabad királyi városokban pedig két tanácsbeli leendő, ujjalag megjelenjék.

3. §. A megjelenésre a 2. §. rendelete szerint kitüzendő határnap 15 nappal hosszabb időre, a folyamodás beadásától számítva, nem terjedhet; mely határidő a 2. §-ban megemlített világi tisztviselők által az illető lelkésznek is jó eleve a végre tudtára adandó, hogy ha annak szükségét látandja, a meghallgatás alkalmával maga is jelen lehessen.

4. §. Az alispán vagy szolgabíró, illetőleg kapitány vagy polgármester a hátirattal ellátott folyamodás egyik példányát a folyamodónak visszaadja, s a hátírás tartalmát előtte élő szóval is megmagyarázza, a másik példányt pedig szükséges használat végett megtartja.

5. §. A kitüzött határnapon a folyamodó az alispán vagy szolgabíró, illetőleg kapitány vagy polgármester által, a maguk mellé rendelt törvényes bizonyság, továbbá ha megjelenik, az illető lelkész előtt, az átmenni akaró által meghivandó két tanu jelenlétében meghallgattatik, s ha átmenési szándéka mellett megmarad, a jelenlévőktől aláírandott bizonyságlevelet nyer, melynél fogva a kívánt átmenet végrehajthatik.

Egyébiránt az átmenet végrehajtásáról adandó s feljebb érdeklett bizonyságlevelek, habár azokat az illető lelkész akár meg nem jelenése miatt alá nem írhatná, akár különben jelen levén, bármi oknál fogva alá nem írná is, teljesen érvényesek, és az átmenetel az illető lelkész aláírásának hiányzása miatt soha kétségbe nem vehető.

Az átmenni akarót meghallgató világi tisztviselők vegyesen legyenek azon vallásuak közül, mely valláson az átmenni akaró vagyon, és azon vallásuak közül, mely vallást az átmenni akaró jövőben követni kíván. Ha pedig e két vallásbeliek közül az illető törvényhatóságban

tisztviselő nem találhatnék, helyette ugyanazon vallásu más két egyén alkalmaztassék.

6. §. Az alispán vagy szolgabíró, illetőleg kapitány vagy polgármester, az átmehetési bizonyságlevél kiadása után, az átmenet esetét mind azon vallásbeli lelkésznek, mely hitvallásra átment, nem különben azon vallásbeli lelkésznek, mely hitvalláson az átmenő eddig volt, ha az a kihallgatás alkalmával meg nem jelent, azonnal tudtára adja.

7. §. Azon tisztviselők, kik az 5-ik §. esetében az átmenni kívánót meghallgatták, hatóságaik elnöke által a n. kir. helytartótanács utján az egész eljárás felett ő felségének kimerítő jelentés mellett, mind az eredeti folyamodás visszatartott második eredeti példányát, mind pedig az átmenetről kiadott bizonyságlevélnek másolatját is, tudomás végett felterjesztik, tulajdon hatóságaiknak pedig évnegyedenként az előkerülő esetek lajstromát bemutatják.

8. §. Ha az alispán vagy szolgabíró, illetőleg kapitány vagy polgármester, az átmenni akarónak folyamodását vagy elfogadni nem akarná, vagy azokat, mik e törvény által köteleességéül tétetnek, bármi részben nem teljesítené, vagy akár ő, akár a törvényes bizonyság hanyagul járna el, a folyamodónak szabadsága ugyan az 1-ső és 5-ik §§-ban említett két tanutól veendő bizonyítvány előmutatása mellett, ellenök az illető törvényhatóságok előtt panaszt tenni, a törvényhatóság az ily tisztviselőnek a köztörvény utján feleletre leendő vonatását megrendelni, és az átmehetési bizonyságlevelet azonnal kiadatni köteles.

Erre ő felsége ily tartalmu kegyelmes leiratot bocsátott az országgyűléshez:

„Az átmenet tárgyában fölterjesztett törvényjavaslatra érkezett k. kir. válasz ő cs. kir. sat. nevében kegyelmesen rendeltetik: „ő felsége a kk. és rr. által az egyik vallásról másikra térhetésre nézve eléje terjesztett törvényjavaslatot a tárgy komolysága által megki-

vánt gonddal és érettséggel megfontolta, az 1843. július 5-én és a folyó év március 25-én (alább lesz róla szó) a rendekhez küldött kir. válaszaival általános nézeteihez itt is szorosán ragaszkodván, a fenforgó ügyre nézve is oly törvényes intézkedést kíván létrehozni, mely egy részről a lelkiismeret szabadságát érintetlenül hagyja, más részről pedig a katolikus és más törvényesen elfogadott vallások elveivel vagy meg-egyezzék, vagy azokat ne sértse. Minthogy tehát az 1791. 26. t. c. midőn a 13-ik fejezetben a kath. vallásból az evangélikusok bármelyikére az áttérést a kath. vallás elveivel ellenkezni megismeri, egyszersmind a lelkiismeret szabadsága megóvására azt, nehogy az áttérés vakmerően történjék, alkalmas eszközökkel megelőztetni akarja, ő felsége különösen e célból, s az idézett fejezet szellemében a r. kath. vallásról az evangélikusok bármelyikére áttérést illetőleg, az alkotandó új törvény által azt elrendeztetni ohajtja kegyelmesen, hogy az áttérni akaró ebbeli szándokát azon lelkészi felügyelő előtt, kinek lelkészköre alá addig tartozott, és önmaga által választandó két tanu jelenlétében jelentse ki, s azon esetben, ha négy hét elteltével ugyanazon felügyelő, s ugyanazon vagy más önválasztotta két tanu előtt magát szándokához továbbra is ragaszkodni nyilatkoztatja, vevén ugyanazon felügyelőtől, vagy ha az erre nézve bármily oknál fogva akaratatoskodnék, az említett tanuktól ezen világos kettős bejelentéséről és nyilatkozatáról tanuleveleit, azokkal azon egyházzolgánál, kinek vallását követni, s kinek hivei közé soroztatni kíván, föltétele végrehajtása végett jelenjen meg, és azok nélkül az evangélikus vallás követésére s gyakorlataira ne legyen engedhető, az előfordulandó áttérési esetek az illető rendes tisztségek által a magyar királyi helytartótanács útján legfelsőbb királyi tudomásra levén juttatandók. Mi oknál fogva ő felsége továbbá is felszólítani kívánja a rr.-et, hogy az e tárgyban alkotandó törvényjavaslatot a fenmon-

dottakhoz alkalmazzák s legfelsőbb királyi szentesítése alá minél előbb fölterjeszszék. Egyébiránt sat.

Ezen királyi leirat mind két tábla által rövid tanácskozás után elfogadtatott, s így az „átmenet“ meg volt alapítva. De hátra volt a másik szintén foglyos kérdés a egyes házasságok s az ezzel együtt járó reverzálisok kérdése.

Közöltem feljebb a július 5-iki királyi leiratot, mely első vala a vallás tárgyában; közöltem a „feliratot“ is, melyet az országgyűlés ezen július 5-iki királyi válaszra szerkesztett. Most már nincs más megemliteni való, mint hogy :

Ezen „felíratra“ még március 25-én 1845-ben bejött a következő tartalmu királyi válasz :

„Ő es. k. felsége sat. nevében kegyelmesen tudtul adandó: mikép a vallás tárgyabani törvényjavaslat iránt mult év jul. 5-éről kiadott k. kir. válasz soraiból eléggé világos az, hogy ő felsége midőn az ország karait és rendeit annak szellemében, az ezután kötetendő vegyes házasságokból születendő gyermekek vallásbeli nevelésére nézve, egy más valamint elvben üdvös, ugy biztos intézkedés teendésére kegyelmesen utasította, azt a lelkiismeret szabadsága megmentésének céljából, s azon nyíltan kijelentett szándékkal tevő: miszerint a vegyes házasságokra lépő felektől minden kényszerítés, melyet e tárgyra parancsolólag hozandó törvényes rendelkezés előidézne, eltávolíttassék, s oly ut követtessék, mely a katholika és más törvényesen bevett vallások elveivel vagy egybehangzó vagy azoknak legalább ártalmas ne legyen.

Miket az ország rendei mult év július 8-áról ez érdeemben ő felségének felterjesztettek, azokat ő felsége újolag szorgalmasan megfontolta, és legbelsőbb szándékának tisztaságában az ország rr.-einek tudtul adja kegyelmesen, mikép azok által, melyek ezen fölterjesztésben foglaltatnak, ő felsége a csak imént előbocsátott nézetektől el nem mozdíttathatott, s kegyelmesen ugy

vélekedik, mikép oly törvényhez, melynek parancsoló rendelkezésével, s egyiknek másiknak vallása elveivel ellenkező kötelezés meghagyásával, a lelkiismeretek szabadságán, mit az ország rr-ei is ugyanazon alázatos felterjesztéseikben minden módon épségben ohajtanak, akármi erőszakolás követtessék el, egyezését nem adhatja, ugyanazért ő felsége, jóllehet a kath. valláshoz erősen ragaszkodik, midőn mind az által, mind a lelkiismeret szabadsága, mind az imént felemlített kir. válaszban, a vegyes házasságokból született gyermekek vallásbeli nevelésére nézve, kijelentett tökéletes viszonyosság tekintetéből, az ily házasságokra lépők ezen nevelésére nézve eltökélt szándékuk kivételében nem akadályoztathatnak; ezekhez alkalmazólag kegyelmesen megkívánja, mikép elkerültetvén minden parancsoló törvényi rendelkezés, a vegyes házasságokból születendő gyermekek vallásbeli neveléséről kölcsönös szabad egyezkedés által kötendő írott vagy szóbeli magány megegyesülésekkel határozni az ily házasságokra lépő felekre önmagokra tartozik „és az ily nemű magán szerződések megtartása ugyanazon egyezkedő feleknek jó hiszemőkre bizassék egyáltalában a nélkül, hogy azok az ily kölcsönös fogadásuk betöltésére törvényes vagy politikai uton kényszerítettessenek. Midőn azért ily rendelkezés által minden, valamint a parancsoló törvényből folyandó kellemetlenségeknek, ugyanazon ország rr-ei által is amaz annyiszor említett kir. válaszban megérintett szerződéseknek természetére és következményeire nézve nyilvánított aggodalmaknak eleje vétetik, ő felsége kegyelmesen megkívánja: mikép a felterjesztett törvényjavaslat az előbocsátottakhoz alkalmaztassék, és így módosítva az ide vonatkozó további rendelkezésekkel együtt, legfelsőbb jóváhagyás alá mielőbb fölterjesztessék.“

Mint említém, ezen királyi leirat még márc. 25-én lejött; de a rendek által tanácskozás alá nem vétetett mind addig, míg az „átmenet“ kérdése, melyet sokkal

fontosabbnak tartottak, bevégezve nem lön. S miután ez bevégeztetett, vették csak tárgyalás alá azt, de el nem fogadták, hanem a régi határozatnál megmaradva, t. i. hogy a vegyes házasságokból születendő gyermekek atyai vallásukat követni köteleztetnek, egy „felirási javaslatot“ készitettek, melyet átküldöttek a főrendi táblához.

De a főrendek is szigoruan ragaszkodva a királyi „leirat“-hoz, a készitett felirási javaslatot el nem fogadták.

Most látva a kk. és rr. hogy e tárgyban ismét eredmény nélkül kell eloszolni az országgyűlésnek a főrendek ellenállása miatt, kiknek részén volt maga az uralkodó is, engedtek, hogy az ország sebeit, mennyire lehet kötözgethessék, várva a szebb jövődtől annak teljesítését, mit közjóért dobogó szivök oly hön ohajtott. S így jött létre sok vajudas után az 1844-iki vallásügyi II. t. c., mely két királyi válaszon alapszik, u. m. a márc. 25-ikin és azon, mely az átmenetet érdekli.

Maga a törvénycikk így hangzik:

„A bécsi és linci békekötések alapjául az 1791. 26. t. c. következendőkben bővittetik, s illetőleg módosittatik:

1. §. Kijelentetik, hogy azok, kik 18 éves koruk eléréseig az evangélikus vallásban neveltettek, a nősze mélyek pedig férjhez menetelök után, habár még ezen időkort el nem érték is, sem maguk sem maradékaik vallásos kérdés alá többé nem vétethetnek.

2. §. A jelen törvény kihirdetése után keletkező azon vegyes házasságok is, melyek evangélikus lelkipásztor előtt kötöttek, törvényesek.

3. §. Azon vegyes házasságok, melyek r. katolikus és az evangélikus vallás bármelyikéhez tartozó felek között, az 1839-ik évi márc. 15-ik napjától kezdve, a most folyó 1844-ik évi nov. 10-ik napjáig kötöttek, és nem a r. katolikus, hanem az evangélikus vallás bár-

melyikének lelkipásztora által adattak össze, törvényesítettetteknek jelentetnek ki.

4. §. Az illető törvényhatóságok kötelesek a jelen törvény kihirdetésétől számítandó egy év alatt ily házasságokat hirtelen összeírni, az összeírás a felek és maradékaik jövő biztosítása végett levéltáraikba betétni, s mennyiben e házasságok az illető egyházi anyakönyvben beírva nem lennének : ezen anyakönyvbe beírni.

5. §. A r. kath. vallásból az evangélikus vallások bármelyikére leendő átmenet eseteit illetőleg rendeltetik :

6. §. Az átmenni kívánó ebbeli szándokát önmaga által választott két tanu jelenlétében azon vallásbeli lelkipásztor előtt, kinek egyházi községéhez addig tartozott, nyilatkoztassa ki.

7. §. Ezen első kinyilatkoztatástól számítandó négy hét eltelte után ugyanazon, vagy más, szintén általa meghívott két tanu jelenlétében, ugyanazon egyházi községnek lelki pásztora előtt ujlag nyilatkoztassa ki, hogy átmeneti elnöké mellett továbbá is megmaradt.

8. §. Az átmenni akaró mind első mind második izbeni nyilatkozata felett azon lelkipásztortól, ki előtt átmenni szándéka iránt nyilatkozott, mind két izben külön-külön bizonyáglevelet kérjen.

9. §. Ha a lelkipásztor a kívánt bizonyáglevelet akar a 6-ik §. akár a 7-ik §. esetében bármi oknál fogva azonnal ki nem adná : mind az első mind a második izben tett nyilatkozat felől bizonyáglevelet a jelen volt tanuk adjanak.

10. §. Az átmenni akaró a 8-ik vagy 9-ik §§-ok rendelkezése szerint vett bizonyágleveletet azon vallásbeli lelkipásztornak, mely vallásra átmenni szándékozik, bemutatván, ez által az átmenet egy vallásról a másikra teljesen befejeztetett. Ezen bizonyáglevelek előmutatása nélkül azonban az átmenet meg nem történhetik.

11. §. A megtörtént átmenet az illető püspöki hi-

vatalok által a helytartó tanács útján tudomás végett félévénként fog ő felségének bejelentetni.

Most lássuk, mennyiben felelnek meg ezen törvények az egyház természetes jogigényeinek.

Ezen törvénycikknek négy első §-a a vegyes házasságokat szabályozza, s ha úgy tekintjük ezen pontokat, mint külön álló egészet, melynek semmi más megelőzőkre vonatkozása nincs, akkor a vallásszabadságot általa megszorítva nem látjuk, mert a törvény ezen szavai által: „a törvény kihirdetése után evangélikus lelkész által összekötött vegyes házasságok is érvényesek“ tökéletesen biztosítva vannak a házas felek.

De ha úgy tekintjük ezen t. cikket, mint a mely létező sérelmek orvoslása végett hozatott, s melynek feladata a visszaéléseknek gátat vetni, melyek mérget csepegtetnek a különböző vallásfelekezetiük szívébe, ha mondom így tekintjük, őszintén kinyilatkoztathatjuk, hogy a minden egyház kívánalmainak a tökéletes vallásszabadság s egyenjoguság elvének semmikép sem felel meg.

Tudjuk ugyanis, hogy az $18^{32/30}$. $18^{39/40}$. $18^{43/44}$. országgyűléseknek feladatuk volt a jogtalanul kívánt, sőt követelt reversalisok eltörlése. Így pedig ezen t. e. által nem látjuk azt eltörölve. S most vegyünk fel egyes eseteket, vajjon lehet-e reversalist kérni, miután a törvény kimondja, hogy a vegyes házasság az evangélikus lelkész által is teljes érvénnyel köttethetik? A r. kath. lelkész ugyan többé keblök meggyőződése ellenére nem kényszerítheti rá a házas feleket, s nem fenyegetheti őket az áldás megtagadásával, mert hiszen az evangélikus lelkész örömet elvégzi azt, mit ő teljesíteni nem akar; magok a házasfelek sem követelnek egymástól, hogy ha van bennök az egymás iránti szeretetnek csak szikrája is, mert azon perekben bizonyára nem bibelődik ilyenekkel a szív, nem sokat gondol ilyenkor a jövővel, hanem él a jelenben; de a szülék, kivált ha elfogultak, hogy úgy mondjam bigottak, nem követelhetik-e,

hogy reversalist adjon magáról az evangélikus férfi, hogy minden gyermekeit kath. vallásban fogja neveltetni? Itt már a fenyegetés is hathatós, t. i. megtagadják tőle leányuk kezét, s a férfi aztán, ki szeretheti azon leányt, fog-e vagy nem adni magáról reversalist? Ez olyan kérdés, melynek megfejtése mindenkitől magától függ.

Nem látom biztosítva az evangélikusokat az elválásra nézve sem ezen törvény által. Mert tudjuk, s ez fő tárgya volt az említett országgyűléseknek, hogy a egyes házassági perek a kath. egyházi székek elé tartoznak, s hogy az ő vallásos tanaik szerint a házasság elvileg felbonthatatlan, s az egymástól elválasztott feleknek többé nem engedik meg az új házasságot, s hogy ezen ő általok vallott elvnek, mi, kik azt a szentírássra támaszkodva nem hiszszük, hódoljunk, ez mig egy részről ellenkezik a vallásszabadsággal, más részről az egyenjoguságot is sérti, s mintegy a kath. vallás elveinek hódolni kényszeríti az evangélikus vallás követőit is.

De nézzük a törvény második felét, mely az átmenetelről szól.

Erre nézve kimondom őszintén, hogy ez szerintem kielégítő, s ha nem is ment tökéletesen a gyanuskodástól, de bizonyára általa az áttérés teljesen meg van könnyítve, a hat héti gyászos emlékű oktatás eltörölve, s az egyenjoguság teljesen kimondva.

Ily eredménnyel végződött be az 18⁴³/₄₄-iki országgyűlés, mely még nem volt megérve arra, hogy létesíthesse azt, mit b. Eötvös, és gr. Teleki László a magok országgyűlési beszédeikben, melyeket a vallás tárgyában mondtak, kifejtettek, hogy t. i. egy államban soha sem lehet addig béke és nyugalom a különböző vallásfelekezetűek között, mig az államtól meg nem adatik a teljes szabadság minden egyháznak, hogy a maga beléletében s törvényhozásában független legyen s érvényesítse vallásnézeteit minden gondolható lelki fegyverekkel. Nem lehet : mig a tökéletes viszo-

nosság és egyenjogúság elve nem szolgál alapul a különböző vallásfelekezetek egymáshozí viszonyának meghatározására.

Mert míg a polgári törvényhozás egyik vallásfelekezetnek dogmáit teszi sajátjává, s egyiknek kölcsönzi karját, hogy kizárólagos dogmáit egy másik hitfelekezet sértésével keresztül vigye, addig mindig az egymás iránti gyűlölség, irigység konkolyait hinti polgárai közé.

De nem sokára el kellett jönni a kornak, mely megérlelte azon eszmét, mely már sok nemes szívben élt.

Összeült az 1847⁷/₈-iki országgyűlés. A szabadság, a testvériesség nagyszerű eszméi átjárták a böles honatyák szívét, s hogy lehettek volna mostohák azok a különböző vallásfelekezetek iránt, kik öt millió magyarral ismertették meg az édes haza nevezetét? Hogy lehettek volna azok szükkeblűek, kik annyi édes reményt helyeztek a király önzéstelenségében?

Ki is vitték mit akartak, mert oly törvényekkel ajándékozták meg a hont, mely örökre fentartja emlékét az 1847⁷/₈-iki országgyűlésnek.

Kevés szóval van kifejezve, mit ez országgyűlés törvénycikkei a vallás ügyéről határoznak, de ezen kevés szavakban igen sok mondatik.

De lássuk ezen vallásügyi törvénycikk azon pontjait, melyek a protestánsokra vonatkoznak.

XX. t. c.

2. §. E hazában törvényesen bevett minden vallásfelekezetekre nézve különbség nélkül tökéletes egyenlőség és viszonyosság alapittatik meg.

3. §. Minden bevett vallásfelekezetek egyházi és iskolai szükségéi közálladalmi költségek által fedeztessenek, s ez elvnek részletes alkalmazásával a miniszterium, az illető hitfelekezetek meghallgatásával, a közelebbi törvényhozás elibe kimerítő törvényjavaslatot fog előterjeszteni.

4. §. A bevett vallásfelekezetek iskoláiba járha-

tás valláskülönbség nélkül mindenkinek kölcsönösen megengedtetik.

5. §. A miniszterium rendelkezni fog, hogy a bevett vallásokat követő katonák saját vallásu tábori lelkészekkel láttassanak el.

Mit mondhatnék mást ezen t. pontokra, mint azt, hogy a 2. §-ban kimondott elvtől vannak áthatva, s így az egyház természetes jogigényeinek megfelelnek. Hogy a vallásszabadságról említést nem tesznek, oka az, mert az addig hozott országgyűlési t. cikkek tökéletesen biztosítják azt, s így nem volt más hátra, mint az egyenjogúság megszentesítése.

De a nemzet nem soká élvezhette az 1847⁷/₈-iki szentesített törvények jótékonyosságát, hogy hogy nem, nem céloim fejtegetni, belesodortatott a forradalomba s legyőzetvén idegen „invasio“ által, a győző hatalmába esett. Szentesített törvényeink ignoráltattak, még a valóságügyiek is. A kormány benyult egyházi ügyeink beléletébe. Rendeleteket bocsátott ki a protestáns egyházi életműködést akadályozókat. Különösen iskoláinkat igyekezett az egyház birtoka és törvényhozási hatalma alól egészen kivenni, s állami intézetekké tenni, s oda törekedett, hogy a prot. egyház számára ne maradjon más egyéb szabadság, mint az, hogy a tanítókat fizesse, s az iskolák anyagi szükségeit fedezze.

De hogy ne pusztán állítani láttassam valamit, beszéljenek a tények.

A szomorú emlékezetű forradalom bevégezése után nem sokára 1850. febr. 10-én megjelent „Haynau“-nak, a magyarországi seregek főparancsnokának egy, a protestáns egyházra vonatkozó rendelete, melynek minden pontja sérelem a protestánsoknak engedett szabadságon.

Majd 1854-ben július 11-én megjelent egy provisorische Verordnung, melynek előszavaiban a csak imént említett rendelete Haynau-nak hatályon kívülé tétetik. De bár ez által a protestáns egyház nagy nyomatástól

szabadított meg, ez is újabb jogtalanságokat és sérelmeket ejtett a protestáns egyház önkormányzati jogán, melynek minden külbefolyástól, annyival inkább abszolút katolikus uralkodó rendeleteitől mentnek kellene lenni, s ment is az örök érvényű békekötések alapján, melynek teljes jogi érvényét elismerték mindig az országgyűlések 1791-től fogva.

De lássuk miket foglal magában ezen „provisorische Verordnung.“

1. §. A presbyteriumok összegyűlnek a lelkész hívására és elnöklete alatt, a nélkül, hogy azt be kellene jelenteni a politikai hatóságnak, és a nélkül hogy cs. biztos jelenléte kívántatnék.

2. §. A nagy helybeli gyűlések (Versammlungen der Gesamtgemeinde) csak cs. biztosnak jelenlétében tartathatnak meg. A városokban, a melyek közvetlenül helybeli hatóságok alatt állanak, biztos a polgármester lesz, más különben pedig a megyei hatóság főnökétől nevezetik.

3. §. A megyei gyűlések, a meghívó esperes elnöklete alatt, egy cs. biztos jelenlétében, a kit az esperesnek hivatalos jelentésére az illető megyei főnök kinevezett, tartatnak meg.

4. §. A kerületi gyűlések a superintendens elnöklete alatt, egy cs. biztos jelenlétében, a kit a hivatalos jelentés után a megyei főnök kinevezett, tartatnak meg.

5. §. A kir. biztosok a nélkül, hogy a tanácskozás szabadságait korlátoznák, egyedül arra ügyelnek fel, hogy a tanácskozás csak az egyházi ügyekre szorítkozzék.

6. §. Az olyan gyűlésnek megtartása, a melyre biztos szükséges, egy ilyennek jelenléte nélkül a meghatározandó büntetési törvények szerint büntetetik.

7. §. Az egyházi törvényhatóság, az ő eddigi mű-

ködésének hatáskörén belől a megyei és kerületi consistoriumoktól, az illető esperes vagy superintendens, vagy superintendensi helyettes elnöklete alatt gyakoroltatik.

8. §. A superintendens választásának módja, hogy a meghatározott megerősítési időig a hivatalba lépendő superintendensek vagy administratorok és, megürülés esetében, az ő helyetteseik az eddigi gyakorlat szerint hivataloskodjanak.

9. §. A kerületi és megyei inspektorok hivatala az ágostai vallástételt követőknél, valamint a gondnokok a helvét hitvallásuaknál hatályon kívüliek maradnak.

10. §. Ha megtörténik, hogy egy rendes uton meghívott pap vagy iskolatanító az ő hivatalába vagy szolgálatába bevezettetik, az mindenek előtt az illető superintendens vagy superintendensi helyettes útján az illető törvényhatóságnak bejelentessék.

11. §. Legmagasabb elhatározás következtében mind két hitvallásu evangélikusok az 1791. 26 t. c. §-a szerint az ő egyházi ügyeikre nézve még a folyó 1854-ik évben meg fognak hallgattatni.

Látni lehet ezen rendelet pontjaiból, mily nagy vala irántunk bizalmatlansága a kormánynak, hogy még oly dolgokba is bele avatkozik, melyekhez legkisebb joga sincs.

A következő 1855. év febr. 27-én ismét megjelent egy miniszteri rendelet Thun cultus-ministertől, mely öt szakaszban következő dolgokról rendelkezik:

1-ör. A lelkész, községek, presbyteriumok és nagyobb községi képviselétről.

2-or. A megyei községek és azok képviselétéről.

3-or. A tartományi egyházközségek és azok képviselétéről.

4-er A megyei consistoriumról és végre:

5-ör A kerületi consistoriumról.

Mindezen intézkedései az említett minister urnak részint protestánsellenesek, részint a bizalmatlanság színezetét magokon viselő; de volnának bár a legjobbak, mivel az egyházon kívül eső idegen hatalomtól

adatvák, el nem fogadhatók a nélkül, hogy a protestáns egyház legfőbb kincséről autonomiájáról le ne mondjon.

Hát azon valóban keserves sérelmeket megemlítem-e, melyeket a kormány elkövetett az iskola és nevelés ügye körül? megemlítem-e, hogy az „Organisations-Entwurf“ a protestáns iskolákra is kiterjesztetett, s a mely iskolák nem e szerint tanítottak, azoktól a nyilvánosság megtagadtatott. Oly intézkedések ezek, melyek által semmi más nem céloztatott, mint hogy a protestánsoktól az iskolák elvételre államintézetekké tétessenek, mi által a növendékek vallásuk iránt is közönyösséget nyernének, s fiatal szívek a protestáns vallástól elidegenítenék, mivel a tankönyvek, melyek az „Entwurf“ által taníttatni rendeltetének, sok részben oly férfiak által készíttetek, kiknek érdekökben állott inkább az állam mint a prot. vallás érdekében tanítani.

De ki tudná elszámolni mindazon valóban keserves sérelmeket, melyek rajtunk a szentesített törvények ellenére elkövetettek. De mind ezen rendeleteket tetézte az 1859. szept. 1-én kiadott császári nyiltparancs, s az azt életbe léptető szept. 2-iki miniszteri rendelet, melyek által új egyházalkotmány akart életbe léptetni. Hogy mennyire megsértve érezte a maga öntörvényhozási jogát a protestáns egyház, mennyire vallásszabadságát biztosító törvényeit, mutatják ama számos feliratok, melyeket a kerületek ő felsége elé felterjesztettek. Minden bizonynyal ezek közül legnevezetesebb a tiszántuli kerület okt. 8-án kelt felirata, mely miután dönthetlen okokkal kimutatta, hogy a pátenus és ministeri rendeletnek semmi jogi alapja nincs, t. i. hogy azoknak nem lehet az 1791. 26. t. c. 4. §-ára támaszkodni, áttért annak fejtegetésére, hogy miért nem lehet a nyilt parancsot elfogadni. Így szól nevezetesen:

„Nem fogadhajtuk el a nyilt parancsot azért sem, mert az nem egyéb, mint az egyház öntörvényhozási hatalmának autonomiájának tetteleges megtagadása és

elvétele, s az államnak egyházi ügyeinkben magának vett önhatalmu törvényhozása.“

„Nem fogadhatjuk el a nyílt parancsot, mert az ellenkezik a magyarországi protestánsoknak békekötések s országgyűlési alaptörvények által biztosított vallás-szabadságának, s általában egyházi életöknek alapelveivel. Ugyanis az öntörvényhozás lényeges kiegészítő alkatrésze a vallászabadságnak s nélkülözhetlen feltétele a prot. egyházi élet fejlődésének.“

„Ellenkezik a nyílt parancs a prot. egyház azon sarkalatos hitelveivel is, melynél fogva a papság tisztje, mint szintén az egyházi hatalom, törvényhozás és kormányzás a hívők egyetemének lett sajátjává, és melynél fogva az egyházban semminemű oly törvénynek, hatóságnak, intézkedésnek nem lehet helye, melynek jogi alapja nem az illető hívők egyetemének vagy képviselőitének akarata volt.

„Ellenkezik a magyar prot. egyház alkotmányának történeti fejlődésével is, melyben az államhatalom ilyenemű befolyását vagy törvényhozó hatalmának nyomát a szomorú emlékü üldöztetés korszakában sem találjuk.

„Ellenkezik végre a magyar prot. egyház szabadságának alaptörvényeivel is. Ily alaptörvények a bécsi és linci békekötések, melyek teljes vallásszabadságot adnak a protestánsoknak, s ennek bármi szin alatti gátoltatását, akadályozását határozottan megtiltják és a melyek ránk nézve soha nem semmisíthetnek.“

A többi kerületek feliratai is ily szellemben nyilatkoznak; a kormány azért nem tágitott, sőt folytatta az általa kiadott egyházkormányzat keresztülvitelét. Így jelent meg nov. 2-án 1859-ben egy miniszteri rendelet, mely cáfolat akart lenni a kerületek felírásaira, különösen pedig a szept. 27-én Kézsmárkon tartott kerületi gyűlésből tett előterjesztésre, s előszavai így hangzanak:

„Azon legalázatosabb előterjesztés, mely a folyó

év szept. 27-én Kézsmárkon tartott superintendentialis konventből ő cs. k. apostoli felségéhez intéztetett, ő felsége azon meghagyással méltóztatott nekem átadni: adjam tudtul főtisztelendőségednek, hogy e felterjesztésnek eleget tenni nem lehet, s a legfelsőbb határozati változtatások csak a folyó évi szept. 1-ső legfelsőbb nyiltparancs 55- és 56-ik §-ban kijelölt, a folyó évi szept. 2-iki miniszteri rendelet 102—115. §-ai szerint egybehivandó zsinat útján engedhetők meg.“

Végszavai pedig ezek:

„A ki ennél fogva a helyett, hogy a legfelsőbb szándék foganatosításához készséggel kezet nyújtana, annak nyiltan vagy titkon ellenszegül, az felelős lesz mindazon hátrányokért, melyek abból az evangélikus iskola- és egyházügyre elkerülhetlenül származni fognak.“

Csakugyan úgy is látszott, hogy a kormány engedni nem fog, mert már ezen miniszteri kibocsátvány kelte előtt is megjelentek egyes rendeletek, melyek mind az adott egyházkormányzat keresztülvitelét célozzák, így az 1859. okt. 8-án kelt miniszteri rendelet csak egyedül a pátens és miniszteri rendelet értelmében tartott kerületi gyűléseket engedi meg; az egyháznak saját törvényei és törvényes gyakorlata szerinti gyűléseket pedig határozottan eltiltja, s azok, kik ilyeneket tartanak vagy tartani akarnak, fegyveres erővel gátoltnak, bűnvádi vizsgálat alá vétetnek, s mint közveszedő gonosztevők elítéltetnek; az 1859. okt. 22-én kelt miniszteri rendelet határozottan kimondja, hogy mindazon kérvények, melyek az egyház törvényes állapotjának visszaállításáért, tehát a pátens és miniszteri rendelet felfüggesztéseért vagy megszüntetéseért esedeznek, figyelembe legkevésbé sem vétetnek; továbbá az 1860. jan. 10-iki rendelet már határidőt szab, a melyig az egyes gyülekezeteknek, megyéknek, kerületeknek magukat szigorúan a pátens és miniszteri rendelet szerint szervezni kell; mit ha elmulasztanak, testületi jogai-

kat elvesztik, hivatalnokaik funkciója megszűnik, a kormányhatóságoknál s törvényszékeknél beadványaik el nem fogadtnak, és így a státus védelme alól kitaszítottatnak.

Még a január hó végnapjaiban az összes magyar prot. egyház kebeléből Bécsbe a végett ment tekintélyes küldöttség is, hogy alázatos kérése által megindítsa az uralkodó szívét, a felség elé nem bocsátatott.

Ily szomorú helyzetök volt a magyar protestánsoknak, de még sem engedtek igazságos jogaikból. Igaz ugyan, hogy némely, kivált ágostai vallástételt követő egyházak a magok papjaiktól, kik a kormány uszály hordozói s akarátjának feltétlen teljesítői valának, a patens és miniszteri rendelet szerint szervezék magukat; de a helv. hitvallást követő egyházak rendületlenül állának.

Végre látván a felség, hogy a tulfeszített húr elpatan, következő legfelsőbb kéziratot bocsátott ki 1860. május 15-én :

„Kedves lovag Benedek táborszernagy! A mult évi szept. 1-sői nyiltparancs, mely által Én a Magyarország-, Szerbvajdaság és Temesi bánság, valamint Horváth-, Tótország és katonai határszélbeli ágostai és helvét hitvallásu evangélikus alattvalóim egyházi viszonyaiban egy határozott rend helyreállítása végett, sok évek óta függő tárgyalásokat, új jogok és kedvezmények nyújtása mellett törvényes alapon üdvös befejezésre juttatni törekedtem, valamint az ezen nyiltparancs keresztül vitelére kibocsátott rendeletek e hitsorsosok egy része által köszönettel fogadtattak és örömteljes készséggel foganatosítottak, a másik rész ellenben lelkiismeretére és vallási meggyőződésére hivatkozva, azokhoz járulni vonakodott.

„Ez aggodalmak következtében ama rendeletek a nép kedélyeinek növekedő nyugtalanítására használtattak alkalmul.“

„Azonban az Én, az evangélikus egyházügyek ki-

elégítő szabályozására intézett szándékkal ellenkezik, hogy a legbiztosabban célhoz vezető ut feletti szétágazó nézetek miatt, maga a cél t. i. egy üdvös egyház műszerv messzetávolba szoríttassék. Hogy tehát evangélikus alattvalóim alaptalan aggodalmaktól elfogult részének is teljes megnyugtatót nyujtsak az iránt, hogy lelkiismereti aggodalmaikon a legkisebb erőszak tétele sem szándokoltatik, megengedőnek találom, hogy a nyiltparancsom értelmében még nem rendezett községek, esperességek és superintendentiák és konventekben összegyülhessenek, a megkívántató intézkedések megtétele végett képviselők küldése iránt azon országos egyháztanácskozmányokra, melyek az 1791. 26. t. c. 4-ik §-a értelmében a zsinat tartására vonatkozó indítványaikat cultus- és oktatásügyi miniszterem által elem terjesztendőek lesznek. Következésképen az országos egyháztanácskozmányok, valamint az egyházkerületi felügyelők, illetőleg gondnokok és superintendensek választása végetti előkészületek semmikép sem akadályozandók.“

„Egyébiránt azon esetben, ha az országos egyháztanácskozmányok tárgyalásairól a zsinatok összealkotását szabályozó egyes határozományokra nézve alapos ohajtások jutnának érvényre, én az ily kérelmek kegyes meghallgatására hajlandó leszek.“

„Továbbá rendelem 1-ör hogy azon egyházközségek, esperességek s superintendentiák, melyek a törvénynek megfelelő rendezkedést már bevégezték, vagy azok mégtételét már előkészítik, jelen főállásukban vagy ezen szándokuk kivitelében semmikép se háborgattassanak, vagy gátoltassanak.“

„Ennélfogva parancsolom, hogy a pozsonyi s új verbászi ágostai hitvallásu evangélikus superintendentiák fenállásukban ne háborgattassanak, s a szervezett községek, járások és azok hivatalnokai, valamint mindazon személyek, kik a szervezést előkészíték és előmozdíták, semmikép se nyugtalaníttassanak.“

„2-or. A szarvasi superintendia esperességeinek szabadságukra hagyatik előbbi kötelékük szerinta pesti s illetőleg az eperjesihez csatlakozni; ehhez képest a soproni, eperjesi és pesti superintendenciák egyelőre az előbb főnállott dunántuli, tiszai s bányavidéki superintendenciák határait vehetik fel a mennyiben ez utóbbiak határai a pozsoni s verbászi superintendenciák megalakítása által nem módosítottak.

„A helvét hitvallásu hitsorsosoknak megengedtetik, hogy előbbi superintendencialis felosztásukhoz tartásuk magukat.

„Ezen határozat mindkét hitvallásu evangélikus alattvalóim előtt mint egyházuk legfelsőbb védura honatyai kegyének újabb bizonyítványa kihirdetendő.

„Egyszersmind pedig kegyesen indittatva érzem magamat, mindazon személyeket Magyarországon, kik az 1859. szept. 1-sőjén kelt nyiltparancs behozatala alkalmából eddig előfordult sajnós eseményekben oly módon vettek részt, mikép a büntető hatóságok ellenük e miatt föllépni törvényileg kötelezve voltak, teljes bocsánatomban részeltetni. Ennélfogva azoknak, kik már jogerejüleg elítéltettek, nemcsak az ítélet törvényes következéseit, hanem a még ki nem állott büntetést is egészen elengedem, és egyszersmind rendelem, hogy minden ily esetek miatt már megindított vizsgálatok megszüntessenek, s azok miatt büntetőhatósági hivatalos eljárás ne indittassék.

„Egyszersmind cultus- és oktatásügyi miniszteremhez megfelelő utasításokat bocsátok, hogy e határozataim végrehajtása végett önnel egyetértőleg a szükségeseket elrendelje.“ Bécs, május 15-én 1860. Ferenc József.

És ezen legfelsőbb kézirat kibocsátása óta a magyarországi protestánsok visszakapták megillető jogukat. Önmagok rendelkeznek saját egyházi ügyeik felett. Igaz, hogy nincs meg a különböző vallásfelekezetek kö-

zött az az egyenjogúság, melyet az 1847 $\frac{7}{8}$ -iki XX. t. c. biztosít, mivel ezen országgyűlés t. cikkei az állam által ignoráltattak, s ezt dönthetlenül megállapítani még a jövő feladata; de mindamellet a protestánsoknak mind egyházi mind iskolai ügyei virágzásnak indultak, s virágozni is fognak, míg az a buzgóság, mely eddig a protestáns Sionnak oly nagy sőt mondhatni egyetlen bástyája volt, élni fog hívei szívében.

MÁSODIK RÉSZ.

Mit tett a hazai törvényhozás a görög nem egyesült vallásfelekezet biztosítása tekintetéből? Az a mit tett őszhangzatban áll-e az egyházat természetesen illető jogigényekkel?

Jóllehet az állam a görög nem egyesült vallásfelekezettel is érezte mostohaságát, így például csak meghatározott helyeken birtak szabad vallásgyakorlattal, hivatalokat nem viselhetek sat., de mégis minthogy az orosz cár feje az egész világon a görög nem egyesült egyháznak s így a magyarországi nem egyesülteknek is, azon tekintélynél fogva, melylyel bir Európa előtt, s azon barátságos viszonymál fogva, mely rég idők óta volt és van Oroszország és Ausztria között, soha sem gyakorlott az állam ezen felekezetre oly nagy nyomást, mint gyakorolt a két prot. egyházra. S bár nem részeltette azon jogokban, melyeket a r. kath. egyház élvezett, de azért üldözést sem kelle szenvednie, miként a protestánsoknak.

Az elrendezést és viszonyt illetőleg a görög egyházat Mária Theresia rendezte úgy, hogy azt a karlovi érsek és 8 püspök igazgatják. Az érseket a nemzeti zsinat, a püspököt az egyházi zsinat választja el, s mindeniket a fejedelem erősíti meg, így az államfő ezen egyház irányában is gyakorolja a legfőbb felügyelési jogot.

Második József „türelmi parancs“-ának első pontja nekik is szabad vallásgyakorlatot ad oly helyeken, hol arra őket a királyi kiváltság föl nem hatalmazza.

A felejtetlen 179⁰/₁-iki országgyűlés pedig törvényes uton felszabadítja őket azon járom alól, melyet

már II. József türelmi parancsa levez nyakukról, s a 27. t. cikkben ekként határoz felölök:

„27. Ő királyi apostoli felsége kegyelmesen rendelni méltóztatik, hogy a görög nem egyesültek ezen birodalomban polgári joggal megajándékozotva jövőben a szentesített törvények megtartásával, a mennyiben ezek a görög nem egyesültekre vonatkoznak; a többi birodalmi polgárokhoz hasonlóan mind jószágok birására mind mindenféle hivatalok viselésére Magyarországon és a hozzá kapcsolt részekben képesítve legyenek.

Egyébiránt ő királyi felségének a klérus, egyház és vallás ügye körüli jogai, melynek gyakorlása nekik teljesen szabad leend, az alapítványok és az ifjuság nevelési ügye, nem különben az ő kiváltságaik körüli jogai is, ha azok a birodalom lényeges alkotmányával nem ellenkeznek, miként dicső emlékezetü őseitől örökölte, ugy neki is továbbra is épségben maradván.“

Ezen t. cikk által a többi törvényesen bevett vallásfelekezetek közé emeltetett a görög nem egyesült egyház is.

Ha általános szempontból tekintjük ezen törvényt, az sem a vallásszabadság, sem az egyenjoguság elvének nem felel meg. Mert a római kath. egyházzal egyenlő jogokban kellene részesülni minden törvényesen bevett vallásfelekezetnek, s ha a r. kath. papságnak helye van az országgyűlésen, ugy helye van ott a görög nem egyesültek főpapjainak is.

Továbbá ha az utolsó pontot tekintjük, oly ügyekbe vesz magának a felség beavatkozási jogot, a melyekbe az államfőnek befolyani nem lehet a vallásszabadság sérteése nélkül.

Ekként értelmezve már ezen pontot, az az egyház természetes jogigényeinek teljesen meg nem felel.

A következő 1792-iki országgyűlésen ismét előfordult a görög nem egyesültek ügye, s a 10-ik t. cikknél fogva hongyüléseinkben a főrendi táblánál főpapjaik ülést és szavazatot nyertek, a mi bizonyára nagy jogi

élvezet, ha meggondoljuk hogy Magyarországon a valóságos országgyűlési tárgy.

A következő számos országgyűléseken, miként a protestánsoknak, úgy a görög nem egyesülteknek sem fordult elő ügyök. 183²/₆-iki országgyűlésen találunk első nyomaira, hogy ismét felléptek jogaik követelése végett, mert a vegyes házasságok, átmenet, válópörökre nézve szinte a protestánsokkal voltak egy sorban; de sem ezen, sem a következő 183⁹/₄₀. s 184³/₄-iki országgyűléseken semmi positiv törvény nem hozatott jogaik védelme vagy sérelmeik orvoslása végett, habár biztos történeti adatok mutatják, hogy az 184³/₄-iki országgyűlésen rendesen formulázott izenetek is váltattak a görög nem egyesült egyház jogait s sérelmeit illetőleg a két tábla között.

Végre azonban az 184⁷/₈-iki országgyűlés 20-ik t. cikke a görög nem egyesült egyház jogait is biztosítja, midőn az 1. paragrafusban kimondja, hogy minden bevett vallásfelekezett egyenjogú. Már pedig az 1791. 27-ik t. c. által az ő vallásuk is a bevett vallások közé számíttatik. A 6-ik 7-ik és 8-ik §§. pedig tökéletesen reájok vonatkoznak.

Igy szólnak nevezetesen:

„6. §. Az 1844. 3-ik törvénycikknek rendelete a görög nem egyesült vallásuakra is kiterjesztetik (t. i. hogy a görög nem egyesültekre is kiterjesztetnek azon törvények, melyek az átmenet és vegyes házasságok tárgyában a protestáns egyház biztosítása végett hoztattak).

7. §. Ha valamely község görög szertartásu lakosainak nagyobb része fogja jövendőben hitvallását változtatni, ily esetben a községi egyház az előbbi valláson hátramaradt lakosok birtokában hagyandó. A mennyiben tehát legújabb időkben is hasonló esetek közigazgatási tárgyalás alatt volnának, azok a fenebbi elvek szerint lesznek elintézendők; de ezen törvény elveinél fogva jelen állapotot visszahatólag foglalások által háborítani

meg nem engedtetik, s azért a mely egyházak iránt folyó évi január első napjáig vagy kérdés nem támasztott, vagy közhatósági elintézés jött közbe, azok kérdés alá többé nem vétethetnek.

8. §. A görög nem egyesülteknek vallásbeli és iskolai ügyeik iránti intézkedési joga is az álladalom felügyelése mellett ezennel biztosítottván, e célból a magyar felelős miniszterium lehető legrövidebb idő alatt minden esetre pedig a legközelebb tartandó országgyűlés előtt, egybehivandja az összes felekezet által választandó egyházi gyülekezetet, melynek tagjai addig is, míg annak szerkezete törvény által rendeztetni fog, ezuttal a különböző nyelvű népességre való tekintettel oly arányban választandók, hogy az egyházi osztályból 25, a világból 75, s ezek közé a határörvidékről 25 követ küldessék.

Ezen törvényeken végig huzódik azon elv, mely a XX. t. c. 2. §-ában ki van mondva. Az országgyűlés atyai gondoskodása kiterjed minden vallásfelekezetre, s azoknak szabadságát s jogait biztosítani akarja. De mindamelllett, hogy ezen országgyűlés bölcs intézkedése előtt meghajlok, helybe nem hagyhatom, hogy az országgyűlés meghatározza, hogy a világiakból ennyit, az egyháziakból ennyit küldjenek a majdan egybehivandó „egyházi gyülekezetbe.“ Egyszerűen mondta volna ki az országgyűlés, hogy ezen egyházi gyülekezet összehívásánál tekintettel kell arra lenni, hogy a különböző nyelvű népek aránylagosan képviselve legyenek, s hogy erre nézve, valamint a tagok számának meghatározására nézve is a fölterjesztést minden esetre elvárja. Mert egyházat érdeklő dolgokban soha sem szabad rendelkezni az érdeklött félnek, az egyháznak tudta s hozzájárulása nélkül.

Ezekben határozódik, mit a hazai törvényhozás egyetlen jogos organuma az országgyűlés a görög nem egyesült vallásfelekezet biztosítása tekintetéből tett, s bár nem sok az, de mégis elég, mert hála a kor felvilá-

gosultságának immár csak emléken élnek a mult azon sötét századai, midőn a lélek belső meggyőződéseért a valláskülönbőségért máglyára kellett lépni, s láncokkal bilincselték le a szabad lélek gyenge hüvelyét, ez által mintegy elfojtani akarván a meggyőződést is!! Most már a vallási türelem akes virága diszlik e hon földjén, mely a vett sebeket meggyógyítani, nem kiujítani igyekszik.

HARMADIK RÉSZ.

Mit tett a hazai törvényhozás 1790 óta a r. kath. vallásfelekezet biztosítása tekintetéből? Az a mit tett öszhangzatban áll-e az egyházat természetesen illető jogigényekkel?

A róm. katolikusok Magyarországon is, miként minden tartományaiban Európának, az ő egyedüli fejük a pápa által igazgattak, természetesen közvetve az érsekek és püspökök által. Ezen érsekségek és püspökségek Magyarország egyes vidékeit foglalják magokba, s ez képezi az ő területi felosztásukat.

Az államnak, illetőleg az államfőnek a magyar királynak megvolt mindig a maga felügyelési joga. Sőt minthogy a zárdák, püspökségek a fejedelmek kegyes alapítványai, feltartották a királyok magoknak azon jogot, hogy a zárdák számának szaporítása vagy kevesbítése tőlök függjön. Befolytak a püspökségek rendezésébe is, szóval a felügyelés jogát gyakorolták.

II. József császár alatt azonban nagyot változott a viszony az állam és a r. kath. egyház között. Ő benyult kezeivel az egyház igazgatásába is. Több szerzeteket eltörlött, javaikat bevonta, s a plébániák szaporítására fordította. Megtiltotta, hogy a püspökök bármiféle címért, engedmény, vagy kegyelemért folyamodhassanak a pápához az ő előleges beleegyezése nélkül. Megtiltotta a pápai okiratokat kihirdetni addig, míg az általa meg nem vizsgálta helyben hagyatott (jus placeti), s ezen intézkedéseihez annyira ragaszkodott, hogy VI. Pius pápa azon leereszkedése által sem birta ellenkező véleményre, hogy Bécsben személyesen meglátogatta, s intézményei megmásítására felkérte.

II. József halála után is megmaradt az a viszony, az állam és r. kath. egyház között, mely ő alatta vala.

A mi a hazai törvényhozást illeti: az országgyűlésen nagyban képviselve volt a r. kath. papság, s hatalmasan ellene működött mindazon törvényeknek, melyek a prot. egyház biztosítása végett hozattak, s úgy tekintette azokat, mint jogait s vallásszabadságát sértőket, holott azok által nem vallásszabadságuk, vagy az őket természetesen illető jogok sértettek, hanem a protestánsoknak adattak meg azon jogok, melyeket a kath. papság vagy elnyomott, vagy jogtalanul élvezett.

S minthogy ők az országgyűlésen oly nagyban képviselve valának: de meg vallásgyakorlatuk akadályozásától, vagy az őket méltán illető jogok csorbitásától sem kelle félniök, az országgyűléseken kevés történt biztosításuk végett. Ugy hogy különálló országgyűlési törvénycikk által 1790 óta az ő vallásfelekezetök biztosítva nincs. Mert magok az uralkodók is a r. kath. vallást követvén, védték saját egyházukat.

Az 1790/, 26-ik törvénycikkben azonban, mely az evangélikusok biztosítása tekintetéből hozatott, vannak egyes pontok, melyek által a r. katolikusoknak nem ugyan méltányos jogaik védetnek hanem a protestánsoktól elvett jogok adatnak nekik. Így pl. a 13. §. azért teszi oly szükkörűvé az áttérést, hogy az által a kath. egyház híveinek száma ne kevesbedjék. Így a 15. §. is, mely a vegyes házasságokból születendő gyermekek vallását meghatározza, a kath. egyháznak ad előnyt az evang. egyház felett, s ekként több jogot biztosít annak, mint mennyi természetesen illetné; így a 17. §. is, mely a kath. ünnepeit az evangélikusok által is megtartatni rendelni.

De különben — mondom — önálló törvénycikkkel az országgyűlés, a hazai törvényhozás egyetlen organuma, soha sem biztosította a r. kath. egyház jogait, mert azokat soha senki kétségbe nem vonta, csorbitani nem törekedett. Mert miként is törekedhetett volna a prot.

egyház, számának kisebbsége miatt, a római kath. egyház jogainak esorbitására?! Miként kívánhatta volna ezt, midőn saját jogaiért is karddal kelle küzdenie!

De azért koránsem kell képzelni, hogy a kath. egyház teljesen ment lett volna az állam reáhatásától, mert az ausztriai császárok s egyszersmind magyar királyok a patronatusi jognál fogva a törvényhozásba is befolytak, s csak olyan törvényeket engedtek meg, melyek az ő érdekeiket nem sérték. Valamint a II. József esászár által behozott „jus placeti“-t is teljes érvényben fentartották.

Ezen okok miatt a püspökök több ízben sürgették, hogy állapittassék meg a viszony az állam és r. kath. egyház között, hogy mindenik fél tudja a maga hatáskörét.

De egész 1850-ig nem bírtak az állam nyomása alól kivergődni. Ekkor apr. 18- és 22-én kelt rendeletei által a felség felszabadította a magyarországi főpapat, a „jus placeti“ alól és megengedte nekik, hogy a kath. egyház fejével, a pápával, szabadon közlekedjenek.

De mind ezek csak előzmények valának. 1855. aug. 18-án egy általános egyezmény (concordatum) kötött a pápa és ausztriai császár között, az összes ausztriai birodalomra nézve.

Ezen egyezményt bizonyára nem a magyar király kötötte. Mert a magyar királynak ily fontos lépést az országgyűlés, vagy legalább magyar államférfiak beleegyezése nélkül tenni nem lehet, hanem kötötte az ausztriai császár, kinek absolut hatalma Magyarországot is koronatarományyá tette. Azt a Magyarországot, melyet őseink szerződés útján adtak át az osztrák háznak. S minthogy Magyarország is osztrák tartománynak tekintetett, kiterjesztetett a konkordátum a magyar kath. egyházra is.

Azt nem akarom vitatni így van-e jól vagy nem a kath. egyházra nézve mint a hogy van, legalább én szerintem a „konkordátum“-nak az országgyűlés beleegye-

zése nélkül történt ugy köttetése, hogy az a magyar kath. egyházra is kiterjedjen, törvényellenes.

Mert ha a protestánsok vagy görög nem egyesültek vallásügye országgyűlési tárgy, kell hogy a r. katolikusoké is az legyen. S ha az országgyűlés határozta meg a protestánsokra nézve, mi viszony legyen az állam és a prot. egyház között: azt hiszem a kath. egyházra nézve is annak kellett volna meghatározni.

De bár nem az országgyűlés kötötte az egyezményt, el kell annak érvényét ismernünk annyival inkább, mert a konkordátum XXXV-ik cikke határozottan kimondja, hogy ez államtörvény erejével birand mindenkorra.

Ebből indulva ki, szükségesnek tartottam ezen munkában a konkordátumot is megismertetni, mivel ez által határoztatik meg a viszony a r. kath. egyház és állam között.

A konkordátum XXXVI cikkből áll. Tartalma következő:

1-ör. A katholika vallás fentartása ünnepélyesen biztosittatik.

2-or. A pápa a kath. egyháznak istentől rendelt látható fejéül elismertetik, s ennek következtében az őt az egyházban illető legfőbb hatalom gyakorlata többé nem fog önkényesen gátoltatni.

3-or. A püspökök is, kiket az isteni nyilatkozmány szerint a szent lélek rendelt, hogy Isten egyházát igazgassák, ezután szent hivatalukat szabadon kezeljék.

4-er. A kath. ifjuság nevelése s tanítása a katolikus tan szerint történjék, melyre egy részről az államhatalomnak más részről a katolikus államhatalomnak kölcsönös jogaik lelkiismeretes mérlegelésével az őt illető befolyás biztosittatik.

5-ör. Az Ausztria nagyobb részében megszünt külső egyházi biráskodás, mely különben minden országban, Olasz, Spanyol, Francia, Németországban fenáll, s lényegesen az egyház hatalmon alapul, ismét helyyreállit

tatik, s viszonya a polgári biráskodáshoz, papi személyek és javak fölött, szabatosan meghatározzatik.

6-or. A módszer, mely az ausztriai monarchia egyházi felosztásánál követendő, közmegelegedésre megszabatik.

7-er. A püspökségek, kanonokságok s plébániák betöltése oly módon rendeztetik el, hogy az egyház és állam érdekei megóvók, miután a császárnak már az előtt terjedelmes jogai újra megerősítettnek, s szaporítottatnak; miért ellenben az egyház azon biztosítékot nyeré, hogy az államhatalom e fontos jogokat nem fogja az egyháznak kártékony módon gyakorolni, s minden székes káptalanban egy állomás betöltésül a pápának hagyatik meg.

8-or. Az egyház tulajdona szentnek és sérthetlennel nyilvánítottatik; javak szerzését s kezelését illetőleg nem fognak többé az egyházra nézve terhes kivételi törvények létezni, az állam mint ez másutt rég történt, átveszi egyuttal a kötelezettséget, szükség esetén a papok életföntartásáról gondoskodni, s a kath. papság szükségleteit fedezni.

9-er. Az egyház szerzetes rendei, eredeti alapítványaik szellemében, mely alatt az állam s egyházért oly sokat tőnek, tartassanak fön, s vezettessenek.

10-er. A császár a kathol. egyháznak különös oltalmát biztosítja, tekintettel isteni eredetére, magasztos természetére s az emberiség boldogító befolyására.

Mint hogy a „konkordátum“ által az egyháznak államhozi viszonya alapítottatik meg, azt kell tekintetbe vennünk, mennyiben felel meg ez „a teljes vallásszabadság“ elvének, mivel mint már többször mondtam, az egyház az államra viszonyítva teljes szabadságot igényel.

Itt az egyháznak csak ezen egy természetes jogigényéről lehet szó, mert a másik jogigényt t. i. az egyenjogúságot csak más vallásfelekezettekkel szemben követeli az egyház.

A konkordátum tehát e teljes vallásszabadság el-

véből ítélendő meg; vagyis: az határozandó meg, mennyiben felel meg az egyház természetes jogigénye a „teljes vallásszabadságnak?”

A mint tartalmából látni lehet, általános jogi szempontból csak némely cikkeit lehet megítélni, a többiek a kath. egyházjog szempontjából ítélendők meg.

Igy például midőn a pápa a kath. egyház látható fejéül elismertetik, az őt, az egyházban illető legfőbb hatalom gyakorlata többé nem gátoltatik, ez által, valamint a püspökök egyház igazgatási joguknak biztosítása által is, nem más mint a vallásszabadság biztosítatik a r. katolikusoknak.

Mert minden egyháznak saját organumai által kell igazgattatni. Az állam csak arra ügyeljen fel, hogy ezen organumok az állam életére káros befolyással ne működjenek.

Midőn pedig a következőkben az iskolákban nevelésre nézve kimondatik, hogy a kath. tan szerint történjék, ez által is az egyház szabadsága biztosítatik. Mert miként lehetne ott valamely egyháznak jövődjéje, hol az iskolák az egyházak veteményes kertjei, más egyház tanai szerint taníttatnának.

Valamint azon jogok is, melyek a konkordátum XXIX. XXX. XXXI. XXXII-ik cikkeiben foglalvák, t. i. hogy az egyház tulajdona szent és sérthetetlen, s hogy ezen javakra nézve nem fognak létezni többé terhes kivételi törvények, szorosán összefüggenek a vallásszabadsággal.

A többi jogok a kath. egyházjog szerint ítélendők meg, s teljesen öszhangzók azzal. Ugy hogy

Őszintén nyilvánítom, hogy a „konkordátum“ mind az egyház természetes jogigényének, a vallásszabadságnak, mind a r. kath. egyház vallott elvein alapuló jogainak teljesen megfelel.

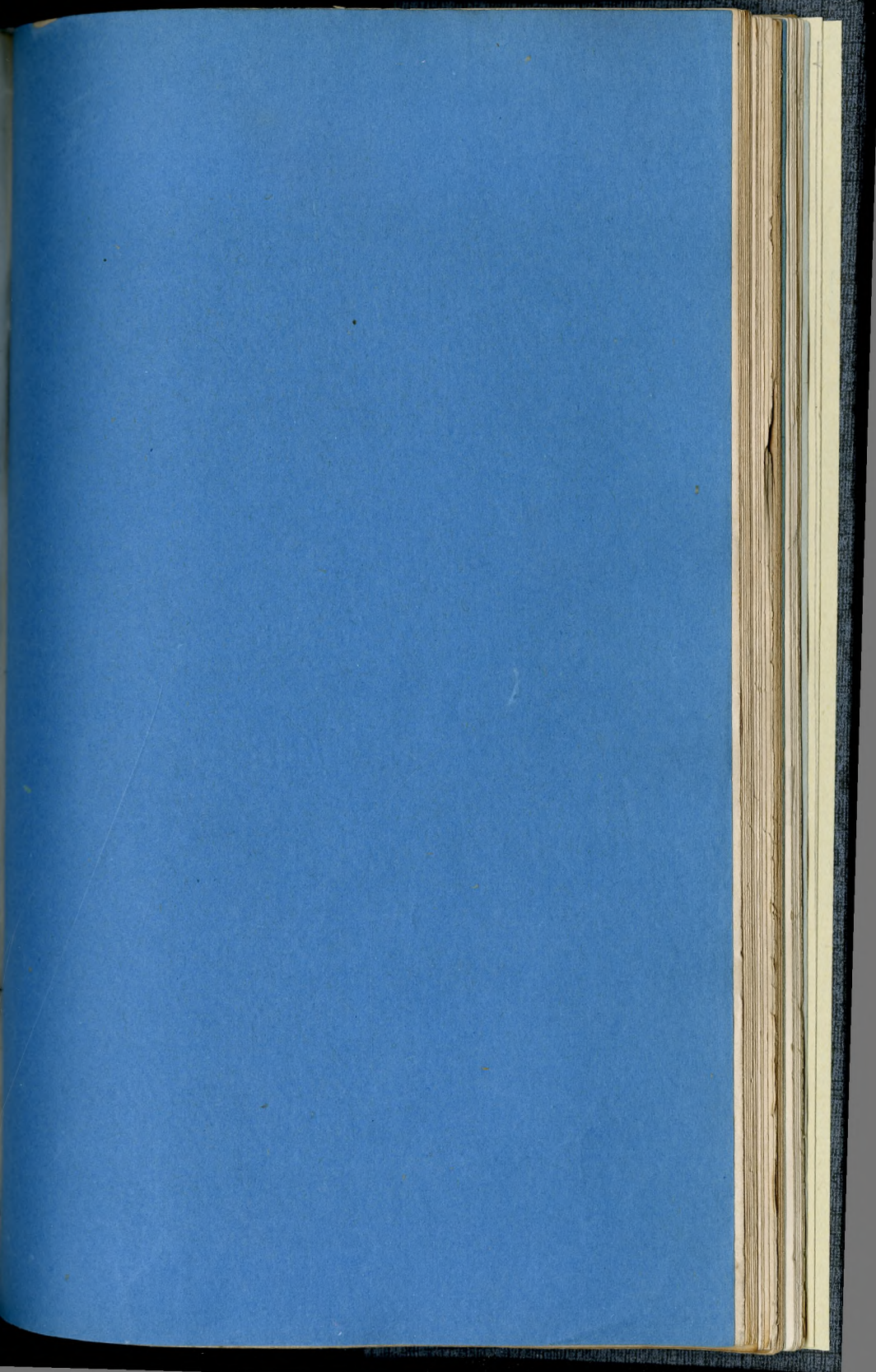
Sőt a XVI-ik cikkelyben tulságba megy át, midőn a kath. vallás sérthetlenségét, s annak az államfő általi kiváló oltalmazását kimondja, mert ez által a többi val-

lásfelekezeteket mellőzi. A méltányosság s keresztyéni türelem megkívánja ugyan, hogy egyik vallásfelekezet másikat soha se sértse, de az igazságot bármikor kimondani szabad, sőt kötelesség.

Ennyi, mit a r. kath. vallásfelekezet biztosításáról mondhattam. Ha szorosán vesszük a pályakérdést, ez sem tartozott volna ide, mert én miként többször kimondám, hazai törvényhozás alatt csak az országgyűlést értem.

Ára 1 frt.

